

Шуани: књига прва, 1935.

Садржај

I Заседа

II Једна Фушеова замисао

821.132.1

-31

ОНОРЕ ДЕ БАЛЗАК

УРЕДНИК

РАДОЈЕ Л. КНЕЖЕВИЋ

ИЗДАЊЕ, ШТАМПА И ПОВЕЗ
ИЗДАВАЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА

НАРОДНА ПРОСВЕТА

БЕОГРАД

1935

ОНОРЕ ДЕ БАЛЗАК

ОДАБРАНА ДЕЛА

КЊИГА VII

ЗА ШТАМПУ ПРИРЕДИО
РАДОЈЕ Л. КНЕЖЕВИЋ

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

21^I
840-31

СЛИКЕ ИЗ ВОЈНИЧКОГ ЖИВОТА

ШУАНИ

КЊИГА ПРВА

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО

МИРОСЛАВ М. ГРУЈИЋИЋ

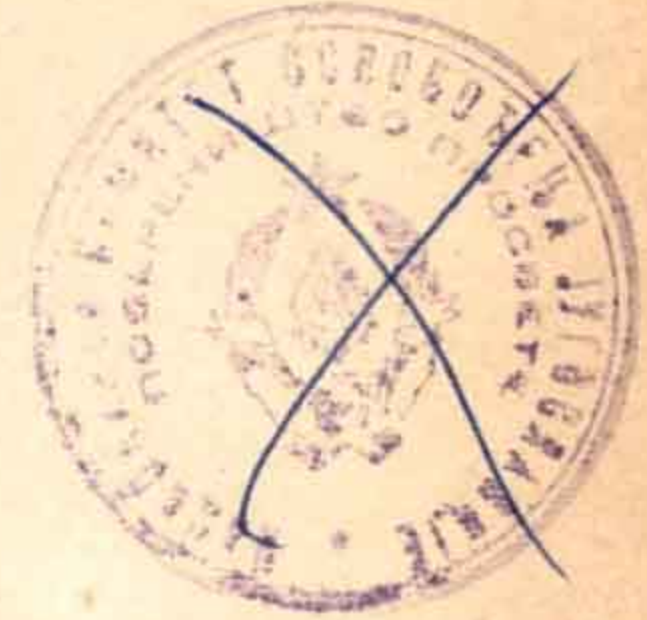
Бр инв.: 507

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

47
7

50

7931

За штампарију „Народне Просвете“,
А. Ивановић, Београд, Обилићев венац 5

САДРЖАЈ

	Стр.
ШУАНИ, књига прва	7
I Заседа	9
II Једна Фушеова замисао	85

Шуани

Књига прва

I ЗАСЕДА

Првих дана године VIII, у почетку вандемијера, или, да се прилагодимо садањем календару, крајем месеца септембра 1799 године, једно стотину сељака и приличан број грађана, који су ујутру пошли из Фужера за Мајен, пели су се уз планину Пелерин, која је на пола пута отприлике из Фужера за Ерне, мали градић где се путници обично одмарају. Овај одред, подељен на мање или веће групе, пружао је такву чудну збирку одела и скуп људи различитих места и занимања, да није на одмет описати њихове различите одлике, те да се опису даду живе боје које се данас толико цене; ма да, како тврде неки критичари, живе боје сметају опису осећања.

Један део сељака — и то највећи — ишао је босоног, а од одела су имали на себи једино козју кожу, која их је покривала од врата до колена, и грубе чакшире од врло грубог белог платна, за чије је грубо ткање била крива домаћа индустрија. Њихови глатки чуперци су се тако природно мешали са козјом длаком и тако добро скривали њихова лица оборена земљи, да се могла врло лако козја кожа да узме

за њихову и да се ови несрећници, на први поглед, уброје у животиње чија им је кожа служила за оде-ло. Али су се кроз ту косу виделе њихове очи како блистају као капи росе у густом зеленилу; а њихови погледи, ма да су одавали разумне људе, извесно су уливали пре ужас него задовољство. На главама су имали прљаву капу од црвене вуне, сличну оној фри-гијској капи коју је Република усвојила као знак сло-боде. Сви су забацили на раме велику и чворновату храстову батину на чијем су крају висиле, скоро празне, платнене бисаге. Неки су носили, преко капе, груб чохани шешир широка обода, а украшен неком врстом вунена ширита, различитих боја, којим је обод био опточен. Ови други, обучени од главе до пете, у платно од кога су бисаге и чакшире оних првих, никако нису својим оделом давали изглед нечег са-временог. Њихове дуге косе падале су на јаку једног округлог капута са малим и четвртастим бочним це-повима који су допирали само до бедара, одело које носе само сељаци са запада. Под овим отвореним ка-путом назирао се прслук од истог платна, са вели-ким запињачима. Неки од њих су ишли у дрвеној обу-ћи; док су други, из штедње, држали своју обућу у руци. Ово одело, прљаво од дугог ношења, поцрне-ло од зноја и прашине и обичније од одела оних пр-вих, било је заслужно за историју што је служило као прелаз раскошном оделу неколицине који су, ра-стурени тамо-амо у гомили, блистали као цвеће. Уистину, њихове чакшире од плавог платна, њихо-ви црвени или плави прслуци, украшени са два упо-

редна реда бакарних дугмади, сличних четвртастим оклопима, одударали су живописно, као различци или мак у житу, од белог одела и кожуха њихових дру-гова. Неколико њих је било обувено у дрвену обућу, коју бретањски сељаци знају сами да начине; али су скоро сви имали тешке, потковане цокуле и оде-ло од јако грубе чохе, кроја старе француске ношње, чији крој још побожно чувају наши сељаци. Огрли-це њихових кошуља биле су закопчане сребрним дуг-метима у облику срца или ленгера. Најзад су њихо-ве бисаге изгледале пуније од бисага њихових дру-гова; више њих додали су својој путничкој опреми чутурицу, без сумње пуну ракије, обешену о врат једном врпцом. Неколико варошана се видело сред ових полудивљих људи, као да би да означе последњи степен просвећености ових крајева. Са округлим ше-ширима на глави, са цилиндрима или качкетима, обу-вени у чизме са повијеним сарама или ципеле са доко-леницама, они су се, као и сељаци, знатно разлико-вали својом одећом. Једно десетак њих носили су онај републикански капут познат под именом кар-мањоле. Други, без сумње богате занатлије, били су од главе до пете одевени у чоху исте боје. Најугла-ђенији су се разликовали по фракковима или ретен-готима од плаве или зелене чоје, више или мање по-хабаним. Ови последњи, прави прваци, носили су чизме разна облика, а млатали су великим штапови-ма као људи који храбро подносе судбину. Неколи-ко брижљиво напудрованих глава и добро уплетених

курјука, одавали су ону врсту углађености која означава почетак благостања и брижљивог васпитања.

Посматрајући ове људе, изненађене што се виде заједно и као случајно скупљени, рекао би човек да је то становништво каквога града отерано пожаром са својих огњишта. Али и време и место давали су сасвим друго значење овој гомили људи. Посматрач посвећен у тајне грађанских раздора који су потресали у то доба Француску, лако би познао мали број грађана — на чију верност је Република требало да рачуна — у тој групи састављеној од људи који су, пре четири године, били ратовали противу ње. Последњи знак, који је јако падао у очи, јасно је говорио о мишљењима која су делила овај скуп људи. Једино су републиканци некако весело ишли. Ако су се остали појединци осетно разликовали оделом, лица им и сав став одавали су онај једнолики израз што га утискује несрећа. И сељаци и грађани изгледали су страховито утучени; у њиховом ћутању било је нечег дивљег и сви су изгледали савијени под теретом исте мисли, без сумње страховите, али брижљиво скривене, јер им лица ништа нису казивала; једино необична спорост њиховог хода могла је да ода скривене намере. С времена на време неки од њих, падајући у очи по бројаницама окаченим о врат, упркос опасности којој се излажу носећи овај знак једне пре пригушене но уништене вере, тресли су главом и пркосно је дизали. Они су тада кришом загледали шуму, путање и стене које су оивичавале пут, али као пас кад, окренувши се према ветру, покушава да на-

њуши дивљач, затим, чујући само једнолики шум корака својих ћутљивих другова, поново су обарали своје главе и наново заузимами своје очајно држање, слично злочинцима које воде у тамницу да тамо живе и умру.

Маршовање те колоне на Мајен, разнородни елементи који су је сачињавали и различита осећања које је она изражавала, могли су се природно објаснити присуством једне друге групе људи која је била на челу тог одреда. Отприлике сто педесет војника је ишло на челу са оружјем и пртљагом под заповедништвом једног „заповедника полу-бригаде.“ Није на одмет да се примети, онима који нису присуствовали драми Револуције, да је овај назив заменио име „пуковник“, које су патриоти забранили као сувише аристократско. Ови војници су припадали отсеку полу-бригаде пешадије са седиштем у Мајену. У ово време сукоба становници запада су све републиканске војнике звали плавима. Овај надимак потиче од оних првих плавих и црвених униформи чија је успомена још доста жива, те их није потребно описивати. Одред плавих је био данас пратња овој групи људи у којој су скоро сви били незадовољни што иду у Мајен, где ће им војничка строгост врло брзо наметнути исти дух, исту униформу и једнообразност изгледа која им је у овом тренутку сасвим недостајала.

Ова колона била је с муком добијен одред из Фужерског округа, који је овај био дужан да регрутује, према једној наредби Извршног одбора Француске

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕТЕ
ПРЕСБИБ

инв. 507

републике од претходног 10 месидора. Влада је била тражила сто милиона у новцу и сто хиљада људи да пошље брзу помоћ својим трупима које су тукли Аустријанци у Италији, Пруси у Немачкој а у Швајцарској биле у шкрипцу од Руса, којима је Суворов обећавао освојење Француске!

Западни окрузи, познати под именом Вандеје, Бретања и један део доње Нормандије, умирени отпре три године од генерала Оша после четворогодишњег рата, изгледа да су улучили ову прилику да поново отпочну борбу. Пред толиким нападима Република поврати своју првобитну снагу. Она се првенствено постарала за одбрану нападнутих покрајина стављајући то у дужност домаћим родољубима једним чланом овог месидорског закона. Доиста, влада, немајући ни војске ни новаца за унутрашње немире, избегла је тешкоћу једном законском подвалом: пошто ништа није могла да пошље побуњеним покрајинама, она им је дала своје поверење. Можда се надала да ће овом мером, оружајући једне грађане против других, угушити буну у зачетку. Ова законска одредба, извор страшних прогањања, овако је гласила: „У западним покрајинама ће се образовати добровољачке чете.” Ова неполитична одредба наметну западним покрајинама једно тако непријатељско држање да је Директоријум изгубио наду да му одмах стане на пут. Тако је Директоријум, неколико дана доцније, тражио нарочите мере од Скупштине за ове мале одреде, установљене законском одредбом о добровољачким четама. Дакле,

један нови закон, објављен неколико дана пре ових догађаја и допуњен трећег дана године VII, наређивао је да се од ових малих група, људи образују легије. Ове легије требало је да носе имена покрајина: Сарте, Орне, Мајена, Ил-Вилена, Морбихана, Доње Лоаре, и Мен-Лоаре. Ове легије, гласио је закон, нарочито употребљене за гоњење шуана, не би се могле, ни под каквим изговором послати на границу. Ове досадне али непознате појединости, објашњавају у исти мах и слабост Директоријума и пут овог одреда људи које су гредводили плави. Стога није на одмет додати да су ове лепе и родољубиве одредбе Директоријума утолико биле испуњаване што су добијале места у Зборнику закона. Наредбе Републике, неодржаване великим моралним начелима, родољубљем или терором којима су доскора покретање на живот, стварале су милионе који нису улазили у благајну и војнике које није ни видела војска. Полет Револуције се био истрошио у невештим рукама, а закони су се у примени прилагођавали приликама уместо да буду изнад њих.

Мајенском и Ил-Виленском покрајином управљао је тада један стари официр који је, судећи на лицу места о целисходности потребних мера, хтео да покуша да отргне Бретањи њене одреде, а нарочито фужерски, најстрашније огњиште шуанства. Он се надао да тако ослаби снагу ових непоузданих средова. Овај одани војник искористи варљива законска предвиђања објављујући да ће одмах опремити и наоружати реквизирице а да располаже месечном

платом коју је влада обећала овој нередовној војсци. Ма да се Бретања, у то доба, опирала било каквој служби у војсци, овај подухват успе углавном због тих обећања, и то толико брзо да се овај официр нађе у чуду. Али је он био старо стражарско псето, које је тешко изненадити. Чим је видео да је у срез дојурила једна група позватих, он посумња да су задње намере тако брзо скупиле људе, и можда је погађао кад је мислио да хоће да се дочепају оружја. Не очекујући оне који су задоцнили, он предузе мере да се повуче ка Алансону, да би се приближио умиреном крају, премда је буна, која је стално расла у овим крајевима, прилично доводила у питање извршење овога плана. Овај официр који је, према датим му упутствима, ћутао као заливен о неуспесима наше војске и о рђавим новостима из Вандеје, покушао је дакле, тог јутра кад почињу догађаји о којима причамо, да стигне усиљеним кретањем у Мајен, где је мислио да поступи по закону, колико је до њега стојало, попуњавајући своју полу-бригаду бретонским регрутима. Ово име „регрут,” доцније тако славно, први пут је у закону заменило име „реквирирци”, првобитно давано републиканским регрутима. Пре но што ће оставити Фужер, заповедник је кришом поделио својим војницима џебану и оброк хлеба за сав одред, да не би скренуо пажњу реквизираца на дужину пута; рачунао је да се не зауставља у Ернеју, где би се људи из одреда, отрежњени, могли споразумети са шуанима, који су сигурно били растурени по околним пољима. Мртва тишина, која је владала у

гомили реквизираца, изненађених лукавством старога републиканца, и спорост њиховог хода кроз ову планину у највећој мери су изазивали неповерење Илота, заповедника ове полубригаде; њега су живо занимали најупадљивији знаци о којима смо говорили и он је ћутке ишао, усред пет младих официра, који су сви поштовали забринутост свог заповедника. Али у тренутку кад Илот стиже на врх Пелерина, он наједном, као по нагону, окрете главу да загледа узнемирена лица реквизираца и ускоро прекиде ћутање. Заиста је стално заостајање Бретонаца учинило да су се налазили на близу двеста корачаја далеко од своје пратње. Илот начини тад једну гримасу која му је била својствена.

— Шта ког ђавола раде ти кицоши доле? викну он звонким гласом. Наши регрути, изгледа ми, намерно заостају уместо да се журе.

На ове се речи официри који су га пратили несвесно окретоше као кад би их ко пробудио иза сна изненадном галамом. Наредници и каплари се поведоше за њиховим примером и чета се заустави и не чувши очекивану реч „Стој!” Ако су официри бацили поглед на одред који се, сличан дугачкој корњачи, пео уз планину Пелерин, ови млади људи, које је одбрана отаџбине отргла, као и толике друге, од омиљених студија и код којих рат још није угушио уметничко осећање, беху толико задивљени призором који им се пред очима указа да не одговорише на примедбу чији им је значај био непознат. Ма да су долазили из Фужера, где се може видети иста слика,

али са разликом коју пружа промена перспективе, они не могадоше а да јој се још једанпут не диве, слични оним почетницима који, уколико боље познају танчине једног музичког дела, утолико више уживају у њему. Са врха Пелерине указивала се путниковим очима куеснонска долина на чијој се најупадљивијој тачци налазио град Фужер. Његов замак надвишава, са врха стене, где је саграђен, три или четири важна пута, положај који га је некада чинио кључем Бретање. Одатле официри угледаше, у свом њеном пространству, ову котлину исто тако чувену због изванредне плодности њеног тла као и различитости изгледа. Са свих страна планине шкриљца дижу се правећи левак; храстове шуме покривају њене црвенкасте стране а у својим падинама крију удољице пуне свежине. Ове стене описују скоро један круг у дну кога се благо пружа један пашњак у облику енглеског врта. Мноштво живе оgrade, која окружује многобројна, неправилна облика имања, сва засађена дрветима, дају овој зеленој застирци изглед редак у Француској, а много неслућене лепоте скрива она у својим многим супротностима чији су утисци у стању да скрену пажњу и најхладнијих природа. У овом је тренутку изглед овога краја био озарен оном краткотрајном лепотом којом природа по који пут дарује своје вечне творевине. Док је одред ишао равницом, сунце на изласку је лагано разгонило ону белу и лаку маглу која лебди над равницом у септембарска јутра. У тренутку кад се војници окретоше, изгледало је као да нека невидљи-

ва рука диже са овога предела последњи вео којим га је обавијала, лаку маглу, сличну покривачу од прозрачне материје којим се покривају драгоцени накити и кроз који они драже радозналост. На пространом видiku, који су официри обухватали погледом, ни облачка није било на небу да својим сребрним сјајем пада у очи на огромном плавом своду. Пре је то био свилени застор спуштен на неједнаке планинске врхове, намештен у ваздуху да штити овај величанствени скуп њива, ливада, потока и шумарака. Официри су жудно посматрали простор из кога су ницале толике природне лепоте. Једни нису знали где да зауставе свој поглед у множини шумарака које је неколико јако жутих жбунова бојило бронзаном бојом а која је још више падала у очи поред смарагдно-зелене боје неправилног облика пашњака. Друге је привлачила супротност између црвенкастих њива, где се пожњевена хељда дизала у купастим сноповима слично купама оружја у биваку, и других поља која су златиле њиве пожњевеног јечма. Тамо-амо, тамни шкриљац кровова одакле се дизао бео дим, па живописне сребрнасте јаруге кривудаких куеснонских потока привлачиле су поглед једном од оптичких варки које, незнано зашто, узнемире душу и баце је у сањарије. Мирисна свежина јесењих ветрова јак мирис шуме дизали су се као облак тамњана и опијали обожаваоце ове лепе земље, који су очарани посматрали њено чудно цвеће, њено бујно растиње, њено зеленило, такмаца зеленилу у Енглеској,

суседној земљи са истим именом.¹ Неколико животиња су давале живости овом призору и иначе драматичном. Птице су певале и у долини је дрхтала у ваздуху једна потмуло-блага мелодија. Ако човек прибрале маште хоће да у потпуности запази раскошну игру светлости и сенке, магличасте видике планина, чудне перспективе које се одједном стварале са оголелих места у шуми, са површине вода, са љупких кривудавих површина; ако сећање обоји, тако рећи, ову променљиву слику, променљиву као и тренутак у који се посматра, људи, за које овакве слике имају вредности, имали би непотпуну претставу мађијског призора, којим је душа младих официра, још увек осећајна, била запањена.

Мислећи да ови јадни људи са тугом напуштају своју земљу и своје омиљене навике да можда оставе кости у туђој земљи, они им и нехотице опростише заостајање које су разумели. Затим, са великодушношћу својственом војницима, они сакрише своје саучешће под привидном жељом да разгледају војничке положаје овог дивног краја. Али Илот, кога је боље да зовемо командантом да бисмо избегли нескладно име заповедника полу-бригаде, био је један од оних војника који, кад је опасност на прагу, нема воље да се одушевљава лепотом предела чак и кад би то били предели земаљскога раја. Он затресе гла-

¹ Како се Енглеска зове још и Grande Bretagne (Велика Британија; Велика Бретања, на француском), отуда скоро истоветност њеног имена са именом Бретање. — Прим. прев.

вом у знак неодобравања и скупџ своје густе црне обрве због чега му лице доби строг изглед.

— Зашто не долазе, до ђавола! запита он по други пут, својим гласом промуклим од ратних напора. Можда се у селу налази каква милостива Богородица са којом се опраштају.

— Ти питаш зашто? одговори један глас.

Чувши ове звуке који као да су излазили из рога, којим сељаци ових долина скупљају своја стада, командант се нагло окрете, као кад би осетио врх мача, и виде на два корака од себе човека чуднијег од иједнога од ових поведених у Мајен да служе Републику. Овај непознати, незграпна људина широких рамена, свратио му је поглед својом главом, великом као у вола, на кога је прилично био налик. Широке ноздрве чиниле су му нос још краћим него што је био. Његове широке усне над зубима, белим као снег, његове велике, округле и црне очи са накомстрешеним обрвама, његове клемпаве уши и риђа коса пре су припадали каквом преживару но човеку наше беле, кавкаске расе. Најзад, свако отсуство ознака просвећеног човека чинило је ову главу још упадљивијом. Лице опаљено сунцем и оштрих црта било је слично граниту, од кога је тле ових крајева, а то лице је било једини видљиви део тела овог чудног бића. Почев од врата, био је увијен у гуњ, неку врсту блузе од риђег сукна, још грубљег од сукна чакшира најбеднијих реквизираца. Овај гуњ, у коме би један познавалац старина познао сагу (одећу) старих Гала, досезао је до половине тела, спајајући се са чакши-

рама од козје коже грубо издељаним дрветом које је местимично чак и кору имало. Испод козје коже, која му је украшавала бедра и ноге, није се назирао никакав људски облик. Огромне кломпе скривале су му ноге. Његова дуга сјајна коса, слична длакама његове одеће од козје коже, падала му је с обе стране лица, са раздељком на средини, слична коси оних средњовековних кипова који се још виђају у неким катедралама. Уместо чворновате батине коју су реквирирци носили на рамену, он је чврсто држао на грудима, уместо пушке, један огроман бич, вешто уплеген, а који је изгледао двапут дужи од обичног бича. Изгледало је лако објаснити изненадну појаву овог чудног бића. На први поглед, неки официри претпоставише да је непознати реквирирац или регрут (још се и једно и друго сматрало за исто), који се придружује групи видећи да се зауставила. Па ипак, долазак овога човека силно зачуди команданта; ако и није било уплашен, ипак му се набра чело те, пошто је одмерио странца, понови несвесно и као обузет црним мислима:

— Да, што не долазе? Да ли ти знаш?

— Зато, одговори мрачни сабеседник са нагласком који је указивао да овај тешко говори француски, зато што тамо, рече он пружајући своју грубу широку руку, према Ернеу, тамо је Мена а ту престаје Бретања.

Затим он лупи о тле тежак држак свога бича, бацивши га пред ноге команданту. Утисак на гледаоце од овог призора и кратког објашњења непознатог

сличан је био утиску који би произвео ударац у там-там усред неког музичког комада. Речи говора не могу да искажу мржњу и жељу за осветом коју изрази један пркосни покрет, отсечна реч и држање пуно хладне и дивље снаге. Незграпност овога човека, као сикиром склепана, његова груба спољашност, тупо незнање које се оцртавало на његовом лицу, чинили су од њега неку врсту варварског полубога. Имао је пророчко држање и појавио се ту као сами геније Бретање, која се дизала из трогодишњег сна, да започне наново један рат где је победа увек била кобна за обе стране.

— Ево једног красног угурсуза, рече Илот сам за себе. Личи ми на изасланика људи који су спремни да преговарају пушчаном ватром.

Пошто је промрсио кроз зубе ове речи, командант погледа редом: човека па предео, а одатле он скрете поглед на одред па на стрме стране пута чију је ивицу сенчила висока бретањска жуковина; он одједном, затим, погледа непознатог, коме као да упути једно немо питање, па нагло запита:

— Одакле долазиш?

Његово лакомо и оштро око хтело је да назре тајне овог непрозирног лица које је, у овом међувремену, имало израз утучености, који се често среће код сељака.

— Из земље Ђида, одговори човек без икакве забуне.

Како се зовеш?

— Каљогажа.

— Зашто носиш, ма да је то законом забрањено, свој надимак шуана:

Каљогажа, пошто се тако сам називао, погледа команданта једним тако убедљиво глупим погледом, да војник поверова да га овај није разумео.

— Јеси ли ти регрут из фужерског одреда?

На ово питање Каљогажа одговори једним „Не знам” чији очајни нагласак зауставља сваки разговор. Он мирно седе крај пута, извуче из свог гуња неколико комада танког и црног колача од хељде, народни обед чије јадне сласти само Бретонци могу да разумеју, и поче јести са тупом равнодушношћу. Изгледао је потпуно лишен сваког разума, те су га у оваквом положају официри поредили са једном од животиња које су пасле сочну траву у долини, са америчким дивљацима или са неким урођеником са рта Добре наде. Преварен овим држањем, и сам командант није се више узнемиравао, кад, бацивши последњи подозрив поглед на човека за кога је сумњао да је весник скорог покоља, он виде да су му коса, гуњ и чакшире од козје коже покривени трњем, сувим лишћем, гранчицама и травом као да је овај шуан дуго путовао кроз честар. Он значајно погледа свога ађутанта Жерара, који је био у његовој близини, јако му стеже руку и тихо рече:

— Ишли смо да тражимо вуну а вратићемо се ускоро острижени.

Изненађени официри се ћутке погледаше.

Згодно је да овде мало скренемо од нашег причања да бисмо извесним личностима, које се не мичу од

куће и сумњају у све, стога што не виде ништа, учинили разумљивим страх команданта Илота, јер би ове личности могле да споре да је постојао Каљогажа и сељаци са Запада чије је држање било узвишено у то доба.

Реч *gars*,¹ коју изговарају г а, остатак је из келтског језика. Из старог бретонског језика она је прешла у француски, а ова реч, у данашњем француском језику, садржи највише успомена из старине. *Le gars* је било главно оружје Гала; *gaisdé* је значило оружан; *gais*, витешко дело; *gas*, снага. Ова поређења доказују сродност речи *gars* са изразима језика наших предака. Ова реч је слична латинској речи *vir*, човек, корен од речи *virtus*, снага, храброст. Ово значење има своје оправдање с обзиром на средину из које потиче; а можда ће, најзад, послужити да многи не потцењују речи: *gars*,¹ *garçon*,² *garçonnette*, *garce*, *garcette*,³ уопште избачене из разговора као непристојне, али чије је порекло ратничко и које ће се у нашем причању јавити овде-онде. „То је једна fina женска” је несхваћена похвала, коју је добила госпођа де Стал у једном малом вандомоаском кантону, где је провела неколико дана изгнанства. Бретања је француски крај где су галски обичаји оставили најзиднијег трага. Делови ове покрајине, где су још и у наше

¹ *Le gars*, момчина, ћида. — Прим. прев.

² *Le garçon*, момак, младић. — Прим. прев.

³ *Garçonnette*, *garce*, *garcette*, цура, цурица, женска. — Прим. прев.

доба дивљачки живот и сујеверни дух наших предака остали тако рећи очевидни, називају се „земља Ђида.“ Кад је један срез насељен извесним бројем дивљака, сличних овоме који се баш појавио у овом призору, људи из ових крајева кажу: „Ђида из те парохије.“ Ово класично име је као нека награда за упорност којом се труде да сачувају предања језика и обичаја галских: њихов живот чува у себи не-разориве трагове сујеверних веровања и обреда из давних времена. Још се тамо поштују средњовековни назори. Ту љубитељи старина налазе усправљене споменике друида¹ и геније савремене просвећености боји се да продре кроз огромне недирнуте шуме. Једна невероватна дивљачност, свирепа тврдоглавост, али и светиња заклетве; потпуно отсуство наших закона, обичаја, нашег одевања, нашег новца и језика, али у исто време патријархална простота и јуначке врлине, све то чини становнике ових крајева сиромашније разумом него што су то Мохиканци или црвенокошци Северне Америке, али су они исто тако као и ови развијени, лукави и отпорни. Место које Бретања заузима у срцу Европе чини је привлачнијом за испитивање од Канаде. Окружена светлошћу чија благотворна топлота не допире до ње, ова земља личи на слеђени угаљ који би остао неосветљен и црн сред усијаног огњишта. Напори уложени од стране неколико генијалних људи да врате друштвеном животу и благостању овај дивни

¹ Друид — свештеник старих Гала. — Прим. прев.

крај Француске, тако богат скривеним благом, све, па чак и покушаји владе, наилази на одбијање код једног становништва које се још држи прастарих навика. Ова незгода се лако објашњава природом земљишта, испресецааног јаругама, потоцима, језерима и барама; начичканог живим оградама, неком врстом земљаних утврђења која од сваке њиве праве тврђаву; без путева и канала, а онда, самом нарави једног становништва огрезлог у незнању, оданог предрасудама чије ће кобне последице исцрпно бити приказане у нашем излагању, становништва које не прима новине у земљорадњи. Живописни положај ове земље, сујеверје њених становника искључују дружење и благодети измене мисли. Ту нема села. Трошне грађевине које се називају кућама разбацане су по целом крају. Свака породица живи ту као у пустињи. Једини познати скупови су једнодневни сабори које недељом или празником посвете парохијској цркви. Ови ћутљиви скупови, са попом на челу, јединим господарем ових простих људи, трају само неколико часова. Пошто је чуо страшни свештеников глас, сељак одлази на недељу дана у свој нездрави стан; излази он одатле само на рад, а враћа се у њега само да спава. Ако га ко ту и посети, то је попа, душа целога краја. Тако су се на глас овога свештеника хиљаде људи сручили на Републику, тако је Бретања дала, пет година пре времена у које почиње ова историја, масу војника првој буни. Браћа Котро, дрски кријумчари по којима је овај рат добио име, упражњавали су свој опасни занат

од Лавала до Фужера. Али побуне ових крајева нису имале никаквих племенитих побуда. Са сигурношћу се може рећи да, ако је Вандеја од разбојништва створила рат, Бретања је од рата начинила разбојништво. Прогонство принчева и разорена вера, били су код шуана само изговори за пљачку а догађаји овог грађанског рата имали су у себи нешто од дивљачке суровости нарави овога краја. Кад су прави браниоци монархије дошли да врбују војнике, међу овим заосталим и ратничким становништвом, узалуд су покушали да даду, под белом заставом, нечег узвишеног тим потхватима који су шуанерију учинили одвратном, и шуани су остали као најбољи пример како је опасно покретати заостале масе једне земље. Слика прве котлине, коју Бретања пружа очима путника, опис људи који су сачињавали одред регрута, опис онога ђиде који се појавио на врху планине Пелерине, дају укратко верну слику краја и њених становника. Једна вешта уобразиља може, из ових појединости, лако да претстави себи поприште рата и његова оруђа; ово су само основне црте те слике. Цветне живе ограде ових котлина скривале су у то доба невидљиве нападаче. Свака њива је тада била тврђава, свако дрво је скривало једну замку, свако старо и шупље врбово стабло претстављало је једно ратно лукавство. Цео крај је био поприште. На сваком завијутку пута плаве су вребале пушке; смејући се, младе девојке су их доводиле на домак пушчаних цеви и не помишљајући да је то подло; одлазиле су те девојке на ходо-

чашћа са својим оцевима и браћом, да траже опроштај грехова од старих, црвоточних богородица. Вера, или боље идолопоклонство ових заосталих створова блажило је тежину њиховог покајања. Кад је једанпут започела битка, све је у земљи постајало опасно: галама као и тишина, милост као и прогањање, домаће огњиште као и бескрајни пут. Било је вере у овим издајама. То су дивљаци служили краљу и Богу као што Мохиканци ратују. Али да се у потпуности верно прикаже слика ове борбе, историчар мора додати да је, у тренутку кад је мир Ошов био потписан, цео крај поново постао насмејан и љубак. Породице које су се, дан пре тога, истребљивале, данас су вечерале, не бојећи се опасности, под истим кровом. У тренутку кад Илот увиде подмукло лукавство које су одавале козје коже Каљогажине, он би уверен у скори крај благотворног мира за који има да се захвали Ошовом генију и чије одржавање му се учини немогућно. Тако се рат понова најављивао, без сумње страшнији него раније због трогодишњег мировања. Револуција, ублажена од 9-ог термидора, можда ће понова почети са угњетавањем због кога су је многи разумни људи мрзели. Енглеско злато је, дакле, као и увек, потпиривало француску неслогу. Република, напуштена од младог Бонапарте који је био, изгледа, њен геније-заштитник, изгледа да је била немоћна да одоли толиким непријатељима, а последњи се непријатељ показивао као најстрашнији. Грађански рат, који су најављивале хиљаду малих, појединачних буна, имао је сасвим нов изглед озбиљ-

ности од тренутка кад су се шуани spremали да нападну једну тако јаку пратњу. Такве су се мисли наметале Илоту, чим је помислио да је у појави Каљогаже намирисао знаке једне вешто припремане заседе, јер је он једини у прво време знао за опасност.

Тишина, која наста после командантове пророчке изјаве Жерару, на крају претходног призора, послужи Илоту да поврати своју хладнокрвност. Стари војник био је скоро посрнуо. Он не могаде да се разведри кад се сети да се већ налази усред страха једнога рата чијих би се свирепости и људождери застидели. Капетан Мерл и ађутант Жерар, два пријатеља командантова, трудили су се да страх, чудан за њих, који се јасно оцртавао на командантовом лицу, објасне себи и посматрали су Каљогажу како поред пута једе своју погачу, не могући никако да нађу везу између ове животиње и неспокојства њиховог неустрашивог команданта. Али се ускоро лице Илота разведри. Оплакујући несреће Републике он се обрадова што може да се бори за њу, радосно се сам себи зарече да ће добро пазити на бунтовнике и испитати овога неисказано лукавог човека кога су имали част да употребе против њега. Пре него што би донео било какву одлуку он поче да испитује положај у коме су непријатељи хтели да га изненаде. Видећи да пут, чијом се средином био упутио, пролази кроз неки кланац, истина не тако дубок али оивичен дрветима, а до кога је водило више путања, он набра своје густе, црне обрве па

рече двојци својих пријатеља потмулим и узбуђеним гласом:

— Запали смо у осино гнездо!

— А чега се бојите? упита Жерар.

— Бојим се? одговори командант; да, бојим се. Увек сам се бојао да не будем пушкаран из неке шуме као псето а да ми нико не викне: „Стој, ко иде?”

— Пих! прихвати Мерл смејући се. „Стој, ко иде?” је исто тако превара.

— Ми смо заиста у опасности? запита Жерар, исто толико зачуђен хладнокрвношћу Илота као што се малочас чудио његовом страху.

— Пст! прошапта командант, ми смо у курјачким чељустима, прст пред оком се ту не види, па треба то осветлити мало. Срећом, настави он, ми држимо врх ове косе...

Он додаде један сировији епитет па настави: — Можда ћу најзад ипак јасно да назрем овде нешто.

Командант, дозававши себи двојицу официра, опколи Каљогажу; делија се направи као да се сетио да им смета те се нагло диже.

— Остани ту, скитнице! викну му Илот гурнувши га тако да паде на обронак где је седео.

Од овог тренутка заповедник полу-бригаде не испушташе из вида безбрижног Бретонца.

— Драги пријатељи, настави он обраћајући се двојци официра шапатам, време је да вам кажем да ствари стоје не може горе бити. Директоријум, због неког нереда који се десио у Скупштини, још један-

пут је развукао метлом. Оне лутке директори, или још боље млакоње, изгубили су једног способног човека: Бернадот се разишао са њима.

— Ко га замењује? упита живо Жерар.

— Миле - Мירו, једна матора дркела. Заиста, горе време нису могли наћи да пусте звекане да управљају. Енглези се искрцавају. Сви они вандејски гундељи и бунтовници ишчаурили су се, а они који стоје иза ових пајаца умели су да изаберу тренутак кад ми посрћемо.

— Како то? упита Мерл. — Наша војска је свуда тучена, продужи Илот све тишим гласом. Двапут су већ шуани ухватили гласнике и ја сам хитне извештаје и наредбе добио само благодарећи једном скоротечи, кога је Бернадот послао у тренутку кад је напуштао министарство. Срећом мојом пријатељи су ме поверљиво известили о овоме слому. Фуше је открио да су издајнице из Париза обавестили тиранина Луја XVIII да је потребно да овим кљусинама из унутрашњости пошље једног поглавицу. Мисли се да Бара издаје Републику. Укратко, Пит и племићи су послали једног таквог вођу, човека обдарена и јаке руке који би хтео, сједињујући напоре Вандејаца и ових шуана, да смрви Републику. Тај пријатељ се искрцао у Морбихану, ја сам то одмах сазнао, обавестили су ме они париски препредењаци; назвао се Делија тај пријатељ. Све те животиње, рече он показујући Каљогажу, имају надимке од којих би стомак заболео поштеног родољуба кад би их носио. Та птичица се, дакле, налази у овом срезу. Долазак

овог разбојника, — он поново показа на Каљогажу — наводи ме на мисао да нам је он за вратом. Али се матор коњ не учи да вуче кола, а ви ћете ми сад помоћи да наше птичице затворимо у кавез а онда ћемо својим путем. Био бих грдна будала кад бих допустио да се као штиглиц ухватим на лепак тог господичића, који је дошао из Лондона да нам испраши тур.

Дознавши за ове опасне околности а знајући да се њихов командант никад узалуд не узнемирава, обадва официра заузеше оно озбиљно држање које имају војници кад је опасност на прагу, кад су прекаљени и далековиди у оцени људских збивања. Жерар, кога је његов положај, доцније укинута, зближио са командантом, хтеде да одговори а у исто време да запита о политичким новостима од којих један део сигурно није ни испричан; али га један знак Илота натера да заћути; и сва тројица почеше да посматрају Каљогажу. Овај бунтовник ничим не показа своје узбуђење кад виде да на њега пазе ови људи исто тако опасни због своје памети као и због своје снаге. Радозналост двојице официра, за које је ова врста рата било нешто ново, била је нарочито заголицана почетком једног догађаја који је обећавао да буде романтичан: хтели су да се и нашале на рачун тога, али их код прве речи Илот озбиљно погледа па рече:

— Сто му мука! немојте пушити, грађани, на бурету пуном барута. Бити и сувише храбар значи играти се ватром. — Жераре, рече он најзад наги-

њући се своме ађутанту, приближите се не приметно овоме разбојнику и на најмањи сумњив знак пробурите га. Што се мене тиче, ја ћу предузети мере да се поштено поразговарамо ако господи буде до разговора.

Жерар, лаким покретом главе, даде на знање да је разумео па поче да посматра истакнуте тачке ове долине са којом би човек могао да се сроди; изгледало је да хоће пажљиво да их осмотри и ишао је, чинило се сасвим природно, забављен собом, али се може мислити да је предео био последња ствар која га је занимала. Каљогажа се са своје стране правио да и не примећује да му од заобилажења официра прети опасност; по томе како се он играо својим бичем рекао би човек да пеца рибу у јарку.

Док је Жерар покушавао да се постави испред шуана, командант тихо рече Мерлу:

— Дајте једном нареднику десет одабраних људи па их ви лично распоредите више нас, с ове стране на брежуљку, где се пут шири правећи једну зараван и одакле ћете видети једно место где пут није оивичен дрветима па ће наредник моћи да пази на равницу. Зовите Омиљенога, он је паметан... Богме није за весеље, и не бих дао ни паре за нашу кожу, ако не искористимо прилику.

Док је капетан Мерл поступао по заповести са разумљивом брзином, командант ману десном руком да ућутка војнике који су га окружавали и разговарали се и шалили. Другим покретом он нареди да војници узму оружје. Кад се све утиша, он погледа на једну

и другу страну пута ослушкујући са напрегнутом пажњом, као да се надао да ће чути неки пригушен шум, звекет оружја или кораке који наговештавају очекивану борбу. Изгледало је да његове оштре, црне очи дубоко продиру у шуму; али не приметивши никакав знак, он испитиваше песак на путу трудећи се, као што то чине дивљаци, да открије какав било траг невидљивих непријатеља, чија му је смелост била позната. Очајан што не опажа ништа, што би оправдало његова страховања, он се приближи ивици пута, с муком се попе на мали брежуљак, затим лагано прође гребеном тог узвишења. Одједном он се сети да је његово искуство потребно војницима те сиђе. Његово лице се замрачи; јер у оно време заповедници су жалили кад себи не оставе најопаснији задатак. Остали официри и војници, опазивши забринутост свога заповедника, чија им се нарав свиђала и чију су вредност познавали, помислише да толика његова пажња претсказује опасност. Они осташе непомични и скоро не дишући, али више из навике но што су могли и да наслуте озбиљност опасности. Као пси који се труде да погоде намере вештога ловца чију заповест не разумеју, али му се у свему покоравашу, војници су наизменично посматрали куеснонску долину, шумицу поред пута и строго лице свога заповедника трудећи се да у њему прочитају своју судбину. Они су се питали очима и смејали се један на другога.

Кад Илот начини своју познату им гримасу, Брзак, млад наредник, који се сматрао за најдуховитијег човека у чети, полугласно рече:

— Где смо се ми, врага, завукли те ова стара војничина Илот прави овако кисело лице? Сав личи на ратни савет!

Пошто је Илот строго погледао Брзака, тишина, која се захтева од војника под оружјем, завлада свуда. Усред ове свечане тишине, кораци задоцнелих реквизираца, под чијим је ногама шкрипао песак, уносили су нешто чудно у ово опште узбуђење. Ово неодређено осећање разумеће само они који су у ноћној тишини, очекујући да нешто ужасно наступи, осетили лагане откуцаје свога срца како се удвостручавају неким шумом чије им понављање улива кап по кап ужаса. Пошто је понова стао наред пута, командант поче сам себе да пита: „Да ли се варам?” Са страховитом срџбом у погледу посматрао је мирног и ђакнутог Каљогажу; али дивљи потсмех који је он умео да опази у забленим очима бунтовника увери га да мора да се и даље брине о спасоносним мерама које треба предузети. У том тренутку капетан Мерл, пошто је извршио наређење које му је дао Илот, јави се пред њим. Неми учесници у овој сцени, сличној хиљадама других које су овај рат учиниле драматичнијим од свих ратова, са нестрпљењем су очекивали нове догађаје, желећи да виде да се неким другим покретом расветли њихов положај.

— Добро смо, капетане, урадили, што смо на зачеље одреда метнули онај мали број патриота на које рачунамо међу овим реквизицима. Узмите још једно дванаестак момака, на чије ћете чело метнути потпоручника Лебрена, па ћете их брзо одвести на за-

чеље одреда; они ће помоћи родољубе који се тамо налазе и потераће, и то живо, целу гомилу тих птичица да би их истовремено сакупили код узвишице коју другови заузимају. Ја вас чекам.

Капетан ишчезе у одреду. Командант погледа, једног по једног, четири неустрашива човека, чија су му вештина и гипкост били познати, он их ћутке, посебице, позва оним пријатељским дозивањем кажи-прстом, кад се прст брзо неколико пута покрене у знак позивања. Они дођоше.

— Ви сте са мном служили под Ошем, рече им он, кад смо уразумили ове разбојнике који се називају Краљеви ловци; знате како су се скривали да из заседе пуцају на плаве.

На ову похвалу њиховој умешности четири војника климнуше главом значајно напућивши усне. Били су то прекаљени ратници чија је спокојна равнодушност показивала да откако је почела борба између Европе и Француске њихова убеђења нису отишла даље од њихових фишеклија и бајонета. Стегнутих усана, као набрана кеса, они су пажљиво и радознало посматрали свога команданта.

— Па лепо, продужи Илот, који је изванредно лепо говорио живописни војнички језик, не треба да допустимо да се старе јуначине као што смо ми дамо збунити од шуана, а овде их има или ја нисам Илот. Вас четворица ћете сад да извидите обадве стране овога пута. Одред ће се брзо провући. Дакле, не губите из вида један другог, добро се чувајте и што пре извидите то.

Он им потом показа опасне тачке пута. Сви, у знак поздрава, принеше дланове својим старим тророгим капама чији се обод, већ стар и тучен кишама, опустио. Један од њих, по имену Лароз, каплар кога је Илот познавао, рече му звецкајући својом пушком:

— Сад ћемо им отпевати песму.

Они одоше, једни лево, други десно. Прикривено узбуђење обузе чету кад их виде како ишчежавају с једне и друге стране пута. Командант, који је био уверен да их је послао у сигурну смрт, био је исто толико узнемирен као и војници. Он чак и нехотице уздрхта кад му се изгубише из вида врхови њихових капа. Официри и војници су слушали како се шум корака постепено губи у сувоме лишћу са једним болним осећањем које је, баш стога што је скривено, било јаче. Има ратних призора кад четири човека изложена смртној опасности уливају већи ужас него хиљаде мртвих, полеглих код Жемапа. Ова војничка лица су тако разноврсна по изразу и тако се овај код њих брзо мења, да су њихови сликари принуђени да се ослоне на сећања војника, а да сложеним духовима оставе проучавање ових драматичних лица, јер ове буре, богате у појединостима, могле би бити описане само са бескрајно много појединости. У тренутку кад блесак бајонета четири војника ишчезе, врати се капетан Мерл, пошто је командантове наредбе извршио брзином муње. Илот, после два-три престројавања, постави у бојни поредак, наред пута, остатак своје трупе; затим он нареди да се поново дочепају врха Пелерине, где је се

задржавала његова претходница. Командант је ишао последњи, и то натрашке, да би посматрао и најмање промене које би наступиле на свим тачкама овога попришта, које је природа тако чаробно украсила, а које су људи учинили ужасним. Он дође до места на коме је Жерар чувао Каљогажу, кад овај, на изглед равнодушно пратећи све покрете команданта али стварно пажљиво и са несхватљивим интересом посматрајући два војника који су зашли у шуму с десне стране пута, зазвижда три или четири пута производећи јасан и продирући глас совуљаге. Три славна кријумчара, чија смо имена већ поменули, употребљавали су тако ноћу овај крик да се обавесте о заседама, опасностима и свему што им је требало. Отуд им је дошао надимак *chuin*,¹ што значи совуљага или буљина на наречју овога краја. Од ове извитоперене речи добили су своје име они који су, у првом грађанском рату, подражавали држање и знаке ова три брата кријумчара. Чувши овај сумњиви звиждук, командант стаде да упорно посматра Каљогажу. Он се направи као да је преварен глупим држањем шуана, да би га задржао близу себе као какав барометар који би му показивао кретање непријатеља. Командант задржа руку Жерара који се спремао да бунтовника смакне. Затим он постави два војника на неколико корака од уходе и нареди им, гласно и

¹ *Chuin*, у француском књижевном језику *le chat-huant* (совуљага), одакле назив *les Chouans* за бунтовнике-ројалисте, који су се служили овим криком сове за споразумевање. — Прим. прев.

разговорно, да буду спремни да га изрешетају на најмањи сумњив знак. И поред очевидне опасности, Каљогажа не одаде никакво узбуђење те и командант, који га је посматрао, спази ту његову неосетљивост.

— Шмокљан не зна много! рече он Жерару. Да, да, није лако читати из лица једнога шуана, али се овај издао својом жељом да се покаже неустрашив. Видиш ли, Жераре, да је се претварао да се боји сматрао бих га за малоумника. Ја и он смо дорасли један другоме. Био сам већ исцрпао своју стрпљивост. Бога ми сад ћемо бити нападнути! Али, нека их, нека дођу, ја сам сад спреман.

Пошто је ове речи тихо изговорио а са нечим победничким у држању, стари војник протрља руке и погледа подругљиво Каљогажу. Командант скрсти руке, оста наред пута између своја два омиљена официра и чекаше резултат свога распореда. Спокојно очекујући битку, он мирно посматраше своје војнике.

— Охо, биће окршаја, рече Брзак тихо, командант је протрљао руке.

Опасан положај у коме се налазио командант Илот и његов одред је један од оних положаја кад је живот тако угрожен да смели људи сматрају за част да се том приликом покажу хладнокрвни и одлучни. У таквим се приликама даје последњи суд о људима. Тако и командант, боље обавештен о опасности но његова два официра, сматрао је за питање части да се покаже што мирнији. Очију упртих час на Каљо-

гажу, час на пут и шуму, он је са зебњом очекивао плотун шуана за које је веровао да су скривени као ђаволи око њега; али његово лице не одаваше ништа. У тренутку кад су очи свих војника биле упрте у њега, он набра своје мрке рошаве образе, скупи усне и зажмири, што су његови војници сматрали за осмех; па плесну Жерара по рамену говорећи му:

— Ето, сад смо мирни; шта хтедoste да ми кажете малочас?

— У каквој смо то новој незгоди?

— Није то ништа ново, одговори он тихо. Цела Европа је противу нас и овога пута она је у надмоћности. Док се вође туку између себе, као коњи у коњушници без зоби, док се све у унутрашњој управи крха, они остављају војску на цедилу. Ми смо сатрвени у Италији! Да, драги пријатељи, напустили смо Мантову због пораза код Требије, а Жубер је ту скоро изгубио битку код Новија. Ја се надам да ће Масена чувати швајцарске кланце којима надире Суворов. Потиснути смо на Рајни. Директоријум је тамо послао Мороа. Зар ће тај зец да брани границе? Ја бих хтео да их он одбрани; али ће нас коалиција најзад смрвити а несрећом нашом једини војсковођа који нас може спасти негде је доле у Египту! Уосталом како би се и вратио? Енглеска господари морем.

— Не брине ме отсуство Бонапарте, одговори млади ађутант Жерар, који је брижљивим васпитањем развио свој дух. Зар би се, дакле, зауставила наша Револуција? Не, нисмо ми узели на себе да бранимо само земљиште Француске, имамо ми дво-

струки задатак. Зар нисмо ми исто тако дужни да сачувамо дух народа, она племенита начела слободе и независности, човечији разум, пробуђен од наших Скупштина, који се све више и више шири? Француска је као путник одређен да носи буктињу, она је носи у једној руци а другом се брани; ако су ваше новости истините, никада, од пре десет година до данас, нисмо били окружени од више људи који гледају да је угасе. Начела и земља, све је пред пропашћу.

— На жалост тако је! рече уздишући командант Илот. Они пајаци директори умели су да се заваде са свим људима који су могли како треба да воде ствар. Бернадот, Карно, сви, до грађанина Талерана, оставили су нас. Укратко, остаје један једини добар родољуб, пријатељ Фуше, који све држи полицијом; то је прави човек! Он ми је и јавио, баш кад треба, о овој побуни. Сад смо ухваћени у неку кљусу, сигуран сам.

— О, да се војска мало не меша у нашу управу, рече Жерар, адвокати би нас вратили на горе стање него што је било пре Револуције. Зар се ти лисци разумеју у војевању!

— Увек се бојим, прихвати Илот, кад дознам да преговарају са Бурбонима. Триста му громава, кад би се споразумели, у каквом бисмо се ми остали ћорсокаку нашли?

— Не, не, дотле нећемо доћи, рече Жерар. Војска ће, као што кажете, дићи свој глас и само ако не разговара у рукавицама надам се да се нећемо каса-

пити десетак година да би други од тога видели вајду.

— Ох, да, повиче командант, скупо нас је све то стало да бисмо дозволили да се измени.

— Па лепо, рече капетан Мерл, будимо и овде добри родољуби и трудимо се да спречимо наше шуане да се споје са Вандејом; јер ако се споразумеју и ако се у то умешају Енглези, онда не одговарам за једну и недељиву Републику.

Одједном крик совуљаге, који далеко одјекну, прекиде разговор. Командант, узнемирен, одмах погледа Каљогажу, чије је равнодушно лице изгледало као скамењено. Реквирирци, које је један официр сакупио, бежу збијени као крдо стоке наред пута, отприлике тридесет корака далеко од чете спремне за борбу. Десет корака иза њих налазили су се војници и родољуби под заповедништвом поручника Лебрена. Командант баци поглед на овај бојни поредак и последњи пут погледа претстражу постављену напред на путу. Задовољан својим распоредом, он се окрете да нареди полазак кад спази тробојне кокарде двојице војника који су се враћали, пошто су прегледали шуму с леве стране. Командант, не видећи никако да се појављују два извиђача с десна, хтеде да сачека њихов повратак.

— Можда ће нас одовуд напасти, рече он својој двојици официра показавши им шуму где су ова два војника нестала, као да су у земљу пропали.

Док су му два извиђача давали неку врсту извештаја, Илот преста да посматра Каљогажу. Бун-

товник онда поче тако јако да звижди да се то чуло на огромној даљини; затим, пре него што би га ико од чувара узео на око, он их је био треснуо бичем да се простреше по путањи. У истом тренутку крици или пре дивљачко урлање изненадише републиканце. Страховит плотун из шуме над узвишицом где је био седео шуан савни са земљом седам-осам војника. Каљогажа, за ким неколико војника припуца, ишчезе у шуми, пошто се брзином дивље мачке успузао уз узвишење; његове кломпе се скотрљаше у јарак и јасно су се онда виделе ноге обувене у потковане цокуле какве обично носе краљеви ловци. На прве крике шуана, сви реквизирици скочише у шуму с десне стране, слично јату птица које одлете кад наиђе путник.

— Пуцај на те псине! повика командант.

Чета осу паљбу, али су реквизирици умели да се сачувају од ватре кријући се иза дрвећа и, пре него што би пушке биле поново напуњене, нестале их.

— Па сад изволите те образујте окружне одреде! рече Илот Жерару. Треба бити глуп као Директоријум па рачунати на регрутовање у овоме крају. Скупштина би боље учинила да нам не изгласава толико одеда, новаца и џебане, него да нам да све то.

— Ето зврдова који више воле своју црну погачу него војнички хлеб, рече Брзак, четни обешенак.

На ове речи повици и смех републиканског одреда подругљиво отпратише бегунце, али наједном поново наста тишина. Војници угледаше како низ косу с муком силазе два извиђача, које је командант био по-

слао да извиде шуму с десне стране. Један од ове двојице, лакше рањен, придржавао је свог друга, који је натапао земљу крвљу. Једва су ова два јадника стигла до половине косе кад се појави одвратно Каљогажино лице: он је тако добро гађао двојицу плавих да их једним ударцем савни са земљом и они се као вреће откотрљаше у јарак. Тек што се појавила његова главурда тридесет пушчаних цеви се диже, али док оком трепнеш он ишчезе иза проклетих жбунова жуковине. Ови догађаји, за које је толико речи потребно, догодише се у тренутку; исто тако за тренутак се родољуби и војници из заштитнице придружише одреду.

— Напред! повика Илот.

Чета се трчећим кораком упути узвишеном и отквивеном месту где је био постављен стражар. Ту командант распореди чету за борбу; али он не опазива никакав покушај напада од стране шуана те поверова да је ова заседа имала за циљ само ослобођење реквизираца. „По њиховој вици видим да их нема много”, рече он двојици својих пријатеља. Пођимо убрзаним кораком, можда ћемо стићи у Ерне оставивши их иза себе.

Ове речи чу један реквизиирац родољуб, који изиђе из реда и стаде пред Илота.

— Генерале, рече он, ратовао сам ја већ са шуанима. Могу ли вам рећи неколико речи?

— То је један адвокат, мисли да је увек на претресу, рече командант на уво Мерлу.

— Деде, изјави шта имаш, одговори он младом Фужеранину.

— Генерале, шуани су сигурно донели оружје људима са којима су се малочас састали. Ако ми пожуримо испред њих, чекаће нас иза сваке окуке у шуми и поубијаће нас све до једнога пре него што стигнемо у Ерне. Треба преговарати, као што рекосте, али куршумима. Док траје чарка, а она ће трајати дуже него што мислите, један од мојих другова ће отићи да потражи народну одбрану и добровољце из Фужера. Иако смо само реквизирици, видећеш да нисмо кукавице.

— Ти мислиш да је шуана много?

— Просуди сам, грађанине генерале!

Он одведе Илота на једно место заравња, где је песак изгледао грабуљама растресан; пошто му је то показао, он га одведе путањом прилично далеко те ту видеше трагове проласка великог броја људи. Било је ту изгаженог лишћа у утабаној земљи.

— То су делије из Витреа, рече Фужеранин, отишли су да се споје са онима из Доње Нормандије.

— Како се зовеш, грађанине? упита Илот.

— Гиден, генерале.

— Па лепо, Гидене, именујем те капларом твојих суграђана. Изгледа ми да си озбиљан човек. Ја ти стављам у дужност да изабереш једнога од својих другова, кога треба послати у Фужер. Ти ћеш бити поред мене. Најпре иди са својим регрутима да узмеш пушке, ранце и одело наших јадних другова, које су ови разбојници малочас убили на путу. Нећете остати голоруки и без одбране овде.

Неустрашиви Фужерани одоше да потраже заоставштину погинулих а цела чета их је штитила јаким ватром, управљеном на шуму, тако, да успеше да узму ствари изгинулих не изгубивши ниједног човека.

— Ови ће Бретонци постати снажни пешаци, ако икада постану војници.

Гиденов изасланик оде трчећи једном споредном путањом на левој страни шуме. Војници, забављени прегледом свога оружја, спремаху се за битку; командант изврши смотру, насмеши се на војнике, заузео место напред са своја два омиљена официра и одлучно чекаше напад шуана. За тренутак понова завлада тишина, али не потраја дуго. Три стотине шуана, чије је одело било исто као и реквизирско, јурнуше из шуме с десне стране и без икаква реда, баш управо урлајући, заузеше сав пут испред слабог одреда плавих. Командант подели војнике на два једнака дела, од којих је сваки претстављао бојни поредак од десет људи. Усред ова два одреда он намести својих дванаест реквизираца, опремљених на брзу руку, а сам се стави на чело. Ова мала војска била је штићена са два крила, од по двадесет пет људи свако, која су оперисала на двема странама пута под заповедништвом Жерара и Мерла. Ова два официра су имала да с бокова подухвате шуане и да их спрече да се „распрште.“ Ова реч, на језику овога краја, значи растурити се по пољу, тако да сваки сељак без опасности гађа плаве; у таквом случају републикански одреди нису знали где је непријатељ.

Овај распоред, који командант изврши са брзином, потребном за овакве прилике, пренесе његово поуздање на војнике, те сви ћутке пођоше на шуане. После неколико минута, колико је потребно да се одреди приближе један другом, избацише плотун из непосредне близине који прореди обе стране. У овом тренутку два републиканска крила, према којима шуани нису никакву снагу иставили, стигоше до шуанских бокова и брзом пушчаном ватром посејаше смрт и неред код противника. Ова борба скоро изједначи бројно два противника. Али у одлике ових шуана спада неустрашивост и опробана отпорност; они се не помакоше, њихов губитак их нимало не поколеба, стегоше редове и покушаше да опколе малу, добро распоређену трупу плавих, који су узимали тако мало простора да су изгледали као матица сред роја пчела. Започе једна од оних ужасних борби где се пукњи пушака скоро и не чују а замењује их звекет хладног оружја, кад се туче прса у прса, а где, код подједнаке храбрости, број одлучује о победи. Шуани би одмах однели победу да два крила, под заповедништвом Мерла и Жерара, не успеше да избаце два-три плотуна који бочно подухватише зачеље њихових непријатеља. Плави са ова два крила требало је да остану на своме месту и да вешто продуже уништавање својих страховитих противника; али видећи у каквој је опасности овај храбри батаљон војника, тада потпуно опкољен краљевим ловцима, они се као бесни бацише на пут, са бајонетом на пушци, и за неколико тренутака

успоставише равнотежу. Две војске западоше тада у једну огорченост пооштрену свим бесом и свирепом пошћу партизанства, које чини јединственим овај рат. Свако од учесника, чувајући себе од опасности, поста ћутљив. Призор је имао у себи нечег мртвачки тамног и хладног. Усред ове тишине, кроз звекет оружја и шкрипање песка под ногама, чули су се само потмули и болни крици самртника и тешко рањених, попадалих по земљи. Дванаест регрута су, у средини републиканске војске, са таквом храброшћу бранили команданта, који је био заузет давањем обавештења и заповести, да су више пута неки војници узвикнули:

— Браво, регрути!

Илот, хладнокрван и пажљиво пратећи све, опази ускоро међу шуанима једнога човека који је, окружен као и Илот одабраним борцима, морао бити вођа. Изгледало му је да треба добро да упозна овога официра; али се у више махова узалуд напрезао да му разликује црте лица, које су увек скривале црвене капе и шешири са широким ободом. Једино опази Каљогажу, који је био уз свога вођу, понављао заповести промуклим гласом и чији је карабин непрестано имао посла. Командант поста нестрпљив због ове нове препреке. Он узе мач у руку, ободри своје регруте, јурну на центар шуана са таквим бесом да разби њихову гомилу и могаде да угледа вођу, чије је лице, на жалост, потпуно скривао чохани шешир са белом кокардом. Али непознати, збуњен једним тако смелим нападом, повуче се

дижући нагло свој шешир: тако је Илот могао за тренутак да угледа ову личност. Овај млади вођ, коме Илот не даде више од двадесет пет година, носио је ловачки капут од зелене чохе. За белим појасом носио је пиштоље. Његова гломазна обућа била је поткована као и обућа бунтовника. Ловачке доколенице које су досезале до колена и припијале се уз чакшире од груба цвилица допуњавале су ово одело, испод кога се назирао човек средњег раста, али витак и стасит. Бесан што види да су плави чак до њега стигли, он намаче свој шешир и јурну на њих; али га брзо окружише неколико шуана са Каљогажом, забринуте за његову судбину. Илоту се чинило да назире, кад су то допуштале главе које су се комешале око младога човека, широку црвену траку на полуотвореном капуту. Командантове очи, испрва привучене овим краљевским одликовањем, већ заборављеним у то време, за тренутак само угледаше једно лице које му се ускоро изгуби из вида; морао је да припази на сигурност своје мале чете и на њен рад. Тако је једва спазио живе очи чију боју није видео, плаву косу и прилично нежно лице поцрнело од сунца. Међутим изненади га белина врата, појачана немарно везаном црном краватом. Јарост и живахност младога вође имали су војничкога у себи као код људи који у једној борби траже једну унапред утврђену поезију. Руком, на којој је имао рукавицу, махао је по ваздуху једним мачем који је блистао на сунцу. Било је у његовом држању и снаге и отмености у исти мах. Његово искрено одушевље-

ње, појачано још и чарима младости и углађеним понашањем, чинило је од овога емигранта љупку слику францускога племства; он је био сушта противност Илоту који је, на четири корака од њега, био жива слика оне снажне Републике за коју се борио овај стари војник и чије су строго лице, плава одећа са црвеним излизаним пешевима, поцрнеле и назад пале нараменице, тако лепо одавали сиромаштво и душевну снагу.

Љупко држање и израз лица младога човека падоше Илоту у очи и он повика хотећи да му се приближи:

— Приближи се, господичићу, да те смрвим.

Вођ краљевих присталица, љут због свог тренутног неуспеха, приближи се покренут очајањем; али кад га његови људи видеше да се тако излаже сви се сручише на плаве. Изненада један благ и звонак глас надвиси хуку борбе:

— Овде је св. Лескир умро! Зар га нећете да осветите?

На ове мађијске речи шуани страховито навалише и републикански војници се с муком одржаше у свом бојном поретку.

— Да није тог младог човека, говорио је Илот узмичући стопу по стопу, не би нас ни напали. Ко је још видео да шуани заподену битку? Утолико боље, неће нас бар убијати као псе, дуж пута.

Он повика тако да одјекну шума:

— Напред, јунаци! Зар да допустимо да нас разбојници завитлавају?

Глагол којим смо ми овде заменили командантов израз ни издалека му не одговара; али ће стари војници умети да га замене правим изразом који ће пре бити у војничком духу.

— Жераре, Мерле, продужи командант, прикупите ваше људе, престројте их, оспите паљбу на ове псине и свршимо једном са њима!

Заповест Илотова би с муком извршена; јер, чувши глас свога противника, млади вођ повика:

— Тако вам свете Ане од Ореја не пуштајте их! Разредите се, делије моје!

Кад се два крила, којима су командовали Мерле и Жерар, одвојише од главнине за сваким од ових малих одреда кретоше упорни и бројно јачи шуани. Ове старе козје коже са свих страна окружише војнике Жерара и Мерла и овога пута кричући ужасно као да урлају.

— Ама, ћутите, господо, не чујемо кад се убијамо! повика Брзак.

Ова шала потстаче храброст плавих. Уместо да се туку на једном месту, републиканци су се бранили на три разне тачке пелеринског заравња а пушкарање је одјекивало у овим до малочас мирним долинама. Победа би за дуго времена остала неодређена или би, кад нестане бораца, била завршена. Плави и шуани су се подједнако добро држали. Све бешњи су били и једни и други кад се у даљини зачу слаба лупа добоша, а према правцу одакле се чула, та нова војска морала се налазити у куеснонској долини.

— То је фужерска народна одбрана! повика Гиден што га грло носи; биће да ју је Вание сусрео.

На овај узвик, који допре до ушију младога вође шуана, и његовог дивљег начелника штаба, краљеве присталице устукнуше, али их заустави један животињски крик Каљогаже. Кад њихов вођ издаде неколико наредаба полугласно а Каљогажа их саопшти шуанима на бретонском језику, ови се тако вешто повукоше да збунеше републиканце, па чак и њиховог команданта. На прву заповест најспособнији начинише један фронт достојан пажње, а рањеници и остали се повукоше иза тог фронта да пуне пушке онима у првом реду. Затим одједном, са оном окретношћу коју је већ показао Каљогажа, рањеници се дочепаше врха косе с десне стране пута а за њима се тамо упуту половина шуана, лако се пужући да се дочепаше врха косе, тако да плави видеше само њихове снажне главе. Ту они начинише себи заклон од дрва и управише цеви својих пушака на остале плаве, који се на заповест Илота брзо престројише да би на путу имали фронт према шуанима. Ови последњи узмакоше лагано идући под заштитом ватре својих другова. Кад стигоше до јарка поред пута и они се успужаше уз косу, чији су врх држали њихови другови, и придружише им се, храбро издржавши ватру републиканаца који су их тако вешто дочекивали да напунише јарак лешевима. Људи који су држали врх косе, одговорише исто тако смртоносном ватром. У том тренутку фужерска народна одбрана трчећим кораком стиже на место

борбе те њено присуство заврши битку. Људи из народне одбране и неколико одушевљених војника већ су прелазили насип поред пута у намери да пођу у шуму кад им командант викну својим заповедничким гласом:

— Хоћете ли да вас тамо искасапе!

Они се тада придружише републиканском батаљону, који је остао победник, али уз приличне губитке. Све старе капе натакоше на бајонете, подигоше се пушке а војници сложено у два маха узвикнуше: „Живела Република!” Чак и рањеници, поседали поред пута, учествовали су у овом одушевљењу а Илот стеже Жерару руку рекавши му:

— Шта велите! Јунаци су ови наши!

Мерл би одређен да сахрани мртваце у једну јаругу. Други војници се заузеше око преноса рањеника. Коњи и кола са околних имања беху реквирирани, те се пожурише да у њих сместе своје рањене другове на одела скинута са мртваца. Пре него што ће поћи, народна одбрана фужерска предаде Илоту једног тешко рањеног бунтовника кога је заробила у подножју косе, са које су бунтовници побегли, а одакле се он скотрљао кад га је издала снага.

— Хвала вам на помоћи, грађани, рече командант. Тако ми Бога, рђаво бисмо прошли без вас. Пазите, рат је почео. Збогом, јунаци.

Илот настави, окренувши се заробљенику:

— Како се зове твој заповедник? запита га он.

— Делија.

— Који?... Каљогажа?

— Не, Делија.

— Одакле је дошао Делија?

На ово питање, краљевски ловац, чије је дивље и сурово лице било измождено болом, не рече ни речи, узео своје бројанице и поче да чита молитве.

— Делија је сигурно онај млади са црном краватом? Он је послат од тиранина и његових савезника Пита и Кобурга...

На ове речи разбојник, који се није толико разумео у томе, гордо диже главу:

— Послат од Бога и Краља!

Он тако снажно изговори ове речи да клону исцрпен. Командант виде да је тешко испитивати човека на самрти, чије је држање одавало страховиту затуцаност, те окрете главу набравши обрве. Два војника, пријатељи оних што их је Каљогажа једним ударцем бича, на насипу, отпратио на онај свет, измакоше се неколико корака, узео на нишан шуана, чије се непомичне очи не спустише пред пушчаним цевима напереним на њега, опалише на њ из непосредне близине и он се стропошта. Кад се војници приближише да га претресу он се продера:

— Живео Краљ!

— Да, да, подмуклице, рече Омиљени, иди код своје Блажене Госпе да једеш погачу од хељде... Зар нам не викну под носом: „Живео тиранин!” кад човек мисли да је обрао бостан.

— Изволите исправе разбојника, рече Брзак пружајући хартије нађене код шуана.

— Охо, повика Омиљени, дођите да видите овога војника преблагога Господа, коме је обојен стомак!

Илот и неколико војника окружише потпуно наго тело шуана и опазише му на грудима тетовирано место плавкасте боје што је претстављало срце у пламену. Био је то знак распознавања чланова братства Свето Срце. Испод ове слике Илот је могао да прочита: *Мари Ламбрекен*, сигурно име шуана.

— Сад си видео, Омиљени! рече Брзак. Сто декада ћеш, брајко, гледати а нећеш погодити чему служи овај део војничке спреме.

— Зар се ја разумем у папским униформама! одговори Омиљени.

— Рђави пешаче, зар се никад нећеш ничему научити? продужи Брзак. Зар не видиш да су овоме угурсузу обећали да ће ускрснути, па је намоловао себи стомак да га познаду.

На ову досетку, која није била без икакве основе, сам Илот не могаде да се уздржи а да се са осталима не насмеје. У овом је тренутку Мерл био завршио сахрану мртваца а рањеници су били, како тако, смештени од својих другова на двоја кола. Остали војници, постројивши се сами у два реда дуж ових привремених болница, силазили су низа страну планине која гледа према Мену и одакле се види дивна пелеринска равница, по лепоти такмац куеснонској равници. Илот, праћен од своје двојице пријатеља Мерла и Жерара, ишао је лагано за војницима желећи да без препрека стигне у Ерне, где су рањеници требали да буду прихваћени. Ова битка,

скоро непозната сред догађаја који су били на помолу у Француској, добила је име по месту где се десила. Међутим је та битка привукла пажњу Запада чији су становници, заузети овим другим устанком, приметили промену у начину ратовања код шуана. Некада ови људи не би напали тако јаке одреде. Како је Илот претпостављао, млади краљев присталица кога је он био опазио морао је бити Делија, нови вођ кога су принчеви послали у Француску и који је, по обичају вођа краљевих присталица, скривао свој положај и име под једним од надимака названим ратно име. Ова околност је исто толико узнемиравала команданта, после његове тужне победе, као и онда кад је посумњао да му се спрема заседа. Он се више пута окрете да погледа пелеринску заравањ коју је за собом оставио и одакле је допирао повремено пригушени звук добоша народне одбране која се спуштала у куеснонску долину док су истовремено плави силазили у пелеринску долину.

— Може ли ко од вас, одједном се он обрати двојици својих пријатеља, да погоди побуде шуанског напада? За њих је пушкарање трговина, а ја још не видим шта овиме добијају. Они су изгубили вероватно сто људи, а ми, додаде он набравши обрве, нисмо ни шездесет. Тако ми Бога, ја не разумем ту рачуницу! Могле су хуље да уштеде себи тај напад, прошли бисмо на миру, а не видим шта им је требало да сакате наше људе.

Он показа жалосна израза двоја кола рањеника.

— Можда су хтели да нам назову Бога, додаде командант.

— Али су добили наших сто педесет птичица, допуни га Мерл.

— Реквирци би се и иначе разбегли по шуми а ми их не бисмо тамо хватали, а сигурно би се у првом окршају распрштали, одговори Илот. — Не, не, продужи он, има ту нечега.

Он се још једном окрете ка Пелерини.

— Пазите, повиче Илот, погледајте!

Премда су три официра била већ далеко од кобне заравни, њихове извежбане очи лако познадоше Каљогажу са неколико шуана, који су је наново поседали.

— Убрзаним ходом! повика Илот своме одреду, пружите корак и потерајте брже коње. Нису им ваљда смрзнуте ноге? Зар су и те животиње послали Пит и Кобург?

На ове речи одред крете брже.

— Што се тиче тајанствености овога напада, која ми изгледа недокучива, нека би дао Бог, драги моји пријатељи, рече он двојци официра да се она не осветли пушкарањем у Ернеу. Бојим се да ћу сазнати да нам је понова пут за Мајен пресечен од краљевих поданика.

Стратегијски проблем због кога су се кострешили бркови команданта Илота исто тако је бацао у бригу људе које је он опазио на врху Пелерине. Чим се више није чуо звук добоша фужерске народне одбране и кад угледа плаве у подножју узвишице, низ коју су били сишли, Каљогажа весело закрича као сова а шуани се појавише, али у мањем

броју. Већина од њих је сигурно била заузета превијањем рањеника у селу Пелерину, које се налази на планинској падини која гледа у куеснонску долину. Два-три заповедника краљевих ловаца приђоше Каљогажи.

На четири корака од њих, млади племић, седећи на једној гранитној стени, изгледао је обузет мислима о тешкоћама које су се већ испречиле његовом потхвату. Каљогажа је, са руком над очима, да би се сачувао од сунца и боље видео, тужно посматрао пут кроз пелеринску равницу, којим су ишли републиканци. Његове мале, црне и оштре очи покушавале су да назру шта се догађа на другој падини на крају долине.

— Плави ће зауставити пошту, рече дивљим гласом вођ који се налазио близу Каљогаже.

— Свете ти Ане Орнејске, запита један други, зашто нас наведе на танак лед? Да би спасао своју кожу, зар не?

Каљогажа крвнички погледа овога који га питаше па тресну својим тешким карабином о тле.

— Јесам ли ја заповедник? рече он.

Затим додаде, после извесног времена:

— Да сте се сви тукли као ја, ниједан од ових плавих не би измакао, настави он показујући остатке Илотоваг одреда. Можда би у том случају кола стигла доведе.

— Мислиш ли, прихвати трећи, да би им пало на ум да их прате или задрже да смо их пустили да прођу на миру? Хтео си ти да спасеш своју псећу

кожу, јер ниси ни слутео да су плави на путу. — За спас своје њушке, додаде говорник обраћајући се другима, он нас је навео на кланицу, а још ћемо изгубити двадесет хиљада франака сувога злата.

— Сам си њушка! повика Каљогажа узмичући три корака и узевши на око свога противника. Не мрзиш ти плаве него волиш злато. Сад ћеш без исповести умрети, подли грешниче, што се ни причестио ниси ове године!

Ова увреда толико разљути бунтовника да он пребледе, потмуло гунђање се чуло из његових уста док се намештао да боље узме на нишан Каљогажу. Млади вођ се баци међу њих, обори им оружје ударивши цевљу свога карабина њихове, па затражи објашњење ове свађе, јер се разговор водио на народном бретонском језику у који он није био упућен.

— Господине маркиже, рече Каљогажа, довршавајући свој говор, немају права да сикћу на мене, утолико пре што сам ја оставио Хлебокрадицу у позадини, и он ће можда знати да спасе кола из лоповских канџи.

Он показа плаве који су, за ове верне слуге престола и олтара, сви били убице Луја XVI и разбојници.

— Шта, повика љутито млади човек, ви сте још овде само стога да бисте зауставили једна кола, хуље што нисте могли да победите у првој борби коју сам ја водио! Па како се може победити са сличним намерама? Зар су браниоци Бога и краља пљачкаши? Свете ми Ане Орнејске, ми ратујемо са Репу-

бликом а не са поштанским колима. Они који убудуће буду учествовали у овако срамним нападима неће добити опроштај грехова и неће се користити почастима спремљеним за храбре краљеве службенике.

Потмуло мрмљање се зачу у одреду. Било је лако увидети да ће власт новог заповедника, коју је тако тешко успоставити код ових непокорних гомила, за који тренутак бити доведена у питање. Млади човек, коме ово мрмљање није измакло из вида, тражио је већ начин да спасе углед власти, кад усред тишине одјекну коњски кас. Сви се окренуше у правцу одакле је то лице долазило. Била је то једна млада жена, која је попреко седела на малом бретонском коњу, кога она потера галопом да брже стигне до одреда шуана, опазивши у њему младога човека.

— Шта вам је? запита она, гледајући час шуане, час њиховог заповедника.

— Да ли бисте и помислити могли, госпођо, да они чекају пошту из Мајена за Фужер у намери да је опљачкају, а малочас смо, да бисмо ослободили наше делије из Фужера, имали окршај, који нас је коштао доста људи док плаве ипак нисмо разбили.

— Па лепо, чега ту има рђавог? запита млада госпођа, која, са једном женама урођеном проницљивошћу, погоди разлог неспоразума. Изгубили сте људе а увек ћемо их имати довољно. Пошта носи новац кога никад нећемо имати довољно. Сахранићемо наше људе који ће отићи на небо а узећемо новац који ће отићи у џепове ових јунака. Зар је то тешко?

Сви шуани смешећи се одобрише ове речи.

— Зар нема ту ничега да вас натера да црвени-те? запита млади човек тихим гласом. Зар вам је толико потребан новац да морате да га пљачкате на друму.

— Толико ми је потребан да бих и срце своје, да није поклоњено, дала за њега, рече она љупко се сме-шећи. Али одакле долазите ви, кад мислите да се послужите шуанима а да им не допустите да овде-онде опљачкају неколико плавих? Зар не знате по-словицу: „Краде као совуљага”? Шта је шуан дакле? Уосталом, зар то није поштен посао? Зар плави нису одузели сва племићка и црквена добра?

Поновно мрмљање, само потпуно различито од оног којим су шуани дочекали речи маркижеве, одо-бри ове речи. Млади човек, чије се чело намргоди, одвоји се са младом госпођом и упита је са срд-и-тошћу лепо васпитана човека:

— Хоће ли она господа доћи у Вивтјер у уречено време?

— Да, рече она, сви: Поверљиви, Велики Жак а можда и Фердинанд.

— Допустите да одем тамо; ја не могу својим при-суством да озакоњујем оваква разбојништва. Да, го-спођо, ја кажем разбојништва. Отмено је бити по-краден, али...

— Па лепо, рече она прекидајући га, ја ћу узети ваш део, хвала Вам што ми га остављате. Тај суви-шак пљачке добро ће ми доћи. Моја мајка је толико задоцнила са слањем новца да сам ја очајна.

— Збогом! повика маркиз.

Он ишчезе, али млада госпођа живо потрча за њим.

— Зашто не останете са мном? запита она ба-цивши на њега један поглед, и деспотски и умиљат у исти мах, којим жене, кад их човек поштује, тако ја-сно казују своје жеље.

— Не спремате ли се ви да пљачкате пошту?

— Пљачкати? продужи она, какав је то израз! Допустите да вам објасним...

— Ништа, рече он, узимајући јој руке и љубећи их са површном љубазношћу једнога дворанина. — Слушајте ме, продужи он после извесног времена, ако бих остао овде за време напада на та поштанска кола, наши људи би ме убили, јер бих их...

— Не бисте их ви убијали, прекиде га она живо, јер би вам они везали руке, поштујући ваш положај, па, пошто би дигли од републиканаца потребну су-му за њихову опрему и издржавање, слепо би вас слушали.

— И ви хоћете да ја овде командујем? Ако је мој живот потребан ствари коју браним, допустите ми да спасем част свога положаја. Повлачећи се, ја могу да не знам за ову подлост. Вратићу се да вас пратим.

Он се брзо удаљи. Млада госпођа је слушала шум његових корака очевидно незадовољна. Кад преста шуштање сувог лишћа, она остаде као згранута, за-тим се журно врати шуанима. Она одједном учини један покрет презирања па рече Каљогажи, који јој је помогао да се скине с коња:

— Овај млади човек би хтео да је у могућности да води један правилан рат са Републиком!... Па лепо, још неколико дана и он ће променити мишљење. — Како је поступао са мношћом! рече она сама себи после неког времена.

Она седе на стени на којој је седео маркиз и у тишини чекаше долазак кола. За ово време није било чудо што је ова млада, племенита госпођа ушла, гоњена неодољивом страшћу, у борбу монархије са идејама овога века и натерана бујношћу својих осећања на потхвате за које, тако рећи, она није била крива. У овоме је она била слична толиким другим женама које су биле често понете одушевљењем способним за крупне подвиге. Као и оне, многе жене су играле срамне или јуначке улоге у овом метежу. Краљевство за своју ствар није имало ни оданијих ни вреднијих сарадника од ових жена, али ниједна од ових јунакиња није платила заблуде те оданости ни незгоде овог положаја забрањеног њиховом полу тако страшним испаштањем као што је било очајање ове господе кад није могла а да се, седећи на стени, не диви племенитом гнушању и поштењу младога вође. Неосетно она се одаде дубоком сањарењу. Горке успомене је изазваше да зажели безбрижност свога детињства и да зажали што и она није била жртва ове победничке Револуције чији ход нису могле да зауставе овако слабе ручице.

Кола која су допринела нападу шуана била су пошла из малог града Ернеа неколико тренутака пре чарке два одреда. Ништа боље не приказује једну

земљу од стања њених јавних добара. Са овог гледишта ова кола заиста су достојна помена. Ни сама Револуција није успела да их уништи, још и данас она саобраћају. Кад је Тирго исплатио право једнога друштва за искључиви превоз путника у целом краљевству, право које је друштво добило још за Луја XIV, и кад је основао предузећа под именом тирготини, кола господе Вужа, Шантклера и удове Лакожо нагрнуше у унутрашњост. Једна од ових рђавих кола одржавала су везу између Мајена и Фужерра. Неколико тврдоглаваца су назвали ова кола *тирготина*, подражавајући Паризу или из мржње према једном министру који је уводио новотарије. Ова тирготина биле су у ствари једне рђаве чезе на два велика точка у којима би се тешко одржале две мало дебље особе. Мајушност ове несигурне направе није допуштала велико оптерећење а ковчег који је служио за седиште употребљаван је само за потребе поште. Ако су путници имали какав пртљаг, били су приморани да га држе између ногу које су и иначе биле стиснуте у некој врсти сандука сличног меховима. Првобитна боја точкова и кола била је нерешљива загонетка за путнике. Две кожне завесе, тешко покретљиве и поред дуге употребе, требало је да штите јадне путнике од хладноће и кише. Кочијаш, који је седео на једној клупици сличној онама код најгорих старинских двоколица у Паризу, морао је да учествује у разговору јер је био тако смештен између својих четвороножних и двоножних жртава. Ова запрега је невероватно личила на оне

оронуле старце, које је више пута ударила кап, а које смрт изгледа штеди; стењала је путем и на махове дизала хуку. Слично путнику који је жив заспао, кола су се нагињала напред и назад као да су хтела да се одупру вучи два мала бретонска коња који су их вукли по прилично сношљивом путу. Овај споменик једног другог доба носио је у себи три путника који по изласку из Ернеа, где су били променили запрегу, продужише са кочијашем разговор који су почели пре измене коња.

— Како би могли шуани овде да се појаве? говорио је кочијаш. Малочас ми они из Ернеа рекоше да командант Илот још није напустио Фужер.

— Еј, мој пријатељу, одговори му најмлађи од путника, ти излажеш опасности само свој костур! Кад би ти имао, као ја, три стотине талира код себе и кад би био познат као добар родољуб, не би ти био тако миран.

— У сваком случају ви много причате, одговори кочијаш климајући главом.

— Избројане овце прождеру вуци, одговори други путник.

Овај последњи, одевен у црно, изгледало је да има око четрдесет година и сигурно је био неки поп из околине. Имао је подваљак а његово румено лице морало је бити лице једнога свештеника. Премда дебео а ниска раста, ипак је показивао извесну гипкост кад год је требало сићи с кола или се попети на њих.

— Да нисте ви шуан? повиче човек са три стотине талира, чија је козја кожа покривала чакшире од

добра сукна и врло чист капут, што је одавало неког богатог земљорадника. Светога ми Робеспјера, заклињем се да бисте се рђаво провели...

Он погледа кочијаша, па путника, показујући им два пиштоља за својим појасом.

— Не боје се Бретањци тога, рече презриво поп. Уосталом, зар изгледа као да ми хоћемо ваш новац.

Кад год би се изговорила реч новац кочијаш је постајао ћутљив, а поп је био толико виспрен да посумња да родољуб има новаца и да поверује да их баш њихов кочијаш носи собом.

— Носиш ли штогод данас, Купио? упита поп.

— О, оче Гиден, скоро ништа, одговори кочијаш.

Поп Гиден, пошто је погледао лице родољуба а затим кочијаша, виде да ништа не казују за време овог одговора.

— Толико боље за тебе, одврати родољуб, онда ћу се побринути да своје новце сачувам у случају невоље.

Једно на тај начин исказано диктаторство наљути Купиоа и он грубо изјави:

— Ја сам господар кола, а кад вас ја возим...

— Јеси ли ти родољуб или шуан? живо га запита његов противник, прекинувши га.

— Ни једно ни друго, одговори му Купио. Ја сам кочијаш и поред тога Бретањац; не бојим се дакле ни плавих ни племића.

— Хоћеш да кажеш пљачкаша,¹ прихвати са потсмехом родољуб.

¹ У француском језику игра: речи les gentilhommes (племићи) и les gens — pillehommes (пљачкаши).

— Они само узимају натраг што им је отето, живо проговори поп.

Два путника се погледаше као да се питају да ли је допуштено тако отворено разговарати. Био је у колима један трећи путник који је ћутао као заливен, сред ове препирке. Кочијаш, родољуб а и сам Гиден никакву пажњу нису обраћали на ово ћутљиво лице. Био је то, заиста, један од оних непријатних и недружеских путника који седе у колима као равнодушно теле које, везаних ногу, носе на оближњи трг. Ова врста путника дочепа се свога законитог места и најзад заспи, без икаквих човечанских обзира, на рамену свога суседа. Родољуб, Гиден и кочијаш оставили су га били да дремуцка, пошто су видели да нема смисла разговарати са човеком по чијем се безизразном лицу видело да је провео живот мерећи чоху а да му се све умовање сводило на то да је што боље прода. Тај дебели човечуљак, згурен у своме углу, отварао је с времена на време своје бледоплаве очи и гледао је редом говорнике, за све време препирке, са изразом запрепашћења, сумње и неповерења. Али је изгледало да се он боји само својих сапутника а да га ни брига није за шуане. Кад је гледао кочијаша изгледало је као да су обадвојица завереници. У том тренутку отпоче пушкарање на Пелерини. Купио, збуњен, заустави своја кола.

— Охо, рече свештеник, који је изгледа био у то посвећен, то је озбиљна битка, има ту доста бораца.

— Тешко је знати ко ће наладати, оче Гиден! повиче Купио.

Овога пута сва су лица била подједнако узнемирена.

— Утерајмо кола, рече родољуб, у ону крчму тамо, па ћемо их сакрити и сачекати исход битке.

Овај предлог се учини тако паметан да Купио одмах поступи по њему. Родољуб поможе кочијашу да што боље сакрије кола иза једне гомиле снопова. Тобожњи поп уграби прилику да шапатом запита Купиоа:

— Да ли овај заиста има новаца?

— Ех, оче Гиден, кад би оно што он има ушло у џепове Ваше Пречасности, не би били пуни.

Републиканци, журећи да се дочепају Ернеа, прођоше поред крчме и не ушавши у њу. Потстакнути бахатом њиховог убрзаног хода, Гиден и крчмар радознало се појавише на капији да их виде. Одједном дебели попа притрча једноме војнику који је заостајао:

— Охо, тврдоглави Гидене, повиче попа, па ти одлазиш са плавима!... Јеси ли ти паметан?

— Да, стриче, одговори каплар. Ја сам се заклек да браним Француску.

— Еј, несрећниче, ти душу своју губиш, рече стриц покушавајући да пробуди код свога синовца верско осећање, тако моћно у души свих Бретањаца.

— Стриче, да је краљ стао на чело ове војске не велим да...

— Еј, будало једна, ко ти говори о краљу? Даје ли твоја Република парохије? Све је она наопако окренула. Па шта мислиш да буде с тобом? Остани са нама; победићемо ми једнога дана па ћеш постати саветник неке племићке скупштине.

— Племићке скупштине? запита Гиден подругливим гласом. Збогом, стрице.

— Нећеш добити од мене ни три луја наслеђа, рече љутито стриц. Остављам те без наслеђа!

— Хвала, рече републиканац.

Растадоше се. Јабуковача, коју је родољуб наливао Купиоу док је одред пролазио, најзад удари у главу кочијашу; али се он препун радости прену кад крчмар, пошто се обавестио о исходу битке, јави да су плави победили. Купио потеря тада своја кола која се ускоро указаше у дну пелеринске равнице, где су се видела врло лепо са менских и бретањских висоравни, слична остацима брода који плови на таласима после буре.

Стигавши на врх једног брега уз који су се пењали плави, а одакле се видела Пелерина у даљини, Илот се окрете да види да ли се шуани још ту налазе; одблесак цеви њихових пушака на сунцу видео се као сјајне тачке. Бацивши последњи поглед на равницу коју су малочас напустили да би ушли у ернејску равницу, учини му се да је на главном друму познао Купиовљева кола.

— Нису ли оно кола из Мајена? запита он своја два пријатеља.

Два официра погледаше према старој тирготини и познадоше је одмах.

— Па лепо, рече Илот, како их нисмо срели? Они се ћутке погледаше.

— Ето још једне загонетке! повиче командант. Па ипак почињем да назирем истину.

У овом тренутку Каљогажа, који је исто тако познавао тирготину, показа је својим друговима те радосни повици њихови тргоше из сањарења младу госпођу. Незнанка приђе и виде кола која су се кобном брзином ближила Пелерини. Ускоро несрећна кола стигоше на висораван. Шуани, који су се били поново сакрили, бацише се на свој плен са лакомом брзином. Ћутљиви путник се сасуља на дно кола и згури се одједном трудећи се да личи на завежљај са стварима.

— Аха, повика Купио са свога седишта показујући им сељака, ево родољуба што сте га намиришали, има тај пуну врећу злата.

Шуани дочекаше ове речи грохотним смехом па повикаше.

— Хлебokraдица! Хлебokraдица! Хлебokraдица!

Сред овога смеха, коме Хлебokraдица као одјек одговори, Купио сав постиђен сиђе са свога седишта. Кад чувени Сибо, звани Хлебokraдица, поможе својме суседу да сиђе с кола зачу се шапат пун поштовања.

— То је попа Гиден! повика више њих.

При помену овог уваженог имена сви скинуше

капе, шуани клекоше пред свештеника и затражише му благослов који им овај озбиљно даде.

— Преварио би светог Петра и украо би му рајске кључеве, рече попа ударајући Хлебокрадицу по рамену. Да не беше њега, ухватили би нас плави.

Али опазивши младу госпођу, отац Гиден оде да са њом разговара на неколико корачаји одатле. Каљогажа, који беше лако отворио ковчег на колима, опази са дивљачком радошћу једну врећу по чијем су се облику наслућивали завијуци златника. Он пожури са деобом. Сваки шуан прими од њега свој део са таквом тачношћу да ова деоба не изроди никакву свађу. Он се затим приближи младој госпођи и свештенику, пружајући им око шест хиљада франака.

— Могу ли мирне савести да примим, пречасни? упита она осећајући потребу да јој неко то одобри.

— Како то, госпођо? Зар црква некада није одобрила одузимање протестантских добара; утолико пре она одобрава одузимање добара револуционара који не признају Бога, уништавају цркве и прогоне веру.

Отац Гиден примером потврди проповед примивши без устезања нову врсту бира који му је пружао Каљогажа.

— Уосталом, додаде он, сад могу све што имам да жртвујем за одбрану Бога и краља: мој синовац је отишао са плавима.

Купио се драо и јадиковао да је упропашћен.

— Хајде са нама, рече му Каљогажа, добићеш и ти свој део.

— Повероваће да сам ја удесио да ме покраду ако се вратим без икаква квара.

— У томе ли је ствар, дакле? рече Каљогажа.

Он даде знак и плотун засу кола. На ово неочекивано пушкарање стара кола тако болно зацвилеше да шуани, по природи сујеверни, узмакоше ужаснути; али је Каљогажа опазео како се појави па одмах ишчезе у један угао кола бледо лице ћутљивог путника.

— Ти имаш још живине у твоме кокошарнику? рече тихо Каљогажа Купиоу.

Хлебокрадица, који разумеде питање, намигну у знак да је схватио.

— Да, одговори кочијаш, али ћу се ја придружити вама само под условом да ме пустите да овога честитог човека здрава и читава одведем у Фужер. Заклео сам се орејском светицом.

— Који је тај? упита Хлебокрадица.

— То не могу да вам кажем, одговори Купио.

— Пустите га, море! прихвати Каљогажа, гурајући лактом Хлебокрадицу; заклео се светом Аном Орејском и треба да одржи реч.

— Али, рече шуан обративши се Купиоу, силази лагано планином, сад ћемо те ми стићи, а то има свога разлога. Хоћу да видим њушку твога путника па ћемо му ми дати пасош.

У том се тренутку зачу галоп једнога коња од Пелерине а топот му се све јаче чуо. Ускоро се појави млади вођа. Госпођа брзо сакри врећу коју је држала у руци.

— Можете без устезања да задржите тај новац, рече млади човек повукавши напред госпођину руку. Ево једнога писма за вас које сам нашао међу поштом која ме је у Вивтјеру чекала, писмо је од ваше госпође мајке. Пошто је погледао бунтовнике који су замицали у шуму, па кола која су ишла куеснонском долином, он додаде:

— И поред брзог хода стигао сам доцкан. Нека би дао Бог да сам се преварио у мојим сумњама.

— То је новац моје јадне мајке! повиче госпођа, пошто је отпечатила писмо, и код чијих јој се првих редова отео овај узвик.

Пригушени смех одјекну у шуми. И сам млади човек није могао да уздржи осмех видећи како госпођа држи у руци врећу у којој је био њен део од упљачканог њеног сопственог новца. Поче се смејати и она сама.

— Па лепо, маркиже, нека је хвала Богу, овога пута сам уштедела себи срамоту, рече она вођи.

— Ви сте лакомислени у свему, па чак и онда кад је у питању ваша савест? рече млади човек.

Она поцрвене и погледа маркиза са тако искреном охолошћу да га то обезбружа. Попа врати учтиво, али са двосмисленим изразом на лицу, бир који је тек био примио; он пође затим за младим вођом који се упуту забаченом путу којим је дошао. Пре него што ће поћи за њима, млада госпођа даде знак Каљогажи, који јој приђе.

— Отићи ћете испред Мортање, рече му она шепатом. Знам да плави морају одмах да пошљу у

Алансон приличну суму у звечећем новцу за ратну спрему. Остављам твојим друговима данашњу пљачку, али под условом да ми је надокнаде. Нарочито нека делије ништа не сазнаду о циљу овог похода, можда би се одупрли томе; али у случају неуспеха ја ћу бити на руци.

— Госпођо, рече маркиз, на сапи чијег се коња она попе оставивши свога коња свештенику, наши пријатељи из Париза ми пишу да се припазимо. Република хоће да покуша да нас туче лукавством и издајом.

— Није то тако страшно, одговори она. Прилично добре замисли имају ти људи. Моћи ћу да учествујем у рату и да нађем себи противнике.

— Уверен сам у то, повиче маркиз. Пишегри ме опомиње да будем обазрив и неповерљив при склапању пријатељства. Република ми чини част што ме сматра опаснијим од свих Вандејаца скупа а рачуна на моје слабости да ме се дочепа.

— Зар бисте и према мени били неповерљиви? рече она притискујући му срце руком којом се држала.

— Зар бисте ви били на њиховој страни? рече он окренувши јој чело које она пољуби.

— Тако ће Фушеова полиција, прихвати попа, бити опаснија за нас од крстарећих одреда и народне милиције.

— Као што кажете, пречасни.

— Охо, повиче госпођа, Фуше ће дакле жене да пошље противу вас? Чекам их, одаде она дубоким гласом после кратког времена.

На три до четири пушкомета од пусте висоравни, коју су напуштали вођи, догађао се један приказ доста чест у то доба на главним путевима. На изласку из малог села Пелерина, Хлебokraдица и Каљогажа беху поново зауставили кола у једној ували на путу. Купио беше сишао са свога седишта после благог противљења. Ћутљиви путник, кога двојица бунтовника извукоше из његовог скровишта, клечао је у жуковини.

— Ко си ти? запита га Каљогажа страшним гласом.

Путник је ћутао кад Хлебokraдица понови питање ударивши га кундаком.

— Ја сам, рече он тада погледавши Купиоа, Жак Пино, сиромашни трговац чохом.

Купио даде знак да овај не говори истину, не мислећи да тиме крши своје обећање. Овај знак разумеве Хлебokraдица који узе на нишан путника, док му је Каљогажа постављао страховити ултиматум:

— Сувише си дебео да би се бринуо о сиротињи! Ако се и даље будеш устезао да кажеш своје право име, ево мога пријатеља Хлебokraдице који ће, једним метком, да стекне поштовање и захвалност твојих наследника.

— Ко си ти? додаде он мало, после тога.

— Ја сам Оржемон из Фужера.

— Аха! повикаше двојица бунтовника.

— Ја нисам казао ваше име, господине де Оржемон, рече Купио. Блажена Госпа ми је сведок да сам вас добро бранио.

— Пошто сте ви господин де Оржемон, прихвати Каљогажа са једним ироничним поштовањем, сад ћемо вас пустити да мирно одете. Али, како ви нисте ни добар шуан ни прави плави, иако сте купили имање пароксијско у Живиљуу, платићете нам, додаде шуан правећи се да броји своје другове, три стотине талира по шест франака за ваш откуп. Ваше немешање у ствари вреди заиста толико.

— Три стотине талира по шест франака! узвикнуше у глас банкар, Хлебokraдица и Купио, али са различитим нагласком.

— Вај, драги мој господине, рече господин де Оржемон, упропашћен сам ја. Принудни зајам расписан од ове ђаволске Републике, која ме је оптетретила огромном сумом, дотукао ме сасвим.

— Колико ти тражи, та твоја Република?

— Хиљаду талира, драги мој господине, рече банкар жалосна изгледа, рачунајући на попуст.

— Ако те твоја Република дере са толиким принудним зајмом, ти видиш да је код нас боље, мање кошта наша влада. Зар је много три стотине талира за твоју кожу?

— Где да их нађем?

— У твојој каси, одговори Хлебokraдица. Нека не буду излизани ти твоји талири, иначе ћемо ти нокте на ватри изгорети!

— Где да вам их исплатим? запита господин од Оржемона.

— Твоје пољско добро у Фужеру није далеко од имања Жибаријског, где станује мој рођак Испичу-

тура, иначе звани Сибо, даћеш их њему, рече Хлебокрадица.

— То није правилно, рече господин де Оржемон.

— Шта нас се то тиче! прихвати Каљогажа. Запамти добро, да ако од данас за петнаест дана новци не буду код Испичутуре, обићи ћемо те да те излечимо од костобоље ако је случајно имаш у ногама.

— А ти, Купио, продужи он обраћајући се кочијашу, зваћеш се од сада Батлија.

После ових речи два шуана се удаљише. Путник се поново попе у кола која се, благодарећи Купиовљевом бичу, брзо упутише Фужеру.

— Да сте имали оружје, рече му Купио, могли смо боље да се бранимо.

— Будало, имам ја овде десет хиљада франака! одврати господин де Оржемон, показујући своје огромне ципеле. Може ли човек да се брани са толиком сумом код себе?

Батлија се почеша иза ува и погледа иза себе, али нигде не беше његових нових другова.

Илот и његови војници се зауставише у Ернеу да сместе рањенике у болницу овога градића; затим без икакве незгоде која би их зауставила стигоше у Мајен. Ту је командант могао да сазна шта је било са колима, јер дан доцније становници сазнадоше за пљачку кола. Неколико дана после тога, власти упутише у Мајен доста регрута родољуба да би Илот могао да попуни своју полу-бригаду. Ускоро почеше кружити узнемирујући гласови о побуни. На свим местима где су последњега рата шуани и Вандејци

створили средишта устанка, букнула је буна. У Бретањи су краљеве присталице биле заузеле Понтерсон, да би имале везу са морем. Заузели су били и варошицу Сен-Жам, између Понторсона и Фужера, од које су изгледа хтели да створе своје слагалиште, средиште њиховог ратовања и скровиште војничких потреба. Одатле су они лако могли да одржавају везе са Нормандијом и Морбиханом. Ниже вођство је крстарило кроз ова три краја да дигне на устанак присталице краљевства и да овоме послу да заједнички замах. Ово сновање се догађало у исто време кад и нови догађаји у Вандеји, где су слична ро-варења дизала цео крај на буну, под утицајем четири славна вођа: опата Вернала, и грофова Фонтена, Шатијона и Сизанеа. Витез де Валоа, маркиз д'Езгрињон и Троавили били су, говорило се, њихови помагачи у округу Орне. Руководилац обимног ратног плана, који се развијао полако али и величанствено у исто време, био је у ствари Делија, надимак који су бунтовници дали маркизу де Монторан, одмах по његовом искрцавању. Обавештења која је Илот слао министрима била су потпуно тачна. Власт овога вођа, кога су послали са стране, била је одмах призната. Маркиз се чак прилично трудио да шуанима објасни прави циљ рата и да их увери да њихови изгреди обесвећују племенити циљ за који су се заложили. Смелост, јунаштво, хладнокрвност, способност овога младог племића будили су наде непријатеља Републике а тако су живо потстицали мрачни занос ових крајева да су и најнеодлучнији сарађивали

на припремању догађаја судбоносних за оборено краљевство. Илот није никаква одговора добијао на своја питања и непрестане извештаје које је слао у Париз. Ово чудно ћутање је сигурно наговештавало неку нову револуционарну кризу.

— Није ли сад са владом исти случај, као и са новцем, говорио је стари командант својим пријатељима; можда нико и не води рачуна о извештајима?

Али се ускоро поче говорити о изненадном повратку генерала Бонапарте и догађајима од 18 бримера.¹ Војнички заповедници са Запада разумедоше тада ћутање министара. Па ипак су баш стога ови заповедници с нестрпљењем чекали да буду ослобођени одговорности која је лежала на њима а радознало су очекивали мере које ће предузети нова влада. Дознавши да је генерал Бонапарта наименован за првога конзула Републике, војници се јако обрадоваше: први пут су видели једнога од својих људи да узима крму у своје руке. Француска, која је начинила од овога младог генерала идола, задрхта од наде. Снага народна се прену. Напађена престоница се даде на светковине и разоноду којих је дуго била лишена. Први потези Конзулства никога не разочараше а слобода је остала нетакнута. Први конзул упути један проглас становницима Запада. Ови громки прогласи упућени масама, а које је, тако рећи, Бонапарта изучео, вршили су, у овом времену родољубља и подви-

¹ 18 бримера је Наполеон извршио државни удар прогласивши се првим конзулом. — Прим. прев.

га, огроман утицај. Његов глас је одјекивао светом као глас пророка, јер је после сваког прогласа долазила победа:

„Становници,

Један сраман рат је по други пут започео у окрима на Западу.

Коловође ових побуна су издајнице купљене од Енглеза или разбојници који у грађанском рату траже само прилику да некажњено врше злочине.

Такве људе влада не штеди и ставља изван закона.

Али има грађана који су драги отаџбини а који су заведени њиховим лукавством; овим грађанима треба објаснити ствари и рећи им истину.

Неправични закони су били обнародовани и извршавани; самовоља је довела у опасност грађанску сигурност и слободу савести; свуда је претерано смело увршћавање у избеглице погодило грађане; најзад су и сами основи друштвеног уређења били нарушени.

Конзули изјављују да ће, пошто је верска слобода зајемчена уставом, закон од II преријала године III, који оставља грађанима на употребу храмове, бити извршен.

Влада ће опростити: опростиће онима који се кају, опростиће се све учињене кривице; али ће влада казнити свакога онога који би покушао да нашкоди народној независности”.

— Па лепо, говорио је Илот пошто је јавно прочитао овај конзулски проглас, није ли ово довољно очински? Па ипак, видећете да ниједан краљевски разбојник неће променити мишљење!

Командант је имао право. Овај проглас учинио је само то да свако остане где је и био. Неколико дана доцније, Илот и остали команданти добише појачања. Нови министар војни јавио им је да је генерал Брин одређен за команданта трупа на западу Француске. Илот, чије је искуство било познато, привремено је добио управу у окрузима Орне и Мајена. Ускоро се у свима гранама државне управе осети жива делатност. Један распис министра војног и министра унутрашњих послова објављивао је да су предузете строге мере, чије се извршење поверава војним старешинама, да се устанак у корену угуши. Али су се шуани и Вандејци већ користили трошћу Републике да побуне села и да потпуно заваладају у њима; тада би објављен нов конзулски проглас. Овога пута генерал се обраћао војсци:

„Војници,

На Западу су само разбојници, избеглице и енглески најамници.

У војсци је шездесет хиљада јунака; хоћу ускоро да сазнам да побуњеничких вођа нема више. Слава се стиче напорима; кад би се она могла стећи седењем по штабовима у великим градовима, ко је не би стекао?

Војници, ма који био чин који имате у војсци, вас чека народна захвалност. Да будете достојни те захвалности, треба да пркосите рђавом времену, мразу, снегу и неподношљивој ноћној хладноћи; треба да зором изненађујете своје непријатеље и да уништите те беднике, срамоту француског имена.

Издрижите једну кратку али јуначку борбу; будите немилосрдни према разбојницима, али одржавајте строгу послушност.

Народна одбрано, удружи напор својих мишица са напором војске у првој борбеној линији.

Ако међу вама знате људи који су присталице разбојника, ухапсите их! Нека нигде не нађу склоништа од војника који их гони; ако би било издајица који би се усудили да их прихвате и бране, нека са њима заједно изгину!”

— Ал’ је то лисац! повиче Илот; то је као војсци у Италији, што каже казано је. Видите ли како се говори?

— Да, али он сам и у своје име говори, рече Жерар, који је почео да се буну на последице 18 бримера.

— Е, војничке ми вере, шта мари кад је то војник? повиче Мерл.

Недалеко одатле, неколико војника се беху окупили пред прогласом истакнутим на зиду. Како ниједан од њих није знао да чита, посматрали су проглас, једни безбрижно, други радознало, док су двојица или тројица тражили међу пролазницима некога грађанина који би личио на учена човека.

— Погледај, Омиљени, какво је то парче хартије тамо, рече Брзак подругливо своме другу.

— То је лако погодити, одговори Омиљени.

На ове речи сви погледаше двојицу другова увек спремних на шалу.

— Погледај, продужи Омиљени показујући у заглављу прогласа једну грубу шару на којој је, отско-ра, шестар заменио линију од 1793. То значи да ћемо ми из трупе морати чврсто да корачамо. Ставили су тамо један увек отворен шестар, то је знамење.

— Не полази ти за руком, дечко мој, да будеш учен! То се зове загонетка. У почетку сам ја служио у артиљерији, додаде Брзак, моји официри су само тиме јели.

— То је знамење.

— То је загонетка.

— Окладимо се!

— У шта?

— У твоју швапску лулу.

— Пристајем!

— Опростите, зар није ово знамење а не загонетка, запита Омиљени Жерара који је замишљен ишао за Илотом и Мерлом.

— То је и једно и друго, одговори он озбиљно.

— Ађутант нам се руга, рече Брзак. Та хартија значи да је наш генерал из Италије постао конзул, то је велики положај, а ми ћемо ускоро добити шињеле и цокуле.

II

ЈЕДНА ФУШЕОВА ЗАМИСАО

Последњих дана месеца бримера, у тренутку кад је, пре подне, Илот вежбао своју полубригаду, која се сва искупила у Мајену, по вишој наредби, један скоротеча из Алансона уручи му хитне поруке а док их је командант читао чудна му се недоумица читала на лицу.

— Напред! повиче он зловољно, сложивши хартије у своју капу. Две чете ће одмах поћи са мном и упутиће се на Мортању. Шуани се тамо налазе. Ви ћете ме пратити, рече он Мерлу и Жерару. Ако једну реч разумем у овој поруци, нека постанем племић. Можда сам глуп, али не мари, напред! Не сме се губити време.

— Чега има тако заплетеног у тој торбици? запита Мерл показавши врхом свога штапа на министарски завој поруке.

— Триста му громова, нема ничега сем ако не мисле да нас завитлавају!

Кад се команданту измакне овај војнички израз, знак обазривости, увек је тај израз наговештавао какву буру, док је различито наглашавање ове рече-

нице показивало неку врсту термометра стрпљења командантовог за полу-бригаду. Простосрдачност старога војника до те мере је показивала његово расположење да је најгори добошар ускоро познавао свога Илота од аз до ижице посматрајући грчење његових усана и жмиркање његових очију. Овога пута због тона потмуле срџбе којим он изговори ове речи два пријатеља постадоше ћутљиви и пажљиви. Чак се и белеге од малих богиња, којима је ово ратничко лице било ишарано, учинише дубље а лице тамније но обично. Кад Илот метну на главу свој тророги шешир, а широки му курјук паде на једну од нараменица, он га са таквим бесом одбаци да се овај расплете. Како је међутим остао непомичан, стегнутих песница и чврсто прекрштених руку на грудима, накострешених бркова, Жерар се усуди да га запита:

— Полази ли се одмах?

— Да, ако су фишеклије пуне, одговори он гунђајући.

— Пуне су.

— О десно раме! У колони по један, лево крило напред марш! командова Жерар на један знак свога старешине.

Добошари стадоше на чело двеју чета које им означи Жерар. На звук добоша, командант, обузет својим мислима, као да се прену и изиђе из града праћен од своја два пријатеља, којима ни речи не рече. Мерл и Жерар се у више махова ћутке погледаше као да се питају: „Мисли ли он до краја овако

да ћути?” Успут су они кришом али испитивачки погледали Илота који је и даље мрмљао неразумљиве речи. Више пута се војницима учини као да чују псовке у том мрмљању; али се нико не усуди речи да прослови, јер су, кад то треба, умели да одрже савршену послушност на коју су навикли војници који су били у Италији под Бонапартином командом. Већина њих, као и Илот, били су остаци оних славних батаљона који положише оружје у Мајансу пошто су обећали да их више неће употребљавати на граници па их је војска назвала Мајансовци. Реткост је била да се војници и старешине боље разумеју.

Сутрадан по своје поласку, Илот и његова два пријатеља налазили су се јутром рано на путу за Алансон, на једну миљу отприлике од овога града према Мортањи, на оном делу пута који пролази дуж пашњака које залива Сарта. На левој страни се пружају ови живописни пашњаци, док десна страна, оивичена густом шумом која се наставља на шуму Менил-Брус, ствара, ако је допуштено да овај израз позајмимо од сликарства, несклад са дивним изгледом реке. Насип је оивичен јарковима чија земља, коју непрестано избацују дуж пута, прави брежуљке са изниклом штипалицом, како на Западу зову бодљикаву жуковину. Ова шибљика, која ниче као густ жбун, служи као изврсна храна коњима и стоци зими; али док је још непосечена шуани се скривају иза њеног тамно-зеленог лишћа. Због овог насипа и жбуња на њему, по чему путник види да се приближује Бретањи, овај део пута је исто толико опасан

колико и леп. Због опасности које би могле да искрсну на путу из Мортање у Алансон и из Алансона у Мајен морао је поћи Илот; овде, на овом делу пута, он најзад одаде разлог своје срџбе. Он је пратио тада једна стара поштанска кола запрегнута са два коња која су морала лагано да иду, пошто су војници били уморни. Чете плавих, са боравиштем у Мортањи, које су пратиле ова неугледна кола докле је захватала њихова деоница а које је Илот био дошао да замени у њиховој дужности, с правом названом од војника родољубива досада, враћале су се у Мортању и виделе се у даљини као црне тачке. Једна од двеју чета старога републиканца ишла је неколико корака иза каруца а друга неколико корака испред њих. Илот, који се нађе између Мерла и Жерара, на средини пута од кола до предње чете, на једном им рече:

— Громова му небеске! можете ли да замислите да нас је због две сукњетине у овим старим тарницама генерал послао из Мајена?

— Али кад смо се малочас нашли поред грађанки, одговори Жерар, ви сте их са прилично поштовања поздравили.

— Ето ти срамоте! Зар нам не препоручују они париски кицоши да се с поштовањем опходимо према њиховим проклетим сукњама! Овако понизити исправне и честите родољубе, као што смо ми, да прате једну сукњу! Ја идем право својим путем и не волим кривудања код других. Кад сам видео да Дантон и Бара имају љубавнице, рекао сам им: „Гра-

ђани, кад вас је Република позвала да њоме управљате, није то стога да би дозволила поквареност бивше управе.” Можда ћете ми на то рећи да жене... Ох, не може се, истина је, без жена! Добрим војницима, видите ли, треба женâ, и то каквих женâ. Али доста је разговора кад је опасност на прагу. Шта би вредело гонити поквареност раније управе ако би је родољуби прихватили? Видите, први конзул је човек: нису му потребне жене, увек је на свом послу. Дао бих брке да ми обријају ако он зна шта се овде са нама ради.

— Вере ми, одговори Мерл смејући се, опазио сам носић младе госпође скривене у дну кола и признајем да би свако, као што сам и ја, без икаква зазора осетио силну жељу да обиграва око ових кола да се мало поразговара са путницама.

— Припази се, Мерл! рече Жерар. Птичице прати један прилично лукав грађанин, способан да те ухвати у замку.

— Ко? Овај петлић што непрестано шара очима дуж пута као да види шуане у шипрагу; овај кицош што му се једва ноге виде а кад му коњ зађе иза кола личи на пловку која помаља главу из баре! Кад би ме тај сметењак спречио да помилујем лепу птичицу...

— Пловка! птичица! О, јадни мој Мерле, занесе те живина. Чувај се пловке! Њене зелене очи изгледају ми лукаве као у гује а благе као очи жене која прашта своје мужу. Више имам поверења у шуане него у ове адвокате чија лица личе на боце од лимунаде.

— Пих, весело узвикну Мерл, са командантовом дозволом, ја се излажем опасности. Очи те жене су као звезде, све човек може да стави на коцку да их види.

— Другар је ухваћен, рече Жерар команданту, почиње да говори глупости.

Илот напући усне, слеже раменима и одговори:

— Пре него што ће да покуса чорбу, саветујем му да је опроба.

— Добричина Мерл, продужи Жерар оценивши по његовом спором ходу да овај жели да га постепено стигну кола, тако је весео! То је једини човек који се може смејати смрти једнога друга а да се не оцени као неосетљив.

— То је прави француски војник, рече Илот озбиљно.

— Охо, ено га где намешта нараменице да покаже да је капетан, повиче Жерар смејући се; као да чин ту значи нешто.

У колима, око којих се вртео официр, биле су заиста две жене, од којих је једна била служавка оне друге.

— Увек те жене иду удвоје, говорио је Илот.

Један мали мршав човек поигравао је коња час испред кола час иза њих; али ма да је изгледало да прати две повлашћене путнице, још нико га није видео да им је речи проговорио. Ово ћутање, доказ ниподаштавања или поштовања, велики пртљаг, документа оне коју је Илот звао кнегињом, све, чак и одело њеног витеза пратиоца, страховито је наново

разбеснело Илота. Одело непознатог било је верна слика моде онога времена, оне моде која је давала толико материјала за карикатуру кицоша. Претставите себи ову личност замотану у једно одело чији је капут толико кратак да се неких пет-шест палаца види прслук; скутови тако дуги да личе на реп бакалара, како се онда говорило. Једна огромна кравата тако је обавијала његов врат да је мала глава, која се помаљала из овог лабиринта од муселина, заиста одговарала поређењу са пловком које је направио капетан Мерл. Непознати је носио чакшире припијене уз тело и обућу à la Суворов. Једна огромна бело-плава камеја служила му је као игла за кошуљу. Два ланца од часовника упоредо су се спуштали од његовог појаса; најзад је његова коса у увојцима падала тако да му је покривала скоро све чело. Напоследку, као последњи украс, оковратник његове кошуље и одела био је тако висок да му је глава личила на киту цвећа обавијену хартијом. Додајте овим ситницама, које су се разликовале међу собом не доприносећи утиску целине, смешни несклад жуте боје чакшира, црвеног прслука, капута боје цимета, па ћете имати тачну слику савршеног укуса кога су се придржавали људи од реда у почетку Конзулства. Ово одело, невероватно настрано, изгледа да је било измишљено да се склад стави на пробу и да покаже да нема ничега, ма колико било смешно, што мода не би огласила као изврсно. Коњаник је изгледао као да има близу тридесет година, али једва ако је имао двадесет две године; можда је тај изглед до-

лазио од неуредног живота а можда и од сталне опасности у којој се у то време живело. И поред овог његовог одела, обичног и у моди у то време, његово држање је имало извесну господственост по којој се познавало да је лепо васпитан човек. Кад се капетан приближи кочијама, кицош изгледа да погоди његову намеру и изиђе му на сусрет успоравајући ход свога коња; Мерл, који га пакосно погледа, виде једно од оних лица која ништа не казују, навикнута променама Револуције да крију свако, па и најмање узбуђење. У тренутку кад госпође опазише повијени обод капетанове тророге капе и његове нараменице, један анђеоски сладак глас га запита:

— Господине офицере, хоћете ли бити љубазни да нам кажете где се сад налазимо?

Има неисказане чари у једном питању неке непознате путнице, најбезначајнија реч изгледа тада као читав догађај; али ако жена тражи неку помоћ, било што је по природи слаба или што се не зна помоћи, није ли свако склон, бар мало, да створи читаву вилинску причу у којој он постаје срећан? Тако и речи „господине офицере“, учтиво речено питање, невероватно узбудише капетаново срце. Он покуша да разгледа путницу и би страховито разочаран јер јој је један суревњиви вео скривао црте лица; једва је могао да јој угледа очи које су, кроз вео, сијале као два оникса обасјана сунцем.

— Налазите се на миљу даљине од Алансона, госпођо.

— Већ Алансон!

Непозната госпођа се опет завали или, боље још, склизну на дно кола не одговоривши више ништа.

— Алансон? понови друга жена која као да се будила из сна. Сад ћете видети опет земљу...

Она погледа капетана и умуче. Мерл, преварен у својој нади да види лепу незнанку, поче да посматра њену сапутницу. Била је то девојка од око двадесет и шест година, лепа стаса, свежа лица, свежина којом се одликују жене из Валоње, Бојеа и околине Алансона. Поглед њених плавих очију није био одуховљен али је био озбиљан и нежан у исти мах. Носила је хаљину од обичне чохе. Њена коса, скупљена под једном капом по кошоаској моди, без икакве наметљивости давала јој је лицу изглед љупке простоте. Њено држање, без оне утврђене салонске господствености, имало је у себи природног достојанства скромне младе девојке која је без труни кајања могла да се осврне на свој прошли живот. На први поглед могао је у њој Мерл да види један од оних пољских цветова који, пренесени у париске стаклене баште где је толико светлости која спржи, нису ништа изгубили од чистоте боја ни од своје пољске природности. Наивно држање младе девојке и њен скроман поглед дадоше на знање Мерлу да она не жели да је ко слуша. Заиста, кад се Мерл удаљи, две незнанке започеше тихим гласом један разговор који му једва допре до ува.

— Тако сте изненада пошли, рече млада сељанка, да сте једва имали времена да се обучете. Ето сад

сте без одела! Ако идемо даље од Алансона, морате тамо начинити једну хаљину.

— О, Франсина! повика непозната.

— Молим!

— Ево како по трећи пут покушаваш да сазнаш циљ и узрок овог путовања.

— Јесам ли ма и реч рекла због чега бих заслужила тај прекор?...

— О, приметила сам ја твоју мајсторију. Била си простодушна и проста а у мојој школи постала си лукава. Починеш да мрзиш постављање питања. Имаш права, драга моја. Од свих познатих начина да се сазна тајна тај начин, да се поставља питање, изгледа ми најглупљи.

— Па лепо, прихвати Франсина, кад се од вас ништа не може да сакрије, признајте, Марија, зар ваше понашање не би и неког свеца заинтересовало. Јуче ујутру без пребијене паре, данас са пуним рукама злата, у Мортањи вам дају опљачкана поштанска кола чији је кочијаш погинуо, штите вас владини војници а прати вас један човек који ми изгледа да је ваш зао дух...

— Ко? Корантен! запита млада незнанка нагласивши ове две речи тоном пуним презрења које се видело и у покрету којим она показује коњаника. Слушај Франсина, продужи она, сећаш ли се Родољуба, оног мајмуна кога сам научила да подражава Дантона и који нас је толико забављао?

— Да, госпођице.

— Па лепо, јеси ли се бојала ти њега?

— Био је на ланцу.

— А Корантену је метнута брњица, драга моја.

— Шалили смо се сатима са Родољубом, рече Франсина, знам ја то, али нам је увек на крају приредио какву рђаву шалу.

На ове речи Франсина се нагло завали у кола, близу своје господарице, узео јој руке да их мазно помиљује говорећи слатким гласом:

— Погађате шта хоћу, Марија, а не одговарате ми. Како можете, после онаког нерасположења које ме је толико утукло, о, још колико утукло, за двадесет и четири сата да постанете лудо расположени кад сте говорили да ћете се убити? Ја имам права да водим мало рачуна о вашој души. Ви сте ми ближи него ма ко други, јер вас нико више од мене неће волети. Говорите, госпођице!

— Па добро, Франсина, зар не видиш око нас тајну мога расположења. Погледај пожутеле круне оног удаљеног дрвећа: ниједно није слично са осталим. Кад их човек издалека посматра, зар му не личе на какав стари, скупоцени ћилим? Погледај ове живе ограде иза којих може сваког тренутка да се наиђе на шуане. Кад посматрам ове жбунове, изгледа ми да назирем пушчане цеви. Волим ту опасност која нас сваког тренутка вреба. Кад год се наиђе на сумњив део пута, претпостављам да ћемо тог тренутка да чујемо пуцње: онда ми залупа срце, чудно неосећање ме обузме. А није то ни дрхтање од страха, ни осећање задовољства; не, то је нешто лепше, то је

подрхтавање свега у мени, то је живот. Како не бих била радосна, кад сам мало живахнула!

— Ах, ви ми, немилосрднице, ништа не казујете. Блажена Девице, додаде Франсина, дижући болно очи небу, коме ће се она исповедити ако од мене све крије?

— Франсина, продужи незнанка озбиљним гласом, не могу да те посветим у своје намере. Овога пута, то је нешто ужасно.

— Зашто хотимице чинити зло?

— Шта ћеш, сама себи се чудим како мислим као да ми је педесет година а понашам се као да ми је петнаест! Ти си увек била мој саветник, драга моја; али у овоме послу морам да угушим своју савест... И, рече она после једног починка, уздахнувши, не успевам у томе. Како можеш, дакле, да тражиш да се исповедам једном тако строгом исповеднику као што си ти.

Она је лагано удари по руци.

— А кад сам вас ја корила због ваших послова? узвикне Франсина. Чак и само зло у вама је љупко. Да, света Ана од Ореја, којој се ја толико молим за ваше спасење, опростиће вам све грехове. Зар ја, најзад, нисам поред вас на овоме путу а да не знам ни куда идете?

Разнежена Франсина јој пољуби руку.

— Али, прихвати Марија, ти можеш да ме напустиш, ако твоја савест...

— Та ћутите, госпођо, прихвати Франсина напућивши се. О, ваљда ми нећете рећи?...

— Ништа! рече млада госпођица озбиљним гласом. Само добро знај да ја мрзим више ово предузеће него онога чији ме је позлаћени језик на ово наговорио. Хоћу да будем искрена, признаћу ти да се не бих повиновала њиховим жељама да нисам у овој гнусној комедији назрела једну мешавину ужаса и љубави која ме је довела у искушење. Најзад ја нисам хтела да одем са овога света а да не покушам да у њему узаберем цвеће које се надам да ћу узабрати, па макар и погинула! Али запамти, у част моје успомене, да ме, ако бих и била срећна, помисао на њихову гиљотину, спремну да се спусти на моју главу, не би натерала да се примим улоге у овој трагедији, јер ово је једна трагедија. А сад, продужи она са једним покретом одвратности, ако се све ово поквари, одмах ћу скочити у Сарту; то не би ни било самоубиство, ја још нисам живела.

— О, светице из Ореја, опрости јој!

— Чег се плашиш? Безначајни домаћи живот ме не привлачи, ти то знаш. За једну жену то је зло; али је моја душа пријемчива другојаче од осталих и може да поднесе већа искушења. Можда бих била, као и ти, једно љупко створење. Зашто се нисам уздигла изнад природе свога пола или спустила испод ње? О, како је срећна жена генерала Бонапарте! Пази, умрећу млада јер сам већ дошла до тле да се не плашим задовољства у коме се пије крв, како је говорио онај јадни Дантон. Али заборави ово што ти кажем; то је говорила жена од

педесет година. Хвала Богу, ускоро ће се појавити девојчица од петнаест година.

Млада сељанка задрхта. Једино она је познавала бујни и необуздани карактер своје господарице; једино она је била посвећена у тајне ове душе богате заносом, у осећања овога створења које је до сада гледала како пролази кроз живот као сенка која се не може ухватити, хотећи увек да је ухвати. Пошто је обема рукама сејала а ништа није пожњела, ова жена је остала чиста; али срдита због мноштва неиспуњених жеља, уморена борбом без противника, она је тако дошла дотле у свом очајању да више воли зло од добра, кад се зло указује као уживање, да више воли добро од зла кад добро носи у себи једну поезију, да беду, као нешто узвишеније, цени више од осредњег благостања и да више воли непознату и опасну будућност од живота лишеног нада или чак и патњи. Никада се толико багута није скупило да чека варницу, никада толико богатства да се пружи љубави, најзад ниједна Евина кћи није имала више злата у глини од које је начињена. Слично земаљском анђелу, Франсина је бдела над овим бићем у коме је она обожавала савршеност, верујући да испуњава небеску поруку ако је сачува као серафима који је прогнат да испашта због своје гордости.

— Ево алансонског звоника, рече коњаник приближујући се колима.

— Видим га, одговори сухо млада жена.

— А, добро, рече он удаљујући се са изразом ропске покорности и поред свог разочарења.

— Брже, брже, рече госпођа кочијашу. Сад се ничега не треба бојати. Пођите касом или галопом ако можете. Зар нисмо на алансонској калдрми!

Пролазећи поред команданта она му викну љупким гласом:

— Наћи ћемо се у гостионици. Дођите до мене.

— Тако је, рече командант. „У гостионици! Дођите до мене!” Тако се говори једном заповеднику полу-бригаде!...

Он је показивао песницом кола која су брзо одмицала путем.

— Не љутите се, она има у своме џепу ваш генералски чин, рече смејући се Корантен, који је покушавао да натера у галоп свога коња да би стигао кола.

— А, нећу ја допустити да ме ове птичице окрећу око прста, рече Илот двојци својих пријатеља гунђајући. Више бих волео да у јарак бацам генералско одело него да га добијем у постељи. Шта хоће ове гуске? Разумете ли ви остали штогод од свега овога?

— О, да, рече Мерл, знам да је то најлепша жена коју сам икад видео! Верујем да ви не разумете скривено значење речи. Можда је то жена првога конзула?

— Којешта! Жена првога конзула је стара а ова је млада, одговори Илот. Уосталом, из наредбе министарства видим да се она зове госпођица де Вер-

неј. То је нека племићка. Познајем их ја. Пре Револуције све су се оне бавиле овим занатом; за трен ока постајао је човек, у то време, командант полу-бригаде; само им је требало рећи два-три пута: „Срце моје!”

Док је сваки од војника пружао краке, да употребимо командантов израз, ругоба од кола, која су служила као поштанска кола, брзо стиже до гостионице Три Мавра, која се налази усред главне алансонске улице. Тресак гвожђарије ових очајних кола измами гостионичара на праг. Био је то случај, долазак тих кола пред гостионицу. Три Мавра, коме се нико у Алансону није могао да нада; али, због ужасног догађаја у Мортањи, толико се света окупи око њих да две путнице, да избегну општој радозналости, хитро уђоше у кухињу, неизоставно претсобље гостионице на Западу. Гостионичар је баш хтео да пође за њима, пошто је разгледао кола, кад га кочијаш ухвати за мишицу.

— Пази, грађанине Бритису, рече он, ту је и један одред плавих. Како нема ни спроводника кола нити поште, ја ти доводим грађанке; платиће оне као праве кнегиње; дакле...

— Дакле, одмах ћемо заједно попиту по чашицу вина, младићу, рече му гостионичар.

Пошто је погледала ову кухињу поцрнелу од дима и један сто крвав од сировог меса, госпођица де Вернеј побеже, лако као птица, у суседну дворану, јер се ужасавала изгледа и задаха ове кухиње исто толико колико и радозналости једнога прљавога ку-

вара и једне мале дебеле жене, који су је већ посматрали пажљиво.

— Шта да радимо, жено? рече гостионичар. Ко би врага и помислио да ћемо данас имати толико гостију? Нећу стићи да ову госпођу услужим добрим доручком, а она ће постати нестрпљива. Тако ми Бога, паде ми добра мисао на ум: пошто су ово људи од реда, сад ћу им предложити да буду заједно са овим што га имамо горе, шта мислиш?

Кад гостионичар потражи новодошавшу, он виде само Франсину, којој тихо рече, одвевши је у дно кухиње, ближе дворишту, да би је удаљио од оних који би могли да чују:

— Ако госпође желе да им се постави засебно, у што ја не сумњам, имам изврстан ручак спремљен за једну госпођу и њеног сина. Ови путници неће имати ништа против тога да ручају са вама, додаде он тајанствено. То су угледни људи.

Тек што је изговорио последњу реченицу осети гостионичар лак ударац држаљем од бича у леђа; он се нагло окрете и спази иза себе једног малог, дежмекастог човека, који је без шума изишао из једне суседне одаје и чија појава следи од ужаса дебелу жену, куvara и његовог помоћника. Гостионичар пребледе окренувши главу. Мали човек стресе косу која му је потпуно скривала чело и очи, издиже се на прсте да досегне до ува гостионичарева и рече му:

— Знате шта значи неопрезност и издајство и које је боје новац којим ми то плаћамо. Ми смо великодушни...

Овим речима он додаде и један покрет који је био страшно објашњење. Иако јој је изглед овог човека скривала дебљина гостионичарева, Франсина начу неколико речи које је овај тихо изговорио и остао као громом погођена чувши промукле звуке једног гласа који је изговорио бретонске речи. Усред општег запрепашћења, она појури ка маломе човеку, али овај — изгледало је да се тај човек креће са хитрином дивље звери, — излажаше већ на једна бочна врата која воде у двориште. Франсини се учини да се преварила у својим нагађањима, јер опази само црножуту кожу једнога медведа осредњег стаса. Изненађена, она потрча прозору. Кроз прозорско окно пожутело од дима она погледа непознатог који је улазио у коњушницу тромим кораком. Пре него што ће ући у коњушницу он управи поглед својих црних очију на први спрат гостионице а одатле на поштанска кола, као да је хтео неком пријатељу да каже неку важну ствар која се односи на кола. И поред козје коже, благодарећи овом његовом покрету који јој даде прилику да види његово лице, Франсина познаде по његовом огромном бичу и тромом ходу — кад је потребно био је тај ход много живљи, — шуана Каљогажу. Она га је видела, али нејасно, кроз таму коњушнице, како леже у сламу, заузевши место одакле може да посматра све што се дешава у гостионици. Каљогажа се тако склупчао, да би га, ма са које даљине, највештија ухода сматрала за великог склупчаног рабацког пса који спава са њушком на шапама. Др-

жање Каљогажино казивало је Франсини да је шуан није био познао. Због необичних околности у којима се налазила њена госпођа, она није знала да ли да се томе обрадује или да се растужи због тога. Али тајанствени однос који је постојао између претње шуана и гостионичарева понуде, обичне код крчмара који воле да од једног помељара наплате два ујма, заинтересова је. Франсина напусти прљаво окно одакле је посматрала безобличну и црну гомилу, која јој је у мраку означавала место где се налази Каљогажа, окрете се крчмару и виде га у положају човека који је погрешно па не зна како би поправио погрешку. Покрет шуана је скаменио овог јадног човека. Свако је на Западу знао за страховита и префињена мучења којима су краљеви ловци кажњавали људе који су само осумњичени да су се случајно избрбљали; гостионичару се чинило да већ осећа под грлом њихов нож. Гостионичар је са ужасом посматрао огњиште где су шуани често „грејали ноге” потказивача. Мала, дебела жена држала је у једној руци кухињски нож а другом један упола исечен кромпир и посматрала запање на свога мужа. Најзад је и куварски помоћник тражио тајанствени узрок, за њега непознат, овога немога страха. Природно је да се Франсина заинтересова овим немим призором чију су главну личност, иако није била ту, сви видели. Младој девојци поласка страховита моћ шуана и премда јој није било у природи лукавство служавки, овога пута је

хтела да се користи њиме, јер је силно зажелела да проникне ову тајну.

— Па добро, госпођица прима ваш предлог, рече она озбиљно гостионичару, кога ове речи као да пробудише иза сна.

— Који? запита он, заиста изненађен.

— Који? запита Корантен који је наилазио.

— Који? запита једно четврто лице које се налазило на последњем степенику и које лако скочи у кухињу.

— Па ето, да руча са вашим угледним личностима, одговори нестрпљива Франсина.

— Угледним личностима, прихвати заједљивим и потсмешљивим гласом лице које је сишло низ степенице. Изгледа ми да је то неукусна крчмарска шала; али ако нам ову младу грађанку нудиш за госта, требало би да човек буде луд да то одбије, поштењачино, рече он посматрајући госпођицу де Вернеј. У отсуству моје мајке ја примам предлог, додаде он ударивши по рамену запрепашћеног крчмара.

Љупка неразмишљеност младости ублажавала је увредљиву надменост ових речи које, сасвим природно, привукоше пажњу свих учесника ове сцене на нову личност. Гостионичар заузео држање Пилата, који гледа да опере руке од Христове смрти; он коракну два пута према својој дебелој жени и рече јој на уво:

— Ти си сведок да ја нећу бити крив ако се деси

нека несрећа. Уосталом, додаде он тише, иди о свему обавести г. Каљогажу.

Путник, млад човек средњег раста, носио је плаво одело и велике црне доколенице које су прелазиле изнад колена преко плавих чакшира. Ово просто одело без нараменица носили су ђаци Политехничке школе. Једним погледом је госпођица де Вернеј умела да назре, под овим простим оделом, савршене облике и нешто неодређено што је одавало урођену племенитост. Појава младога човека, обична на први поглед, падала је у очи извесним цртама које су одавале дух способан за велике потхвате. Мрка боја лица, плава коврцава коса, плаве, светле очи, фини нос, складни покрети, све је то одавало и осећајни живот и навику да се заповеда. Али су најупадљивији знаци његовог генија били: подбрадак као код Бонапарте и доња усна која је са горњом описивала једну љупку кривину акантовог листа на коринтском стубу. Овим двема истакнутим цртама природа је дала неодољиву чар.

— Овај младић је и сувише отмен за једнога републиканца, рече сама себи госпођица де Вернеј.

Све то видети за трен ока, осетити жељу за допадањем, неосетно нагнути главу, изазивачки се насмешити, благо погледати да би се и мртвац осетио погођен љубављу, као каквим велом, који мрком линијом осенчи лице, застрти очи дугим трепавицама, најслађим гласом, да би му се дала љупкост која очарава, рећи обичну реченицу: „Најлепше вам се захваљујемо, господине”, за све то није

било потребно много времена. Онда госпођица де Вернеј, обративши се гостионичару, запитала за своју собу, пође степеницама и ишчезе са Франсином, оставивши да странац нагађа да ли овај одговор значи пристанак или одбијање.

— Ко је та жена? брзо упита ђак Политехничке школе непомичног и још више зачуђеног гостионичара.

— То је грађанка Вернеј, одговори опоро Корантен одмеривши суревњиво младића, племићка; шта хоћеш с њоме?

Непознати, певушећи једну републиканску песму, гордо диже главу према Корантену. У једном тренутку, два млада човека се погледаше као два петла спремна на битку и тај поглед заче код оба двојице мржњу. Колико год је плаво око војника било искрено, толико је зелено Корантеново око одавало злобу и дволичност; први је имао урођено отмено држање, други је имао понашање улизице; први се држао усправно, други се подлачки сагибао; први је уливао поштовање, други је гледао да га добије; први као да је говорио: „Освајајмо!“, а други: „Поделитемо!“

— Да ли је овде грађанин Гиа Сен Сир? запитала један сељак улазећи.

— Зашто ти је потребан? прихвати младић приближујући се.

Сељак се дубоко поклони и даде једно писмо које младић, прочитавши га, баци у ватру. Уместо одговора он климну главом и човек оде.

— Сигурно из Париза долазиш, грађанине? рече

Корантен примичући се странцу са извесном присношћу, са снисходљивим и умиљатим изгледом који су, изгледа, били неподношљиви грађанину Гиа.

— Да, одговори он сухо.

— Сигурно си произведен у какав чин у артиљерији?

— Не, грађанине, у морнарици.

— Аха, ти одлазиш у Брест? запитала немарно Корантен.

Али се млади морнар окрете лако на петама своје обуће не хотећи да одговори и ускоро уништи лепе наде које је његова појава уливала госпођици де Вернеј. Био је заузет својим доручком са детињском небрижљивошћу, запиткивао је кувара и гостионичарку о справљању јела, чудило се обичајима у унутрашњости као Парижанин отргнут из своје чаробне средине, показивао одвратност према стварима као каква каћиперка и утолико се више показивао прост уколико је његова појава изгледала отмена. Корантен се сажаливо насмеја видећи га како се мршти пробајући најбољу нормандијску јабуковачу.

— Пих! повиче он, како само можете да пијете ово? Ово се може и јести и пити. Република заиста има право кад нема поверења у једну покрајину у којој се бере мотком и подмукло пушкарају путници на друмовима. Не доносите нам на сто ову медицину него нам дајте белог и црног бордоског вина. Нарочито погледајте да ли горе има ватре. Изгледа ми да су ови људи овде прилично заостали. Ах, продужи он уздахнувши, само је један Париз на свету и

велика је штета што се не може преместити на море!
— Шта, надрикувару, обрати се он кувару, сирће си насуо у ово пиле у сосу а тамо имаш лимуна! А ви, госпођо гостионичарка, дали сте ми тако грубе застираче да целе ноћи ока нисам могао да склопим.

Он се, потом, поче играти једним великим штапом изводећи њиме вештине по чијој се мањој или већој спретности могло закључити који степен у класи кицоша заузима.

— Зар се са оваквим кицошима, поверљиво ће рећи Корантен гостионичару пажљиво га посматрајући, надају да препороче републиканску морнарицу?

— Онај човек је Фушеова ухода, говорио је млади морнар на уво гостионичарки. По лицу му се види да је полицајац а заклео бих се да је мрља коју има на бради од париског блата. Али према свецу и...

У истом тренутку једна госпођа, којој се морнар упути са поштовањем, уђе у кухињу крчме.

— Дођосте, дакле, драга мамице, рече јој он. Чини ми се да сам добио госте у вашем отсуству.

— Госте, одговори она, каква лудорија!

— Ово је госпођица де Вернеј, продужи он тихо.

— Она је гиљотинирана после Савнејеве афере; била је дошла у Манс да спасе свога брата кнеза де Лудон, рече му мајка грубо.

— Варате се госпођо, рече благо Корантен нагласивши реч госпођо; постоје две госпођице де Вернеј, старе породице имају увек више огранака.

Непозната, изненађена овом присношћу, измаче се неколико корака као да би да испита овог неочекива-

ног сабеседника; она заустави на њему своје црне очи пуне оне живахне оштроумности, природне код жена, и изгледало је да испитује какве користи овај има да тврди да госпођица де Вернеј постоји. У исто време Корантен, који је кришом посматрао госпођу, процени да је она пре лишена материнства него смисла за љубавне подвиге; он не поверова да има сина од двадесет година једна жена чије је лице свеже, чије су обрве још густе и које га заједно са трепавицама задивише, чија је, најзад, густа коса разделена на средини чела давала глави изглед одуховљене младости. Неприметне боре на челу, далеко од тога да обележавају године, одавале су страсти младога бића. Ма да су црне оштре очи биле мало уморне, није се могло да зна да ли та промена долази од умора при путовању или од честог изражавања задовољства. Најзад Корантен примети да непозната има на себи огртач од енглеске чохе и да облик њеног шешира, сигурно стран, није припадао ниједном облику који је владао у париском начину одевања, званом грчки. Корантен је био од људи који по својој природи пре виде зло него добро и он одмах посумња у грађанско порекло два путника. Са своје стране госпођа, која је исто тако брзо одмерила Корантена, окрете се своме сину са значајним изразом на лицу који је значио: „Какав је ово тип? Је ли он од наших?” На ово немо питање млади морнар одговори држањем, погледом и покретом руке који је казивао: „Не знам, Бога ми, ништа о њему и сумњи вији ми је неголи и вама”, затим, остављајући своју

мајку да реши ову тајну, он се окрете гостионичарки, којој рече на уво:

— Потрудите се да сазнате ко је ова хуља, да ли заиста прати ову госпођицу и зашто.

— Дакле, рече госпођа Гиа посматрајући Корантена, ти си сигуран, грађанине, да госпођица де Вернеј постоји.

— Она постоји исто тако сигурно, госпођо, као и грађанин Гиа-Сен-Сир.

Било је у овоме одговору дубоке ироније коју је само госпођа осетила и свака друга би се на њеном месту збунила. Њен син наједном упре поглед у Корантена који је равнодушно извлачио свој часовник не изгледајући ни да сумња да је његов одговор произвео збуњеност. Госпођа, узнемирена и рада да одмах сазна да ли је ова реченица са злобном намером изречена или је случајна, рече најприроднијим гласом Корантену:

— Боже мој, како су несигурни путеви. Ми смо били иза Мортање нападнути од шуана. Син ми мало што није погинуо, бранио ме је и два метка су му просвирала шешир.

— Шта, госпођо, ви сте били у колима која су разбојници опљачкали и поред пратње са којом смо ми дошли. Ви мора да познајете кола! Рекли су ми, при пролазу кроз Мортању, да је приликом напада на поштанска кола било две хиљаде шуана и да су, поред осталих, чак и путници изгинули. Ето како се пише историја.

По тону гласа, сличном гласу каванских зајавала, и по његовом, скоро глупавом, изгледу у овом тренутку Корантен је био сличан неком сталном посетиоцу „Мале Провансе” који би са жаљењем утврдио погрешке једне нове политике.

— Авај, госпођо, продужи он, кад се тако близу Париза убијају путници, можете мислити колико ли ће тек бретањски путеви бити опасни! Бога ми, вратићу се у Париз и нећу да се мичем оданде.

— Је ли госпођица де Вернеј млада и лепа? запита госпођа, којој одједном та мисао паде на ум, обративши се гостионичарки.

У овом тренутку гостионичар прекиде овај разговор, који је имао за ове три личности неко страховито значење, јавивши да је сто постављен. Млади морнар понуди руку својој мајци са једном извештаченом присношћу која утврди Корантенове сумње и коме морнар гласно рече упутивши се степеницама:

— Ако ти, грађанине, пратиш грађанку Вернеј и ако пристаје на гостионичарев предлог не устручавај се... Иако су ове речи биле изговорене немарним и нимало љубазним гласом, Корантен се попе горе. Младић стеже госпођину руку и кад су их од Парижанина раздвајали седам-осам басамака, он тихо рече:

— Ето каквим нас опасностима, а никакве славе ту нема, излажу ваша неразмишљена предузећа! Ако су нас познали, како ћемо се извући? Какву ви мени овде улогу дајете!

Сви троје дођоше у једну прилично пространу собу. Није човек морао дуго да путује по Западу па да види да је крчмар, да би угостио своје путнике, учинио што може више и припремио нешто необично. Сто је био укусно постављен. Топлота једне велике ватре изагнала је влагу из одаје. Најзад рубље, столице и посуђе нису били сувише прљави. И Корантен је приметио да је крчмар, да се послужио народним изразом, пао на нос да се допадне странцима.

— Нису дакле ови људи, рече у себи Корантен, оно што би хтели да изгледају. Овај младић је лав; сматрао сам га за глупака али сад видим да је препреден као што то само ја умем да будем.

Млади морнар, његова мајка и Корантен очекивали су госпођицу де Вернеј коју гостионичар оде да обавести. Али се лепа путница не појави. Бак Политехничке школе није веровао да она не пристаје, он изиђе певушећи: „Бдимо над спасом Царства” и упути се соби госпођице де Вернеј сав обузет жељом да је одобровољи и доведе са собом. Можда је хтео да се ослободи сумњи које су га мучиле, или је можда хтео да код ове непознате окуша моћ коју сваки човек жели да покаже над лепом женом.

— Ако је ово републиканац, рече Корантен за себе гледајући га како излази, нека ме обесе! Креће раменима као дворанин... А ако је оно његова мајка, продужи он за себе посматрајући госпођу Гиа, ја сам папа! Имам шуане у рукама. Погледајмо само какав положај заузимају.

Ускоро се отворише врата и млади морнар се појави, држећи госпођицу де Вернеј под руку и водећи је столу са таштином пуном углађености. Протекло време није прошло неискоришћено. Помогнута Франсином, госпођица де Вернеј је обукла путничке хаљине можда заводљивије од балских. Њена скромност у облачењу имала је ону привлачност која произлази из вештине са којом једна жена, довољно лепа да би јој био потребан накит, зна да подеси своје одело да буде само споредан украс. Имала је на себи једну зелену хаљину чији су диван крој и чоха украшена гајтанима истицали њене облике са једном разметљивошћу неприкладном за младу девојку, оцртавали њен складни стас, њен гипки струк и љупке покрете. Она уђе смешећи се оном љупкошћу својственом женама које могу да покажу у руменим устима лепе зубе, прозрачне као порцулан, а на својим образима две свежје јамце као у детета. Пошто је скинула шешир, који ју је скривао од погледа младога морнара, могла је лако да употреби безброј ситних вештина, наивних на изглед, којима једна жена истиче лепоте свога лица и дражи своје главе. Известан склад њених покрета и њеног одевања тако су је подмлађивали да госпођа Гиа поверова да је дарежљива кад јој даје двадесет година. Каћиперство овог одевања, очевидно удешено у жељи за допадањем, морало је дати наде младићу; али га госпођица де Вернеј поздрави лаким покретом главе и не погледавши га, а изгледало је да га напушта са враго-

ластом безбрижношћу која га збуни. Ово устручавање у очима осталих није изгледало ни да је предострожност ни каћиперство већ намерна или природна равнодушност. Безазлен израз, који је путница умела да дâ своме лицу, није допуштао да се ишта назре у њеном држању. Она не показа никакву намеру да се наметне дивљењу других и изгледало је да је обдарена смислом да очара обичним љупкостима које су већ биле превариле самољубље младога морнара. Непозната, као са неком срџбом, заузео своје место.

Госпођица де Вернеј узе за руку Франсину, па ће рећи госпођи Гиа умиљатим гласом:

— Хоћете ли дозволити, госпођо, да ова девојка, која је мени више пријатељица него служавка, руча са нама? У овим бурним временима оданост се може платити само љубављу, а зар нам, уосталом, и остаје што друго?

На ову последњу реченицу, изговорену тихим гласом, госпођа Гиа одговори једним уздржаним и нешто званичним поклоном који је одавао њено нерасположење што види једну тако лепу жену. Па нагнувши се уву свога сина:

— Охо, бурна времена, оданост, госпођа и служавка! рече она; не може то да буде госпођица де Вернеј него нека девојка послата од Фушеа.

Баш су гости седали, кад госпођица де Вернеј опази Корантена како строго мотри на двоје непознатих му, који су били прилично узнемирени његовим погледима.

— Грађанине, рече му она, ваљда си толико учтив да не мотриш на сваки мој корак. Пославши моје родитеље на гиљотину, Република није била толико великодушна да ми дâ заштитника. Ако си ме ти, из неког чудног кавалерства, пратио и против моје воље — ту она уздахну — решена сам да не дозволим да ти брига о мени постане непријатна. Овде сам сигурна, можеш да ме напустиш.

Она га погледа оштро и презриво. Разумео ју је. Корантен задржа осмех који се оцртавао на крају његових лукавих усана и поздрави је са поштовањем.

— Грађанко, рече он, увек ћу сматрати за част да ти се покорим. Лепота је једина краљица којој један републиканац може драговољно да служи.

Видећи га где одлази, очи госпођице де Вернеј заблисташе тако искрено од радости, она погледа Франсину смешећи се са толико среће у знак разумевања, да госпођа Гиа, поставши неповерљива пошто је била суревњива, би готова да одбаци све сумње које је код ње изазвала савршена лепота госпођице де Вернеј.

— Можда је то госпођица де Вернеј, рече она на уво своме сину.

— А пратња? одговори јој младић кога је срџба опаметила. Је ли она заробљеница или штићеница, пријатељ или непријатељ владе?

Госпођа Гиа затрепта очима, као да хоће да каже да ће она већ умети да реши ову загонетку. Међутим је одлазак Корантена, изгледа, умањео

неповерење морнара, с лица му нестало његовог строгог израза и он гледаше госпођицу де Вернеј погледима који су казивали неумерену љубав према женама а никако разбукталост једне страсти на помолу. Баш због тога млада жена поста још обавија и обраћаше се љубазно само госпођи Гиа. Младић, љутећи се ђутке на сама себе, покуша пркосно огорчен да и сам изгледа равнодушан. Изгледало је да госпођица де Вернеј и не опажа ово лукавство јер се држала обично и ненамештено а уздржавала се без лажнога стида. Овај сусрет личности које нису изгледале одређене једна за другу не побуди никакву нарочиту привлачност код њих. Било је ту чак и најобичније збуњености, устезања, које збриса све задовољство које су тренутак раније очекивали госпођица де Вернеј и млади морнар. Али се жене умеју тако између себе пажљиво да опходе, да изразе присност и живу жељу за узбуђењима, да увек умеју да пробију лед у оваквим приликама. Наједном, као да су обадве лепе гошће имале исту мисао, почеше се љупко шалити са својим јединим кавалером, оне су се утркивале у ругању, пажњи и бризи према њему; ова једнодушност чинили их је слободнима. Поглед или реч која има неко значење, кад се човек устручава, постајала је безначајна сада. Укратко речено, после пола часа ове две жене, већ потајни непријатељи, изгледале су као најбоље пријатељице. Млади морнар се сам себи зачуди кад увиде да му је слобода госпођице де Вернеј исто толико непри-

јатна као и њено уздржавање. Толико је био у недоумици да са неком потајном срџбом зажали што је доручковао са њоме.

— Госпођо, рече госпођица де Вернеј госпођи Гиа, да ли је ваш господин син увек овако жалостан као сад што је?

— Госпођице, одговори он, питао сам самога себе, чему једна срећа која ће ускоро ишчезнути. Тајна мога нерасположења је у разбукталости мог задовољства.

— Ето ласкавих речи, примети она смејући се, које пре приличе двору него Политехничкој школи.

— Он је само једну истиниту мисао казао, госпођице, рече госпођа Гиа, која је имала својих разлога да непознату придобије.

— Та насмејте се! прихвати госпођица де Вернеј насмешивши се на младића. Какви ви изгледате кад плачете, ако вас ово, што називате срећом, тако растужује.

Овај осмех, праћен једним заводничким погледом, који уништи склад ове маске наивности, даде нешто наде морнару. Али, надахнута природом која жену увек гони да много или сувише мало учини, час је изгледало да госпођица де Вернеј придобија младића једним погледом пуним љубавних обећања, час је поред љубазнога опхођења показивала хладну и строгу скромност — обично лукавство којим жене прикривају своја права узбуђења. За тренутак, једноме од њих, или обома, чинило се да други крије очи, једно другоме су казивали своје пра-

ве мисли; али су били исто тако брзо спремни да крију своје погледе као што су били брзо спремни да прикрију ону светлост која им је узбуркала срца, осветљавајући их. Постиђени што су једно друге једним погледом рекли толико ствари, нису се више усуђивали да гледају једно друго. Госпођица де Вернеј, незадовољна што је непознатоме толико много казала, поста наједном хладна и учини се да са нестрпљењем чека крај ручка.

— Мора да сте много пропатили у тамници, госпођице? упита је госпођа Гиа.

— Авај, госпођо, изгледа ми да сам још увек у њој.

— Да ли је ваша пратња одређена да вас штити, госпођице, или да мотри на вас? Јесте ли блиски Републици или сте јој сумњиви?

Госпођица де Вернеј нагонски осети да се госпођа Гиа не интересује толико њоме и наљути се на ово питање.

— Ја не знам тачно, госпођо, одговори она, какви су моји односи са Републиком.

— Можда дрхти пред вама? рече младић са извесним потсмехом.

— Зашто човек не би поштовао госпођичине тајне? прихвати госпођа Гиа.

— О, госпођо, тајне једног младог бића, које зна само за несреће у животу, нису тако занимљиве.

— Али, додаде госпођа Гиа да би продужила разговор из кога је могла да докучи што је хтела да сазна, изгледа да први конзул има савршено добре

намере. Неће ли он, ускоро, како говоре, да стави ван снаге закон против избеглица?

— Истина је то, госпођо, одговори она, можда и сувише живахно; али зашто ми онда бунимо Ван-деју и Бретању? Зашто палити Француску?

Овај племенити вапај којим је она, изгледало је, саму себе прекоревала, натера морнара да задрхти. Он пажљиво погледа госпођицу де Вернеј, али не могаде на њеном лицу да прочита ни мржњу ни љубав. Ово лице чија је боја сведочила колико је она фина, није ништа казивало. Једна неодољива радозналост га изненада привуче овом чудном бићу, којем је већ био привучен страсним жељама.

— Идете ли ви у Мајен, госпођо, рече она после извесног времена?

— Да, госпођице, одговори младић, а лице му доби упитни израз.

— Па лепо, госпођо, продужи госпођица де Вернеј, пошто ваш син служи Републику....

Она изговори привидно мирно ове речи, али кришом погледа двоје непознатих онако како гледају само жене и дипломати.

— Мора бити да се бојите шуана? продужи она, једна пратња није на одмет. Постали смо скоро сапутници, хајдете са нама до Мајена.

Син и мајка се колебаху и изгледало је да се саветују.

— Не знам, госпођице, да ли није несмотрено да вам признам да изванредно важни интереси захтевају да ове ноћи будемо у околини Фужера а још

нисмо нашли превозно средство; али су жене тако великодушне по природи да бих се стидео да вам се не поверим. Па ипак, додаде он, пре него што бисмо се поверили вама, требало би бар да знамо хоћемо ли остати живи и здрави. Јесте ли ви краљица или робиња ваше републиканске пратње? Опростите једноме младом морнару његову искреност, али ја у вашем положају не видим ничег природног...

— Ми живимо у једном времену, господине, кад ништа од онога што се догађа није природно. Верујте ми да без устручавања можете да примите понуду. А нарочито, додаде она нагласивши своје речи, немате разлога да се бојите икаквог издајства кад вам нешто простосрдачно нуди једна личност која нема смисла за политичку мржњу.

— Такво ће путовање бити опасно, примети он тако отмено гледајући да овај обични одговор доби нечег лепог.

— Чег се ви бојите? запита она насмешивши се подругљиво; никакве опасности не видим ни за кога.

— Да ли је жена која овако говори иста она која је желела исто што и ја? говорио је младић сâм себи. Какав нагласак! Она ми спрема неку замку.

У овом тренутку разговетан и оштар крик совуљаге, која као да је била на врху димњака, разлеже се као кобна опомена.

— Шта је ово? рече госпођица де Вернеј. Наше путовање неће почети са срећним претсказањима.

Али откуд овде совуљаге које вичу у по бела дана? запита она учинивши један покрет изненађења.

— Дешава се то по гдекада, рече хладно младић. Госпођице, продужи он, можда бисмо вам ми донели несрећу. Не мислите ли и ви тако исто? Не путујмо дакле заједно.

Ове речи беху изговорене са мирноћом и уздржљивошћу која изненади госпођицу де Вернеј.

— Господине, рече она са једном потпуно аристократском увредљивошћу, ја и не мислим да вас приморавам. Чувајмо ово мало слободе што нам је Република даје. Да је госпођа сама ја бих наваљивала...

Тешки војнички кораци одјекнуше у ходнику и ускоро се указа намргођено лице команданта Илота.

— Дођите овде, пуковниче, рече смешећи се госпођица де Вернеј, која му руком показу једну столицу поред себе. — Забавимо се, кад то већ треба, државним пословима. Та насмејте се! Шта вам је? Да нема овде шуана?

Командант је остао запањен угледавши непознатог младића, кога је посматрао са чудном пажњом.

— Желите ли зечевине, мајко? — Госпођице, ви не једете, говорио је Франсини морнар, забављен гостима.

Али су запрепашћење Илота и пажња госпођице де Вернеј имали у себи нечег страховито озбиљног, што је било опасно потцењивати.

— Шта је, пуковниче, можда ме познајеш? прихвати нагло младић.

— Можда, одговори републиканац.

— Заиста, чини ми се да сам те виђао да долазиш у Политехничку школу.

— Никад нисам ишао у школу, одврати отсечно командант. А из које школе излазиш ти?

— Из Политехничке школе.

— Аха, да, из оне касарне где хоће да створе војнике на перинама, одговори командант који је бескрајно презирао офицере који су изишли из овог научног расадника. А у коме роду војске служиш ти?

— У морнарици.

— Аха, рече Илот злобно се смејући. Познајеш ли много ученика у морнарици из те школе? — Из ње излазе, продужи он озбиљно, само артиљериски и инжењерски офицери.

Младић се не збуну.

— Ја сам направио изузетак због свога породичног имена, одговори он. Сви су у нашој породици били морнари.

— Аха, продужи Илот, а како се зову твоји, грађанине?

— Гиа Сен-Сир.

— Ниси дакле погинуо на Мортањи?

— Ах, мало што се то није догодило, рече живо госпођа Гиа, два зрна су погодила мога сина...

— А имаш ли исправе? упита Илот не слушајући мајку.

— Хоћете ли да их прочитате? упита дрско млади морнар, чије је плаво око, пуно мржње, посма-

трало час намргођеног команданта час госпођицу де Вернеј.

— Да не би хтео случајно један жутокљунац, као што си ти, да се игра са мном? Дакле, дај своје исправе, иначе напред!

— Охо, драги мој, нисам ни ја будала. Морам ли да ти одговорим! Ко си ти?

— Командант округа, одговори Илот.

— Е, онда мој случај може да буде врло озбиљан, био бих ухапшен са оружјем у руци.

Он пружи једну чашу бордоског вина команданту.

— Нисам жедан, одговори Илот. Да видимо, дакле, твоје исправе.

Пошто у овом тренутку одјекну на улици звекет оружја и кораци неколико војника, Илот се приближи прозору те му се озари лице, од чега госпођица де Вернеј задрхта. Овај знак саучешћа загреја младића чије је лице било постало охоло и хладно по изгледу. Потраживши у џеповима свог оде-ла, он извуче из једне fine лиснице и даде команданту исправе које Илот поче лагано да чита, упо-ређујући опис из пасоша са лицем сумњивог путника. За време овог прегледа поново се зачу крик совуљаге, али овога пута није било тешко приметити у крику боју људског гласа. Онда командант врати младићу, са подругљивим изразом, исправе.

— Све је то лепо и красно, рече му он, али се мора са мном у срез. Не волим ја музику!

— Зашто га водите у срез? упита госпођица де Вернеј узбуђеним гласом.

— Девојчице моја, одговори командант са њему својственим изразом на лицу, то вас се не тиче.

Разљућена тоном, изразом старога војника а још више неком врстом понижења које је претрпела пред човеком коме се свиђа, госпођица де Вернеј се диже, напусти одједном наивно и скромно држање које је дотле имала, она се зарумене и засијаше јој очи.

— Реците ми је ли овај младић учинио све што закон захтева? повиче она благо, али ипак гласом у коме се осећало дрхтање.

— Да, привидно, одговори потсмешљиво Илот.

— Па лепо, ја захтевам да га привидно оставите на миру, прихвати она. Бојите ли се да вам не умакне, пратићете га са мном до Мајена, он ће бити у колима са његовом госпођом мајком. . . Никакве примедбе, ја то хоћу!

— Па шта, дакле, продужи она видећи да Илот на свој начин грчи лице, изгледа ли вам ипак сумњив?

— Нешто мало, мислим.

— Шта хоћете да радите са њим?

— Ако не да му освежим главу са нешто мало олова, ништа друго. . . Ветропир је то, продужи командант потсмешљиво.

— Шалите ли се ви, пуковниче? повиче госпођица де Вернеј.

— Хајд'мо, друже! рече командант дајући морнару главом знак; хајд'мо, похитајмо!

На ову дрскост Илота, госпођица де Вернеј се умири и насмеши се.

— Не приближујте се, рече она младићу кога заштити једним покретом пуним достојанства.

— Ох, дивне главе! рече морнар на уво својој мајци, која набра обрве.

Срџба и хиљаду других осећања борили су се међусобно и давали нове лепоте Парижанкином лицу. Франсина, госпођа Гиа и њен син беху се дигли сви. Госпођица де Вернеј се брзо стави између њих и команданта, који се смешио, и лагано raspредаше гајтан његовог мундира. Затим понета оном заслепљеношћу која обузима жене кад се јако дирне у њихово самољубље, али исто тако жељна и нестрпљива да покаже своју моћ, као што може да буде дете кад проба нову играчку коју су му дали, она хитро пружи команданту једно отворено писмо.

— Читајте, рече му она са пакосним осмехом.

Она се окрете младићу коме опијена победом упути један поглед у коме се злоба мешала са љубављу. Оба двоје се разведрише; узнемирена лица им се озарише радошћу а хиљаду разноликих мисли им се заче у души. По једном једином погледу изгледа да је госпођа Гиа великодушност госпођице де Вернеј приписивала пре љубави него милосрђу и заиста је била у праву. Лепа путница поцрвене и стидљиво погледа преда се, погађајући све што овај женски поглед казује. Пред овом тешком оптужбом она гордо диже главу и пркосно погледа свима у очи. Запањени командант врати

ово писмо, са потписима министара, у коме се наређивало свима властима да се покоравају заповестима ове тајанствене личности, али он извуче из корица свој мач, сломи га преко колена а комаде баци.

— Вероватно ви знате, госпођице, шта је ваша дужност, али један републиканац има своје мишљење и своју гордост, рече он. Ја не умем да служим онде где заповедају лепотице; први конзул ће још вечерас имати моју оставку, а други ће вам се наместо Илота покорити. Кад нешто не разумем ја се повлачим, нарочито кад морам да разумем.

За тренутак наста тишина коју прекиде млада Парижанка која приђе команданту, пружи му руку и рече:

— Пуковниче, ма да вам је брада мало подужа, можете да ме пољубите, ви сте човек.

— Ја се поносим тиме, госпођице, одговори он пољубивши прилично невешто руку ове чудне девојке. — Што се тебе тиче, друже, додаде он претећи прстом младићу, лепо си се извукао.

— Пуковниче, рече непознати смејући се, доста је било шале, ако желиш поћи ћу с тобом у срез.

— Хоћеш ли у срез са твојим невидљивим звижда-лом Каљогажом?

— Какав Каљогажа? упита морнар са свим знацима највећег изненађења.

— Није ли неко сад баш звиждао?

— Па добро, одговори странац, чега заједничког има то звиждање са мнош, питам те ја? Мислио сам

да те војници, којима си ти наредио да ме ухапсе, обавештавају на тај начин о своме доласку.

— Заиста си тако мислио?

— Бога ми јесам. Та попи твоју чашу бордоског вина, изврсно је.

Изненађен истинитим запрепашћењем морнара, невероватном неусиљеношћу његовог држања, младошћу његове појаве, која је изгледала скоро детињска због брижљиво очешљаних увојака његове плаве косе, командант је био у силној недоумици. Он опази госпођу Гиа која је покушавала да ухвати скривене погледе које је њен син упућивао госпођици де Вернеј и одједном јој се обрати:

— Колико ти је година, грађанко?

— Заиста су, господине офицере, постали страшни наши републикански закони! Тридесет и осам година ми је.

— Кад би ме прислонили уза зид, ја још ништа не бих поверовао од свега овога. Каљогажа је овде, он је звиждао, ви сте прерушени шуани. Триста му мука, опколићу крчму и сву је претрести.

У овом тренутку неко звиждање, доста слично звиждуцима који су се већ чули, звиждање које се чуло из дворишта крчме, пресече команданту реч; он, срећом, јурну у ходник и не опази како на његове речи лице госпође Гиа побледе. Илот виде да је то звиждао један кочијаш који је упрезао своје коње у поштанска кола; он престаде да сумња, јер му је заиста изгледало смешно да се шуани усуде да дођу у сам Алансон, те се збуњен врати на-траг.

— Опраштам му, али ће доцније скупо да плати ово што нам је овде приредио, рече озбиљно мајка на уво своме сину у тренутку кад је Илот улазио у собу.

На збуњеном лицу честитог официра огледала се борба која се у њему одигравала између озбиљности његове дужности и урођене му доброте. Он оста натмурен, можда баш стога што је мислио да се сад преварио, али узе чашу бордоског вина и рече:

— Извини, друже; па ипак твоја школа шаље војсци тако младе офицере...

— Разбојници их дакле имају још и млађих? запита смејући се тобожњи морнар.

— За кога сте ви сматрали мога сина? прихвати госпођа Гиа.

— За Делију, вођу послатог шуанима и Вандејцима од владе из Лондона, а који се зове маркиз де Монторан.

Командант још једном пажљиво загледа лица ових двеју сумњивих личности које се погледаше са оним чудним изразом лица који наизменично имају две незналице а који се може превести овим разговором: „Знаш ли ти то? — Не; а ти? — Боже сачувај. — Шта нам он то прича? — Он сања”. Затим дрзак и подругљив смех глупости кад мисли да је победила.

Изненадну промену понашања и запањеност Марије де Вернеј, кад је чула да се изговара име краљевског генерала, опази само Франсина, једина

личност која је познавала најситније промене код ове младе жене. Потпуно потучен, командант скупи парчад свога мача, погледа госпођицу де Вернеј, чије је срдечно опхођење умело да узбуди његово срце и рече јој:

— Што се тиче вас, госпођице, ја нећу порећи што сам рекао и сутра ће балчак мога мача стићи Бонапарти, ако не би...

— Та шта ме се тиче Бонапарта, ваша Република, шуани, краљ и Делија! повиче она, тешко се уздржавши да не начини груб испад.

Чудна ћудљивост или страст дадоше овоме лицу неку светлу боју; видело се да читав свет не значи ништа за ову девојку од тренутка кад се она загледа у једно биће у њему; али одједном она поста усиљено мирна видећи да је она, као какав славни глумац, предмет пажње свих гледалаца. Командант се одједном диже. Узнемирена и устрептала госпођица де Вернеј пође за њим, заустави га у ходнику и упита свечаним тоном:

— Имали сте озбиљних разлога да посумњате да је овај младић Делија?

— Триста му громава, госпођице, војник који вас прати дошао је да ме обавести да су путнике и спроводника поште убили шуани, што сам и сам знао; али ја нисам знао имена изгинулих путника, а они су се звали Гиа Сен-Сир.

— О, ако је ту Корантен умешао прсте, ја се више ничему не чудим! повиче она са једним покретом одвратности.

Командант се удаљи не усудивши се да погледа госпођицу де Вернеј, чија га је опасна лепота већ заносила.

— Да сам био остао још два минута, учинио бих глупост и поново дочепао свој мач да је пратим, говорио је као сам себи силазећи степеницама.

Видећи да је младић упро поглед у врата на која је госпођица де Вернеј била изишла, госпођа Гиа му рече на уво:

— Увек исти. Ви ћете само због жене погинути. Због једне лутке све заборављате. Зашто сте дозволили да доручкује са нама? Каква је то госпођица де Вернеј која пристаје да доручкује са непознатим људима, коју плави прате и која их разоружава једним писмом, скривеним као какво љубавно писмо, у њеним недрима...? То је нека од оних протува помоћу којих Фуше хоће да вас се дочепа а писмо, које је показала, дато је да употреби плаве противу вас.

— Е, госпођо, одговори младић опорим гласом, који госпођу таче у срце и од кога она побледе, њена великодушност побија вашу претпоставку. Запамтите добро да нас једино краљеви интереси везују. Кад сте пред својим ногама видели мртвога Шарета, зар вам цена васиона није пуста? Зар ви не живите зато да га осветите?

Госпођа оста стојећи и замишљена као човек који са обале посматра бродолом у коме му пропада благо, па још јаче жуди за изгубљеним имањем. Госпођица де Вернеј уђе, млади морнар упра-

ви на њу један осмех и један поглед прожет благом подругљивошћу. Ма колико да је изгледала неизвесна будућност, ма како да је њихова веза изгледала кратка, снови овог очекивања су баш стога били још милији. Премда брз, овај поглед не могаде да измакне бистром оку госпође Гиа, која га разумеде: одмах јој се набра чело а на лицу јој се јасно виделе њене љубоморне мисли. Франсина је посматрала ову жену; она виде како јој се светле очи и жаре образи и помисли да неки паклени дух оживљује ово лице обузето неком страховитом борбом. Али бржа од муње и смрти била је ова пролазна промена; госпођа Гиа поврати свој ведри израз са таквом брзином да Франсина помисли да је сањала. Па ипак, видећи код ове жене бар исту толику наглост као код госпођице де Вернеј, она задрхта предвиђајући страховите сукобе који морају да се десе код бића оваквога соја и сва се стресе кад виде да госпођица де Вернеј иде према младоме официру, гледајући га опојним погледом, узимајући му обе руке, привлачећи га себи и водећи га на светлост обешечачки и заводнички.

— Сад ми признајте, рече она покушавајући да из његових очију то прочита, ви нисте грађанин Гиа Сен-Сир?

— Јесам, госпођице.

— Али он и његова мајка су убијени прекјуче!

— Ја сам због тога дубоко ожалостен, одговори он смејући се. Било како било, ја вам због тога нисам мање обавезан и бићу вам увек врло захва-

лан, а желео бих и да могу да посведочим ту захвалност.

— Мислила сам да сам спасла једну избеглицу, али више волим да сте републиканац.

На ове речи, које јој као случајно пређоше преко усана, она се збуну, поцрвене, а у њеном понашању било је само неке љупке наивности осећања; она пусти лагано официрове руке, гоњена на то не стидом што их је стегла, већ неком мишљу коју је тешко подносила и напусти га опијеног надом. Наједном је изгледало као да се она сама на себе љути због ове слободе, дозвољене можда приликом ових пролазних пустоловина на путу; она опет поста званична, поздрави своја два сапутника и ишчезе са Франсином. Кад су стигле у собу, Франсина испреплета прсте, окрете дланове увијајући руке и посматраше своју госпођу говорећи јој:

— Ах, Марија, колико догађаја за тако кратко време! Само сте ви способни за овакве подвиге!

Госпођица де Вернеј потскочи и загрли Франсину:

— Ах, ево ово је живот! Ја сам на небесима!

— Можда у паклу, одговори Франсина.

— Па добро, у паклу! прихвати весело госпођица де Вернеј. Слушај, дај ми руку; види како ми лупа срце! Имам грозницу. Цео свет сад не значи ништа! Колико сам пута овога човека видела у својим сновима! О, како је лепа његова глава и како му је поглед блистав!

— Да ли ће вас волети? запита тишим гласом добродушна и проста сељанка, на чијем се лицу огледала туга.

— Ти још питаш? прихвати госпођица де Вернеј.

— Али реци, Франсина, додаде она заузевши став и озбиљан и смешан у исти мах, то бар није нејасно!

— Да, али хоће ли вас он увек волети? прихвати Франсина са осмехом.

Оне се погледаше запрепашћено за један тренутак, Франсина што је показала толико искуства а Марија што је први пут назрела у страсти срећну будућност. Она је изгледала као нагнута над провалијом којој би хтела да испита дубину, слушајући одјек безбрижно баченог камена.

— А, то је моја ствар, рече она са једним покретом као у човека који је све метнуо на коцку. Никад нећу жалити напуштену жену, сама је она крива ако је напусте. Знаћу добро да чувам, жива или мртва, човека чије ће ми срце припасти. — Али одакле теби то знање Франсина? додаде она изненађена после кратког ћутања.

— Госпођице, живо одговори сељанка, чујем неке кораке у ходнику...

— Аха, рече она ослушнувши, није то он! Али, ето како ми ти одговараш! Разумем те: чекаћу да ми кажеш или ћу погодити.

Франсина је била у праву. Три ударца у врата прекидоше овај разговор. Ускоро се указа капетан Мерл, пошто је чуо да госпођица де Вернеј допушта улазак.

Поздравивши војнички госпођицу де Вернеј, капетан се усуди да је кришом погледа топлим погледом, те сав збуњен њеном лепотом могаде само да изустити:

— Госпођице, стојим вам на расположењу!

— Ви сте, дакле, постали мој заштитник због оставке вашег заповедника полу-бригаде? Не зовели се тако ваш пук?

— Мој претпостављени који ме шаље је ађутант-мајор Жерар.

— Толико се ваш командант мене плаши? запита она.

— Опростите, госпођице, Илот се не боји; али се он, знате, не сналази са женама, и непријатно му је било да му жена буде генерал.

— Па ипак, поново ће госпођица де Вернеј, његова је дужност била да се повинује старијима. Наглашавам вам да волим потчињеност и нећу да трпим да ми се неко одупире.

— Било би то тешко, одговори Мерл.

— Посаветујмо се, настави госпођица де Вернеј. Ви имате овде свежих трупа, оне ће ме отпратити у Мајен где могу вечерас да стигнем. Могу ли ја тамо да нађем војске да без задржавања пођем даље? Шуани не знају за наш мали поход. Путујући тако из ноћи у ноћ ми бисмо имали незгода ако бисмо наишли на већи број шуана и били нападнути од њих. Но, реците, мислите ли ви да је то могуће?

— Да, госпођице.

— Какав је пут од Мајена за Фужер?

— Тежак. Треба се непрестано пети и силазити, праве козје стазе.

— Полазимо, полазимо! рече она; а како не треба да се бојимо опасности при изласку из Алансона, идите ви испред нас а ми ћемо вас ускоро стићи.

— Рекао би човек да је она већ десет година официр, рече сам себи Мерл излазећи. Вара се Илот. Није ова девојка од оних што стичу имање у постељи. Ако капетан Мерл хоће, сто му мука, да постане ађутант-мајор, ја му саветујем да пази добро шта ради.

За време договарања госпођице де Вернеј са капетаном, Франсина је била изишла да кроз један прозор у ходнику осмотри једно место у дворишту које ју је неодољиво привлачило још од доласка у крчму. Она је са тако напрегнутом пажњом посматрала сламу у коњушници, да би човек помислио да се усрдно моли Блаженој Девици. Ускоро она опази госпођу Гиа како се приближава Каљогажи, опрезно као мачка која се боји да не укваси шапе. Угледавши ову госпођу, шуан се диже и заузео став најдубљег поштовања. Ова чудна околност побуди код Франсине радозналост, она стрча у двориште, провуче се поред зида да је госпођа Гиа не опази и покуша да се сакрије иза врата коњушнице; она је ишла на прстима, задржавала дах, чувала се да не шушне и успе да се привуче близу Каљогаже а да овај не обрати на то пажњу.

— Ако после свих обавештавања, говорила је непозната шуану, то не буде њено право име, пуцај без милости као на бесну кују.

— Разумем, одговори Каљогажа.

Госпођа се удаљи. Бунтовник стави на главу своју капу од црвене вуне, оста стојећи и почеша се иза ува, као што чине људи у недоумици, кад опази Франсину како се као привиђење појављује пред њим.

— Света Ано Орејска! повиче он.

Одједном он испусти свој бич, склопи руке и оста задивљен. Неприметна румен обасја његово грубо лице а очи му засијаше као дијаманти изгубљени у блату.

— Је ли ово збиља Котенова кћи? рече он тако потмулим гласом да га је само он могао чути. — Ал' сте ви убавица! продужи он после малог застоја.

Ова прилично необична реч „убавица” казује на наречју ових крајева склад богатог одела и лепоте.

— Не бих се усудио да вас додирнем, додаде Каљогажа, који је при свем том пружао своју широку руку према Франсини као да би да одмери тежину дебелог златног ланца који је она имала око врата и који јој се спуштао до појаса.

— И добро бисте и учинили, Пјере! одговори Франсина, надахнута оним нагоном жене који је чини деспотом кад јој се попушта.

Она се достојанствено повуче, пошто је мало уживала у запањености бунтовника; па ипак она надокнади опорост својих речи једним умилним погледом и приближи му се.

— Пјере, продужи она, ова госпођа ти је говорила о госпођици код које ја служим, зар не?

Каљогажа ни речи не рече а на лицу му се огледала борба као кад се зора колеба између мрака и светлости. Он је наизменично посматрао Франсину, огромни бич, који је испустио, и златан ланац који га је, чинило се, привлачио исто толико колико и Бретонкино лице: затим, као да би да прекине са својом узнемиреношћу, диже са земље свој бич и ћутаху и даље.

— О, није тешко погодити да ти је ова госпођа наредила да убијеш моју господарицу, продужи Франсина која је познавала неразметљиву верност делијину и хтела да поколеба његове обзире.

Каљогажа спусти значајно главу. За Котенову ћерку то је био одговор.

— Па лепо, Пјере, ако јој се и најмања несрећа догоди, ако јој влас са главе нестане, ово ће бити наше последње виђење, последње за навек, јер ћу ја у рај а ти ћеш у пакао.

Нечастиви кога је некада црква са великом свечаношћу изгонила, није био мање у шкрипцу него Каљогажа приликом овог пророчанства, изреченог са уверењем које је имало у себи нечег сигурног. Његови погледи у почетку пуни неке дивље нежности, ублажени одмах потом дужношћу према једном слепом уверењу које је било исто толико јако колико и љубав, постадоше најједном дивљачки кад спази заповеднички изглед девојке коју је некада бегенисао. Франсина на свој начин протумачи ћутање шуана.

— Ништа, дакле, нећеш да учиниш за мене? упита га она прекорним гласом.

На ове речи шуан погледа своју драгану очима црним као ноћ.

— Јеси ли слободна? запита он гунђајући да га је једино Франсина могла да чује.

— Шта мислиш ти о мени? одговори она увређено. Али, шта ти радиш овде? Ти си још увек одметник, трчиш друмовима као бесно псето што тражи да уједа. О, да си био паметан, Пјере, дошао би са мнош. Ова лепа госпођица која је, то могу да ти кажем, отхрањена код нас, бринула се о мени. Ја имам сад две стотине ливара дохотка. Најзад ми је госпођица купила за пет стотина талира велику кућу и ја имам две хиљаде ливара уштеђевине.

Али осмех њен и набрајање њеног блага не изменише нимало непроницљиви израз Каљогаже.

— Попови су рекли да се пође у рат, одговори он. Сваки умлаћен плави вреди један опроштај грехова.

— Али ће те можда убити плави!

Он одговори једним покретом руку као да жали што тако мало даје Богу и краљу.

— А шта ће са мнош бити? болно запита девојка.

Каљогажа запањено погледа Франсину; његове очи као да се раширише, из њих му пођоше две сузе које му се, преко маљавих образа, скотрљаше на козју кожу која га је покривала, а потмуло јецање му се оте из груди.

— Света Ано Орејска! Зар само то, Пјере, имаш

да ми кажеш после седмогодишњег растанка?...
Страховито си се изменио!

— Ја те увек волим, одговори шуан отсечним гласом.

— Не, рече му она на уво, прво краљ па онда ја.

— Ако ме тако будеш гледала, прихвати он, ја одлазим.

— Па добро, збогом, настави она ожалашћена.

— Збогом, понови Каљогажа.

Он шчепа Франсинину руку, стеже је, пољуби је, прекрсти се и клисну у коњушницу као псето кад се докопа кости.

— Хлебokraдице, рече он своме другу, прст пред оком не видим. Имаш ли бурмутицу код себе?

— Тако ми Бога, леп ланац! одговори Хлебokraдица, тражећи у једном џепу начињеном испод козје коже.

Он пружи Каљогажи онај мали суд од воловског рога у коме Бретањци држе дукан у праху који они сами туцају у дугим зимским вечерима. Шуан подиже палац да начини у левој песници левак у коме инвалиди одмеравају своју порцију бурмута, он ту стресе снажно бурмутицу којој је Хлебokraдица одврнуо врх. Ситан прах лагано падаше кроз мали отвор којим се завршава ова бретонска направа. Седам или осам пута Каљогажа је стресао бурмутицу, као да је овај прах у стању да измени његове мисли. Наједном он учини један покрет очајања, баци бурмутицу Хлебokraдици и шчепа један карабин сакривен у слами.

— Не вреди седам или осам пута узастопце истресати! рече Хлебokraдица, тврдица иначе.

— На пут! повиче Каљогажа храпавим гласом. Имамо посла.

Једно тридесетак шуана, који су спавали под јахлама и у слами, дигоше главу, видеше да је се Каљогажа дигао и ишчезоше одмах кроз једна врата која су гледала у баште и одакле се могло дочепати поља. Кад Франсина изиђе из коњушнице она виде да су поштанска кола спремна за полазак. Госпођица де Вернеј и њена два сапутника беху се већ попели у кола. Бретонка задрхта кад виде своју господарицу у дну кола, поред жене која тек што јој је изрекла смртну пресуду. Подозриви седе испред Марије и чим се Франсина смести, тешка кола пођоше касом.

Сунце је било пробило сиве јесење облаке, а његови су зраци оживљавали меланхолију поља неким празничким и младалачким изгледом. Многи љубавници сматрају ове промене у природи као претсказања. Франсина је била изненађена тишином која је спочетка владала међу путницима. Госпођица де Вернеј је била поново постала неприступачна, очи је била спустила, лако нагнула главу, а руке сакрила под једном врстом огртача у који се увила. Ако је и подигла очи, било је то само стога што је хтела да види пределе који су брзо промицали. Сигурна да изазива дивљење, она га је избегавала; па ипак њено привидно необраћање пажње одавало је пре жељу за допадањем него стидљивост. Дир-

љива наивност, која толико склада даје различитим изражајима који откривају нежну душу, изгледа да није могла да пружи своју чар једноме бићу које је, по својој живости, било створено за љубавне буре. Сва обузета задовољством које пружа почетак једног заплета, непозната се још није трудила да објасни себи несклад, који је постојао код ове чудне девојке, између жеље за допадањем и заносом. Зар јој ова извештачена наивност није допуштала да слободно и без сметњи посматра једно лице које је сабраност чинила лепшим него кад је узбуђено! Не жалимо се ми нимало на извор нашег уживања.

Тешко је једној лепој жени да у колима избегне погледе својих сапутника, кад им се очи упиру у њу као да траже једну разоноду више у једноликости путовања. Јако задовољан што може да задовољи жудњу своје страсти у зачетку а да не избегне поглед непознате и да се ова не увреди његовом упорношћу, млади официр се даде на проучавање дивних и правилних црта које су се истицале на овом лицу. Било је то за њега посматрање једне лепе слике. Час је светлост истицала ружичасту провидност ноздрва и двоструки лук који је спајао нос са горњом усном; час је сунчев зрак осветљавао преливе боја на лицу: седефасте под очима и око уста, ружичасте на образима, тамне на слепочницама и врату. Он се дивио игри сенке и светлости које је производила коса чији су црни увојци окружавали лице дајући му једну пролазну чар; јер

све је тако пролазно код жене! Њена данашња лепота често пута није она јучерашња, срећом за њу можда! Још у доба кад човек може да ужива у овим ситницама што сачињавају љубав, тобожњи морнар је сав срећан очекивао поновно покретање трепавица и опојно мицање струка приликом дисања. По који пут, сав обузет својим мислима, он се трудио да увреба склад израза очију и неприметног покрета усана. Сваки покрет му је одавао једну душу, једно ново лице ове девојке. Ако је каква мисао покренула црте њеног живахног лица, ако се оно изненада облило руменилом, ако га је осмех оживљавао, он је бескрајно уживао, трудећи се да прозре тајне ове чудновате жене. Све је било замка за душу и чула. Најад је и сама тишина, далеко од тога да буде препрека споразумевању душâ, постала јала уточиште заједничких мисли. Кад се њен поглед неколико пута срете са странчевим, Марија де Вернеј увиде да ће је ова тишина одати; она постави госпођи Гиа неколико безначајних питања којима се обично почиње разговор, али се не могаде да уздржи да не умеша сина.

— Како сте могли да се одлучите, госпођо, говорила је она, да дате вашег сина у морнарицу? Не значи ли то да сте осуђени на вечиту бригу?

— Судбина женâ је, госпођице, хоћу рећи мајки, да увек страхују за своје највеће благо.

— Господин много личи на вас.

— Мислите, госпођице?

Ово невино озваничење доба старости које је госпођа Гиа сама себи дала, натера младића да се насмеши и поново наљути на своју тобожњу мајку. При сваком страсном погледу који је њен син упућивао Марији, расла је мржња ове жене. Тишина, разговор, све је у њој раширивало страховити бес прикривен најљубазнијим понашањем.

— У заблуди сте, госпођице, рећи ће тад непознати. Нису морнари у већој опасности од осталих војника. Жене не би требало да мрзе морнарицу: зар нисмо ми у огромном преимућству над сувоземном војском што остајемо верни својим љубавницама.

— О, али на силу, одговори смејући се госпођица де Вернеј.

— То је ипак верност, одговори суморним гласом госпођа Гиа.

Разговор оживе и пређе на теме које су занимале само троје путника; јер у оваквим приликама духовити људи дају свакодневним стварима нов значај. Разговор који ово троје започеше, безначајан на изглед, скриваше жеље, страсти и наде које су носили у себи. Пажња и лукавство Маријино, која се добро чувала, уверише госпођу Гиа да једино сплетком и издајством може да победи једну тако опасну супарницу, опасну исто толико по памети колико и по лепоти. Путници стигоше пратњу те кола пођоше лакше. Млади морнар опази једну косу уз коју се требало попети те предложи једну шетњу госпођици де Вернеј. Изгледало је да се Па-

рижанка реши због пристојног понашања и срдачне учтивости младића, те му њен пристанак пола-ска.

— Пристаје ли госпођа? запита она госпођу Гиа. Хоће ли и госпођа у шетњу?

— Каћиперка! рече госпођа сишавши с кола.

Марија и непознати ишли су једно поред друго-га, али ипак удаљени. Морнар, већ обузет страсним жељама, хтео је да јој се приближи иако она то изгледа да није хтела, а он није био глуп да у то поверује. Мислио је да може да успе у томе помоћу оне француске љубазности, помоћу оне духовитости час лаке, час озбиљне, увек витешке а често подругљиве којом су се одликовали знатнији људи из редова прогнаног племства. Али се насмејана Парижанка тако злобно потсмевала младоме републиканцу, са таквим потцењивањем је знала да га прекори због његове сујете нарочито наглашавајући његове озбиљне мисли и занос који се, и против његове воље, осећао у његовом говору, да он лако погоди начин како ће јој се допасти. Разговор доби други ток. Од тог тренутка непознати није преварио наде које су полагане у његову изражајну личност. С времена на време он је осећао нове тешкоће хотећи да упозна сирену која га је све више привлачила, те је био приморан да измени своје мишљење о девојци која је то мишљење, играјући се, побијала. Пошто је био очаран посматрајући њену лепоту, он би привучен овом неразјашњивом душом, а Марија је још и изазивала ту његову радо-

зналост. Овај разговор неосетно доби ознаку неке чудне присности због тона који се госпођица де Вернеј трудила да му наметне, а у чему ипак није могла да успе. Ма да је госпођа Гиа пратила двоје заљубљених, они беху неосетно измакли и ускоро се нађоше на стотинак корачаји удаљени од ње. Ова два љупка бића газила су ситни друмски песак, детињски занета у жељи да ускладе лагани одјек својих корака, срећна што их обасјава један исти сунчев зрак који је био сличан пролећнем и да заједно удишу оне јесење мирисе засићене мирисом свелог растиња, мирисом који изгледа као храна коју ваздух доноси меланхолији љубави у зачетку. Ма да је изгледало да у њиховом тренутном зближењу обоје гледају само једну обичну пустоловину, небо, положај места и годишње доба обојише њихова осећања нечим озбиљним, што им даде изглед страсти. Они почеше да хвале дан и његову лепоту; говорили су о њиховом чудном сусрету, о скором раскиду једне тако пријатне везе и о лакоћи са којом се човек на путу поверава личностима са којима се растаје тек што их је упознао. Ово запажање младић искористи као тренутну дозволу да се исповеди и покуша чак и са смелим изјавама, као човек навикнут на сличне околности.

— Јесте ли приметили, госпођице, рече јој он, како и осећања нису обична у време терора у коме ми живимо? Зар све око нас није тако необјашњиво непредвиђено? Данас ми волимо или мрзимо због једног погледа. Везују се људи за читав живот или

се напуштају брзином каквом се само у смрт жури. У свему се жури, као што се народ жури у својим превратима. Сред опасности загрљаји морају бити грчевитији него у обичном животном току. У последње време у Паризу сваки је знао, као на бојном пољу, шта може да каже један стисак руке.

— Осећао је човек потребу да проживи много и брзо, одговори она, јер се имало мало времена за живот.

Пошто је погледала свога младога сапутника, погледом који као да је показивао крај њиховог кратког путовања, она заједљиво додаде:

— За једнога младића који излази из школе прилично знате о животу!

— Шта мислите ви о мени? запита он после кратког ћутања. Реците ми без устручавања ваше мишљење.

— Сигурно хоћете да стечете право да говорите о мени? одговори она смејући се.

— Ви не одговарате, настави он после краћег одмора. Пазите, ћутање је често пута одговор.

— Зар нисам погодила што бисте ви хтели да можете да ми кажете? Па ви сте, Боже мој, сувише рекли.

— О, ако се разумемо, учини он смејући се, ја постижем више него што сам се усуђивао да се надам.

Она се тако љупко насмеја, да је изгледало да прима пријатну битку којом сваки човек хоће да припрети жени. Они се тада уверише, колико из ша-

ле толико и озбиљно, да им је немогуће да једно за друго буду шта друго до то што су једно другоме у овом тренутку. Млади човек је могао да се препусти једној страсти која не траје дуго а Марија је могла да се томе смеје. Кад су тако подигли између себе једну замишљену препреку изгледали су обоје ужурбани да искористе опасну слободу коју тек што су били ограничили себи. Од једном се Марија спотаче на један камен и посрте.

— Ево моје руке, рече непознати.

— Заиста треба да примим, ветропире! Били бисте врло горди кад бих одбила. Зар не би изгледало да вас се бојим?

— Ах, госпођице, одговори он стежући јој руку да би осетила куцање његовог срца, погордићете ме том наклоношћу.

— Па лепо, мој пристанак ће вас ослободити ваших илузија.

— Хоћете ли већ да ме браните од опасних осећања које побуђујете?

— Престаните, молим вас, рече она, да ме збуњујете тим мислима и неразумљивим говором салона. Не волим да код човека вашег карактера наиђем на духовне одлике сићушних људи. Погледајте! Ми смо под једним дивним небом, усред поља; пред нама и испред нас све је велико. Ви ћете да ми кажете да сам лепа, зар не? То ми казују ваше очи, уосталом ја то знам; али ја нисам жена коју могу да занесу ласкама. Можда бисте, случајно, хтели да ми говорите о вашим осећањима? додаде она

са једном прилично зломном извештаченошћу. Сматрате ли ме тако наивном да поверујем да је изненадна привлачност тако јака те да целог века остане тако жива успомена на једно јутро?

— Не на једно јутро, одговори он, него на једну лепу жену која је била великодушна.

— Ви заборављате, прихвати она смејући се, много занимљивије привлачности: непозната жена код које све изгледа чудно, име, особине, друштвени положај, слобода духа и слобода понашања.

— Никако ми ви нисте непознати, повиче он. Умео сам ја да вас прозрем и ништа не бих хтео да додам вашој савршености сем мало вере у љубав, коју ви одмах будите у човеку.

— Ох, јадно моје седамнаестогодишње дете, ви већ говорите о љубави? рече она смејући се. Па добро, нека буде... То је предмет за разговор између две личности, као киша и лепо време кад смо у посети, прихватимо тај разговор! Нећете код мене наћи ни лажну скромност ни ситничарство. Могу да чујем ту реч а да не поцрвеним, толико пута ми је речено без осећања да је постала скоро безначајна за мене. Понављали су ми је у позоришту, књигама, у друштву, свуда; али никад нисам наишла на нешто што би личило на то величанствено осећање.

— Јесте ли га тражили?

— Да.

Ова реч беше тако обично изговорена, да се младић изненади и загледа се у Марију, као кад би од-

једном променио мишљење о њеном карактеру и њеном друштвеном положају.

— Госпођице, рече он са неприкривеним узбуђењем, јесте ли ви девојка или жена, анђео или демон?

— Ја сам и једно и друго, одговори она смејући се. Зар нема нечега и ђаволског и анђелског код једне девојке која није волела, не воли и која можда никада неће ни волети?

— И ви сматрате да сте тако срећни? рече он нешто слободнијим тоном, као да већ мање поштује своју спаситељку.

— О, срећна не, прихвати она. Кад помислим да сам сама, спутана друштвеним предрасудама које ме неминовно нагоне да будем извештачена, ја позавидим човеку на слободи. Али кад помислим на средства којима нас је природа обдарила да вас разоружамо, вас људе, да вас уплетемо у невидљиве замке једне моћи којој се нико од вас не може да одупре, онда ми је пријатна моја улога на земљи; одједном ми, после тога, она изгледа сићушна и осећам да бих презирала једнога човека кад би се дао завести тим свакодневним начином освајања. Најзад ја час увиђам наш надмоћни положај и свиђа ми се он, мало после он ми изгледа ужасан и ја га се гнушам; час осећам у себи ону жељу за одавношћу која жену чини тако узвишено лепом, одмах затим јави се у мени жеља за подјармљивањем која ме прождире. Можда је то природна борба између добра и зла коју свако живо створење на

земљи носи у себи. Анђео и демон, рекли сте ви. Баш данас не осећам у себи своју двоструку природу. Па ипак ми жене боље осећамо наше недостатке него ви. Зар немамо ми неки нагон којим осећамо савршенство свега, савршенство које је, несумњиво, тешко достићи. Али, додаде она уздахнувши и погледавши у небо, што нас у вашим очима уздиже то...

— То је? рече он.

— Па добро, одговори она, то је што се све ми, више или мање, боримо противу неправде судбине.

— Зашто се ми растајемо, госпођице, ове вечери?

— Ах, рече она насмешивши се страсноме погледу који јој управи младић, попнимо се на кола, не прија нам ваздух.

Марија се нагло окрете, непознати пође за њом и стеже јој прилично слободно руку, тај стисак је изражавао неодољиву жељу и дивљење. Она пође брже; морнар погоди да она хоће да избегне једну можда непријатну изјаву, то повећа његову жељу, он се чврсто реши да од те жене измами знаке наклоности, те јој рече нежно је посматрајући:

— Хоћете ли да вам поверим једну тајну?

— О, реците је брзо, ако се тиче вас?

— Ја нисам у служби Републике. Где ви идете, ићи ћу и ја.

На ову изјаву Марија јако задрхта, трже своју руку и покри лице обема рукама да сакрије румен или можда бледило које јој измени црте лица;

али она одједном откри своје лице и рече разнеженим гласом:

— Почели сте као што сте вероватно и завршили: преварили сте ме?

— Да, рече он.

На овај одговор она окрете леђа гломазним поштанским колима, према којима су били пошли, и скоро поче да трчи.

— Али, ваздух вам није пријао? прихвати непознати.

— О, он се променио, рече она озбиљним гласом продужавајући да иде сва обузета кобним мислима.

— Ви ћутите? запита странац, чије се срце испуни оном пријатном бојазни која се осећа у очекивању задовољства.

— О, рече она опором, трагедија је врло брзо започела.

— О каквој трагедији ви говорите? запита он.

Она се заустави, одмери ђака спочетка једним погледом у коме је било и страха и радозналости; затим она под једном непроницљивом мирноћом осећања која су се рађала у њој, показа да прилично, за једну младу девојку, познаје живот.

— Ко сте ви? настави она; али знам ја то! Кад сам вас видела, посумњала сам, ви сте вођа краљевих присталица, звани Делија? Бивши отенски владика има право кад каже да поверујемо у прва предосећања која наговештавају несрећу.

— Какве ви користи имате да упознате тог младића?

— Какве би користи он имао да се крије од мене, ако сам му ја већ спасла живот?

Она се поче смејати, али усиљено.

— Паметно сам урадила кад сам вас спречила да ми речете да ме волите. Добро знајте, господине, да вас се гнушам. Ја сам републиканка, ви сте краљева присталица и ја бих вас издала да вам нисам дала реч, да вас нисам већ спасла једном и да...

Она се заустави. Ова жестока размишљања о себи, ове борбе, које се она више није трудила да сакрије, узнемирише непознатог који покуша, али узалуд, да ју проникне.

— Хоћу да се одмах растанемо. Збогом! рече она.

Она се нагло окрете, коракну неколико пута па се врати натраг.

— Али не, ја хоћу пошто пото да сазнам ко сте ви, настави она. Немојте ми ништа сакрити и реците ми истину. Ко сте ви? Ви исто тако нисте ђак Политехничке школе, као што немате седамнаест година...

— Ја сам морнар, спреман да се оканем места Океана и да вас пратим где ме одведе ваша машта. Ако имам ту срећу да сам за вас тајанствен, добро ћу се чувати да учиним крај вашој радозналости. Зашто мешати озбиљне интересе стварнога живота са животом срца, кад смо почели тако лепо да се разумемо?

— Наше би се душе могле разумети, рече она озбиљно. Али ја немам права, господине, да захте-

вам ваше поверење. Никада ви нећете сазнати замашај ваших обавеза према мени: ја ћу ћутати.

Они се приближише неколико корака у најдубљој тишини.

— Колико вас занима мој живот! настави непознати.

— Господине, рече она, за име Бога, реците ваше име или ћутите. Ви сте једно дете, додаде она слежући раменима и ја вас жалим.

Упорност са којом је путница хтела да дозна његову тајну, натера тобожњег морнара да се колеба између својих жеља и обазривости. Љутња жуђене жене веома моћно привлачи; њена потчињеност као и њена срџба су тако заповедничке, оне тако моћно обузимају срце човека, прожимају га и подјармљују. Није ли то била код госпођице де Вернеј једна ћуд више? И поред своје страсти непознати имаде снаге да се чува једне жене која је на силу хтела да му ишчупа тајну која се тицала живота или смрти.

— Зашто, рече он узимајући јој руку коју она из расејаности пусти, зашто је моја несмотреност уништила чар овога дана, кад му је она давала могућности да потраје?

Госпођица де Вернеј, која је изгледала да пати, ћуташе.

— Чиме сам могао да вас растужим, настави он, и шта могу да учиним да вас успокојим?

— Реците ми своје име.

Сад он пође ћутке и тако продужише неколико

корачаји. Одједном се госпођица де Вернеј застави, као неко који је нешто важно одлучио.

— Господине маркиже де Монторан, рече она достојанствено не могући да потпуно прикрије једно узбуђење због кога су јој некако нервозно дрхтали мишићи на лицу, ма шта ме то стало ја сам срећна што вам чиним једну услугу. Сад ћемо се овде растати. Пратња и поштанска кола су и сувише потребни вашој безбедности да их не прихватите и једно и друго. Нимало се не бојте републиканаца; сви ови војници су, видите ли ви, поштени људи а ја ћу сад издати ађутанту заповести које ће он тачно извршити. Ја могу пешке да се вратим у Алансон са мојом собарицом: неколико војника ће нас пратити. Добро ме слушајте, јер се то тиче вашег живота. Ако бисте срили, пре него будете на сигурном месту, одвратнога кицоша кога сте видели у крчми, бежите, јер би вас он одмах проказао. Што се тиче мене...

Она поћута кратко време.

— Што се тиче мене, ја ћу понова гордо да се бацим у животну беду, настави она тихо уздржавајући сузе. Збогом, господине. Нека би дао Бог да будете срећни! Збогом...

Она даде знак капетану Мерлу, који је баш избијао на врх брежуљка. Младић није очекивао један тако изненадни расплет.

— Причекајте! повиче он са неком врстом добро одиграног очајања.

Ова чудна ћуд девојке, за коју би он тада жртвовао свој живот, толико изненади непознатог да он измисли једно бедно лукавство да у исто време сакрије своје име и задовољи радозналост госпођице де Вернеј.

— Ви сте скоро погодили, рече он; ја сам избеглица, осуђен на смрт и зовем се виконт де Бован. Љубав према земљи довела ме је код брата, у Француску. Надам се да будем избрисан са листе утицајем госпођице Боарне, данас жене првога конзула; али ако не успем онда ћу умрети на родној грудни, борећи се уз Монторана, мога пријатеља. Прво ћу кришом сазнати, помоћу једнога пасоша који ми је он послао, да ли ми је остало какво имање у Бретањи.

Док је млади племић говорио, госпођица де Вернеј га је посматрала проницљивим погледом. Она покуша да посумња у истинитост његових речи; али лаковерна она се уозбиљи и повиче:

— Је ли истина, господине, то што ми у овом тренутку казујете?

— Света истина, одговори непознати, који је изгледа уносио мало искрености у своје односе са женама.

Госпођица де Вернеј уздахну као неко који се повраћа у живот.

— Ах, ја сам јако срећна, повиче она.

— Ви, дакле, страшно мрзите мог јадног Монторана?

— Не, рече она, ви не бисте могли да ме разу-

мете. Ја не бих желела да вама прети опасност од које ћу сад покушати да га одбраним, пошто је он ваш пријатељ.

— Ко вам је рекао да је Монторан у опасности?

— Е, господине, да не долазим из Париза где се само о његовом предузећу говори, командант Алансона нам је о њему, ја мислим, доста рекао.

— Питам вас онда како бисте ви могли да га сачувате од сваке опасности?

— А кад ја не бих хтела да одговорим! рече она са оним немарним изгледом под којим жене умеју тако добро да сакрију своја узбуђења. С каквим правом ви хоћете да сазнате моје тајне?

— Са правом које мора да има човек који вас воли.

— Већ? рече она. Не, господине, ви мене не волите, ви видите у мени само предмет за пролазну забаву, то је све. Нисам ли вас одмах прозрела? Једна особа која нешто мало познаје боље друштво може ли се, у данашњим приликама, да превари кад чује да један ученик Политехничке школе говори бираним речима и да под републиканским изгледом, неспретно као што сте ви чинили, скрива понашање племића; али је на вашој коси остао прах и ви имате мирис племића који одмах мора да осети жена из бољег друштва. Тако, дакле, бојећи се да вас мој пратилац, који располаже женском проницљивошћу, не позна, ја сам га брзо отпустила. Један прави републикански официр изишао из Политехничке школе не би мислио на љу-

бавне пустоловине са мном и не би ме сматрао за љупку сплеткашицу. Дозволите ми, господине де Бован, да вам поводом тога изложим једно женско размишљање. Зар сте ви тако млади да не знате да је од свих створења нашега пола најотпорније оно чија је вредност позната и коме је задовољство досадно? Ова врста жена тражи огромне напоре да буде освојена, како су ми казали, управља се само по својој ћуди и хтети се њој свидети највећа је сујета код једнога човека. Оставимо на страну ову врсту жена у коју ме ви љубазно увршћујете, јер оне све држе до тога да су лепе, ви морате знати да се једна млада жена, племенита порекла, лепа и духовита (ви ми придајете ова преимућства) не продаје и да се само на један начин може да освоји: да буде вољена. Ви ме разумете! Ако она воли и пристаје да учини какву лудорију, та лудорија мора да буде оправдана нечим великим. Опростите ми на оволикој логици реткој код нашег пола, али због вас и... мене саме, рече она поклонивши се, ја не бих хтела да се варамо о својој вредности, или да госпођицу де Вернеј, анђела или демона, девојку или жену, сматрате способном да буде опчињена свакодневним љубазностима.

— Госпођице, рече тобожњи виконт, чије је изненађење, премда прикривено, било огромно и који наједном поста човек из вишег друштва, молим вас да верујете да вас сматрам за племениту особу, добра срца и узвишених осећања или... као добру девојку, како ви желите.

— Не тражим од вас толико, господине, рече она смејући се. Дозволите да останем непозната за вас. Уосталом, моја маска је боље намештена него ваша и свиђа ми се да је задржим, ако ни за шта друго оно бар зато да знам да ли су искрени људи који ми говоре о љубави. Не прилазите ми тако олако. — Слушајте, господине, додаде она ухвативши га снажно за руку, кад бисте могли да ми докажете праву љубав, никаква сила на свету не би нас могла раставити. Да, ја бих хтела да свој живот вежем за каквог изузетног човека, човека неизмерних тежњи и узвишених мисли. Племенита срца нису неверна, јер је оданост снага која им је својствена; била бих, дакле, увек вољена, увек срећна; али зар не бих ја, исто тако, била спремна да од мога тела начиним степеницу да се дигне човек кога бих волела, да се жртвујем за њега, да све од њега подносим, да га увек волим, чак и кад ме он више не би волео. Никад се нисам усудила да поверим другом срцу ни жеље мога срца ни страсне заносе који ме муче; али вама о томе могу нешто рећи, пошто ћемо се растати чим ви будете на сигурном месту.

— Да се растанемо?... никада! рече он узбуђен звуцима ове узвишене душе која се, изгледало је, борила са неком огромном замисли.

— Јесте ли ви слободни? настави она погледавши га унижавајућим презривим погледом.

— О, што се тога тиче..., да, изузев осуде на смрт.

Она му онда рече гласом пуним очајања:

— Да све то није сан, како би диван био наш живот! Али ако ја мислим на лудости, немојмо их правити. Кад помислим какви би требали ви да будете па да ме цените како сам заслужила, ја у све сумњам.

— А ја не бих ни у што сумњао кад бисте ви хтели да ми припад...

— Пст! повиче она чувши ову реченицу изречену са нагласком истинске страсти; нимало нам заиста не прија више ваздух, хајдмо да потражимо наше сапутнике.

Ускоро поштанска кола стигоше ове две личности које поново седоше на своја места и неколико миља прођоше у муклом ћутању. Обадвоје су имали о чему да размишљају а очи им се без бојазни сусретаху. Изгледало је да обоје имају подједнако користи да се испитују и да скривају једну важну тајну; али су осећали да их једно другоме привлачи иста жеља коју је, откако су разговарали, смањивала јачина страсти, јер су узајамно пронашли код себе особине које су уздизале у њиховим очима задовољства која су очекивали од борбе између њих двоје или њиховог сједињења. Можда је свако од њих двоје, бацивши се у бурни живот, доспело до оног чудног моралног стања кад човек, било уморан или чикајући судбину, одбацује озбиљне мисли, кад се човек препушта случају упустивши се у један потхват баш стога што он изласка нема и што се хоће да види његов неминовни

исход. Зар морална природа, као и физичка, нема својих јама и својих провалија где се људи јаке воље воле да загњуре, стављајући на коцку свој живот као што страсни коцкар ставља на коцку своје имање? Племић и госпођица де Вернеј доживели су неку врсту откровења ових мисли које су им постале заједничке после разговора чије су оне последице биле, те се тако они одједном приближише, јер је код њих зближавање душе дошло после жудње чула. Па ипак уколико су више осећали да хрле једно другоме, утолико су се жудније проучавали, можда стога да би, из неког несвесног рачуна, увећали своје будуће уживање. Младић још изненађен дубином мисли ове чудне жене одмах се запита како је она могла у себи да крије толико сазнања поред толике свежине и младости. Он тада поверова да је у претераној невиности Маријиној открио неодољиву жељу да то она изгледа, а нарочито по ставу који је она заузимала; он посумња да се она претвара, задовољство му се умањи и у овој непознатој жени видео је отсад само вешту глумицу, у чему се није варао. Госпођица де Вернеј, као и све девојке на свету, поставши утолико скромнија уколико је осећала да јој жеље расту, сасвим природно је изгледала срамежљива, а жене умеју да под овом срамежљивошћу врло вешто сакрију своје претеране прохтеве. Све би хтеле да изгледају недоступачне страстима; а ако то и нису, својим претварањем чине част својој љубави. Ове мисли брзо прођоше кроз

главу племића и причинише му задовољство. Заиста за обадвоје је ово испитивање морало да значи напредак и љубавник ускоро због тога доспе до оног стања у коме човек у недостацима своје драгане налази разлоге да је више воли. Госпођица де Вернеј оста дуже замишљена него емигрант; можда је својом маштом посегла даље у будућност: младић је био обузет неким осећањем које је могао да осети у животу а девојка је назирала читав живот и трудила се да га претстави што лепшим, да га испуни срећом и узвишеним и племенитим осећањима. Срећна у својим мислима, обузета исто толико својим варкама колико и стварношћу, исто толико будућношћу као и садашњицом, Марија покуша да се прибере да би боље утврдила своју власт над овом младом душом, нагонски делајући као што то увек раде жене. Пошто је решила да се сва преда, желела је, тако рећи, да се постепено даје; она би хтела да може да све своје поступке, своје речи и своје погледе у прошлости усклади са достојанством вољене жене. Стога су њене очи изражавале каткад неку врсту ужаса кад је мислила на скорашњи разговор, којом се приликом показала нестрпљива да што пре освоји. Али посматрајући ову појаву из које се видела снага, она закључи да једно тако моћно биће мора бити и великодушно и честитала је себи што је наишла на нешто лепше него остале жене, гледајући у своме љубавнику човека чврсте воље, човека осуђена на смрт који ипак ставља главу у торбу и објављује

Републици рат. Мисао да једна таква душа може да припада само њој даде свим стварима један други изглед. Од тренутка кад је, пет часова раније, подешавала своје лице и свој глас да изазове пажњу овога племића и овога тренутка кад је могла да га узбурка једним погледом била је разлика као између једног изумрлог и једног живог света. Весели смех и ведро љубавно прегоњење сакрише једну огромну страст која се указала смешећи се као несрећа. У душевном расположењу госпођице де Вернеј живот је имао изглед нечег нестварног. Пролазила су кола селима, долинама и планинама а ниједна слика јој се не задржа у сећању. Стигла је у Мајен, војници из пратње су се сменили. Мерл јој говори, она одговара, пролази чигавим једним градом и продужава пут; али лица, кућа, улица, предела нестаје као неодређених облика једнога сна. Пада ноћ. Марија путује под небом посутим дијамантима, обасјана благом светлошћу, и на путу за Фужер не пада јој на памет да небо другојаче изгледа, не зна где је ни Фужер ни Мајен, нити зна куд иде. За њу је било немогуће да кроз који час напусти човека кога је изабрала и који је, како је она веровала, њу изабрао. Љубав је једина страст која неће да зна ни за прошлост ни за будућност. Ако је каткад и нехотице одала којом речју своје мисли, остало су биле реченице без смисла; али су те реченице одзвањале у срцу њенога љубавника као обећавање задовољства. У очима два сведока ове страсти на помолу она се

страховито брзо развијала. Франсина је исто тако добро познавала Марију као што је непозната познавала младића и према овоме искуству из прошлости у тишини су очекивали неки ужасан расплет. Заиста оне су ускоро и виделе крај ове драме, коју је госпођица де Вернеј, можда и не слутећи, назвала једном трагедијом.

Кад су четири путника били одмакли за једну миљу од Мајена, они чуше топот коња који им се великом брзином приближаваше; кад стиже кола, јахач се наже да види госпођицу де Вернеј и она познаде Корантена. Ова ужасна личност усуди се да јој да један знак чија присност изгледало је ужасну Марију; он се повуче пошто ју је запрепастио овим простачким саопштењем. Емигрант је изгледао непријатно дирнут овим догађајем који сигурно запази његова тобожња мајка, али га Марија стеже лагано и чинило се да погледом прибегава његовом срцу као једином склоништу које би имала на свету. Тада се чело младића разведри и он уживаше у узбуђењу које му причини покрет којим му је његова љубавница, као случајно, давали на знање колико му припада. Неисказани страх је одагнао све каћиперство и љубав се указала без икаквог прикривања за један тренутак; они ућуташе као да би да продуже сласт овога тренутка. На несрећу, усред њих госпођа Гиа је видела све и као тврдица који приређује гозбу изгледало је као да им броји залогаје и одмерава трајање живота. Обузети својом срећом, двоје љубавника стигоше,

не опазивши где су прошли, на део пута који се налази у дну ернеске долине и која образује прву од три котлине у којима се дешавали догађаји који служе као увод у ову историју. Ту Франсина опазе и показује чудне прилике које су се, изгледа, покретале кроз дрвеће и жуковину којом је било ограђено поље. Кад кола наиђоше спрам ових сенки један плотун, чија танад звиждећи прођоше изнад глава, увери путнике у битност ових утвара. Пратња је запала у једну заседу.

Приликом овог снажног пушкарања, капетан Мерл јако зажали што је пристао на предлог госпођице де Вернеј која му је, верујући у сигурност и брзину ноћног путовања, дозволила да узме собом само шездесетак људи. Одмах капетан, под заповешћу Жерара, подели мали одред на две групе да брани обадве стране пута а официри се трчећим кораком упутише кроз поље покривено жутиловком и жуковином, хотећи да потуку нападача пре него што би сазнали колико их је. Плави и лево и десно обасуше ватром ове густе жбунове са махнитом храброшћу и одговорише на шуански напад учесталом паљбом у жбуње жутиловке одакле је долазила пуцњава. Првим покретом је госпођица де Вернеј хтела да скочи са кола и да побегне далеко назад од попришта; али постидевши се свога страха и покретана осећањем да се покаже храбра пред вољеним бићем, она оста непомицна и покуша да хладно посматра битку.

Емигрант ју је посматрао, узео јој руку и метну је себи на срце.

— Бојала сам се, рече она смешећи се; али сад...

У том тренутку њена собарица уплашено јој повиче:

— Марија, чувајте се!

Али Франсина, која је хтела да искочи из кола, осети да је дочепала једна снажна рука. Под тежином ове огромне руке она очајно крикну, окрете се и заћута познавши Каљогажу.

— Вашем страху дакле имам да захвалим, говорио је старац госпођици де Вернеј, за откриће најдражих тајни. Благодарје Франсини, ја дознајем да ви имате љупко име Марија; Марија, име које сам изговарао кад ми је било најтеже, Марија, име које ћу отсад у радости да изговарам, име које ће сада бити обесвећење кад га изговорим, мешајући веру и љубав! Али зар би био то злочин да човек моли и љуби у исти мах?

После ових речи они снажно стегоше руку једно другом, ћутке се погледаше а жестина њихових осећања одузе им снагу да их изразе.

— Нема никакве опасности за вас! грубо рече Каљогажа Франсини давши своме промуклом и грленом гласу тон страшног прекора а наглашавајући сваку реч да се наивна сељанка запрепасти.

Први пут је јадна девојка у Каљогажином погледу видела нешто зверско. Изгледало је да је једино месечева светлост прикладна за ово лице. Овај дивљи Бретањац, држећи у једној руци своју капу а у другој свој тешки карабин, повијен као

земаљски дух и обасјан овом белом светлошћу чији зраци дају чудне изгледе облицима, припадао је пре царству бајки него стварности. Његова појава и прекор догодише се сабласном брзином. Он се брзо окрете госпођи Гиа са којом проговори неколико речи које Франсина, која је заборавила народни бретански језик, не могаде да разуме. Изгледало је да госпођа издаје бунтовнику заповести. Овај кратки договор заврши се једним заповедничким покретом ове жене којим је шуану показивала двоје љубавника. Пре него што ће се покрити, Каљогажа последњи пут погледа Франсину коју је изгледало да жали; он је хтео да јој говори, али је Бретањка знала да је њен љубавник приморан да ћути. Груба и уштављена кожа овога човека успе да се скуп на челу му а обрве му се страшно намргодише. Да ли се опирао поновној заповести да убије госпођицу де Вернеј? Овај израз лица га несумњиво начини још гнуснијим за госпођу Гиа, али његов поглед упућен Франсини био је скоро благ те се ова, слутећи по овом погледу да може да победи снагу овога дивљака својом вољом жене, надасе да ће, после Бога, имати у својим рукама ово сурово срце.

Пријатан разговор Маријин прекиде госпођа Гиа, која је дочепа вичући као да Марији прети каква опасност; али је она једино хтела да пусти једног од чланова краљевског комитета из Алансона, кога одмах познаде, да слободно разговара са емигрантом.

— Чувајте се девојке коју сте срели у крчми код Три Мавра!

Изрекавши ову реченицу на уво младићу, витез де Валоа, који је јахао једног бретонског коњића, ишчезе у жуковини, из које је баш био изишао. У овом тренутку се пушкарање веома живо настави, али се ипак два противника не сударише прса у прса.

— Господине капетане, није ли можда ово привидан напад да би отели наше путнике и уценили их? рече Омиљени.

— Ђаво нека ме носи, ако ниси погодио шта намеравају! одговори Жерар јурећи по друму.

У овом тренутку бунтовничка ватра се стиша, јер је саопштење витезово вођи био једини циљ њихове чарке. Мерл, који их је видео како у малим групицама беже кроз ограде, није сматрао за потребно да се упусти у једну опасну битку без икакве користи. Жерар уреди четицу на путу у истоветни строј из кога су растурени и пође без губитака. Капетан је могао да понуди госпођици де Вернеј руку да се попне у кола, јер племић стојаше као громом погођен. Изненађена Парижанка се попе не примивши републиканчеву помоћ; она се окрете своје љубавнику, виде га непомична и би запрепашћена изненадном променом коју су тајанствене речи витеза произвеле код њега. Млади емигрант дође лагано себи а изглед му је одавао дубоко осећање гађења.

— Зар нисам била у праву? рече госпођа Гиа на уво младићу водећи га колима; сигурно смо у рукама једног створења помоћу кога се ради о вашој глави, но пошто је она непажљива те се зацопала у вас уместо да гледа свој посао, немојте бити дете, правите се заљубљеним док не стигнемо у Вивтјер... Кад тамо стигнемо!...

— Та зар је он већ воли? запита се она, гледајући младића на његовом месту у ставу човека који спава.

Кола потмуло заклопараше по песковитом путу. Кад госпођица де Вернеј погледа око себе, све јој је изгледало измењено. Већ се увлачила смрт у њену љубав. Можда су то биле само незнатне разлике. Али су те разлике, у очима сваке заљубљене жене, јасне као што су јасне живе боје. Франсина је била разумела из Каљогажиног погледа да је судбина госпођице де Вернеј, коју му је она поверила на чување, у другим рукама а не у његовим, те је била бледа у лицу и није могла да задржи сузе кад ју је њена госпођа посматрала. Непозната госпођа је невешто скривала, под извештаченим осмехом, злобу осветљиве жене а нагла промена њене претеране доброте према госпођици де Вернеј, њенога гласа и израза лица били су такви да зададу страх некој проницљивој особи. Тако и госпођица де Вернеј нагонски задрхта и запита се:

— Зашто дрхтим?... То је његова мајка.

Али она задрхта од главе до пете проговоривши наједном за себе:

— Је ли то заиста његова мајка?

Она виде провалију а бацивши поглед на непознатог она би сигурна да је угледала тај понор.

— Ова га жена воли! помисли она. Али зашто да предвиђам најгоре кад је она охладнела према мени? Јесам ли ја изгубљена? Зар би се она плашила мене?

Племић је час бледео а час црвенео и држао се мирно, оборивши очи да сакрије чудна осећања која су му се ковитлала душом. Страховито грчење мишића избрисало је љупку кривину његових усана, а лице му је постајало жуто под напорима једне ужасне мисли. Госпођица де Вернеј није чак могла да назре да ли у његовом бесу има љубави. Пут, оивичен дрвећем, постаде мрачан на овом месту и спречи ове неме глумце да се разговарају очима. Хујање ветра, шуштање цбуња, топот одмерених корака пратње, давали су овоме призору ону одлику нечега свечаног, што убрзава куцање срца. Госпођица де Вернеј није узалуд тражила узрок овој промени. Муњевитом брзином се сети Корантена и она виде јасно своју судбину одједном. Први пут од јутрос она обиљно размисли о свом положају. До овога тренутка она је уживала што воли, не мислећи на себе и будућност. Не могавши да подноси више ове муке, она је тражила и очекивала, са благим стрпљењем љубави, један поглед младића, тако га је живо молила, њена бледоћа и дрхтање били су тако дирљиви да се он поколеба; али је пораз баш стога био страшнији.

— Можда вам није добро, госпођице? запита он Овај глас лишен благости, само питање, поглед, покрет, све је уверавало јадну девојку да су догађаји овога дана душевна обмана, које нестаје као облака које ветар разбија и носи.

— Да ли ми није рђаво? одговори она усиљено се смејући; ја сам вас хтела то да питам.

— Ја мислим да се ви разумете, рече госпођа Гиа са неком извештаченом равнодушношћу.

Ни племић ни госпођица де Вернеј не одговорише. Девојка, двоструко увређена, наљути се кад виде да њена моћна лепота нема утицаја. Она је знала да може кад хоће да сазна узрок оваквог положаја; али не тежећи да га сазна, први пут једна жена узмаче пред једном тајном. На жалост, у људском животу има прилика кад, било као последица дубоког размишљања, било због неке велике несреће, наше мисли немају ослонца, немају садржине ни полазне тачке, кад се садашњост ничим не везује за прошлост нити за будућност. У таквом се стању налазила госпођица де Вернеј. Нагнувши се у дну кола, она је била слична ишчупаној биљци. Ћутљива и измучена, она више никако не погледа, утону у свој бол и са толико упорности оста у том свету непознатог, коме прибегавају несрећници, да више ништа није опажала. Гаврани су летели изнад њих гачући; али премда је, као и сви јаки духови, била помало сујеверна, она не обрати на то никакву пажњу. Путници су се возили ћутећи једно време.

— Већ растављени! говорила је у себи госпођица де Вернеј. Међутим, ништа око мене није то наговештавало. Можда је то Корантен? То му не иде у рачун. Ко је, дакле, могао да ме оптужи? Тек на прагу љубави и већ је ту и ужас растанка. Ја сејем љубав, а жњем презрење. Судбина је то моја да увек видим срећу и да је увек изгубим!

Она тад осети у души чудну узнемиреност, јер је заиста волела, и то први пут. Међутим се она није толико препустила болу да није могла да му нађе лека у гордости, својственој једној младој и лепој жени. Тајну своје љубави, ту тајну чувану и усред мучења, није била одала. Она се отрже па, посрамљена што том немом патњом одаје величину свога бола, затресе весело главом, на лицу јој се појави веселост или боље рећи маска веселости, па се напреже да гласом прикрије расположење.

— Где се налазимо ми? запита она капетана Мерла, који се увек држао на извесној раздаљини од кола.

— На три и по миље од Фужера, госпођице.

— Значи да ћемо ускоро стићи у Фужер? рече му она да га охрабри да почне разговор, којим је хтела да покаже да цени младога капетана.

— Те миље, одговори Мерл сав радостан, нису дуге; само што се у овој земљи догађа да им нема краја. Кад будемо на заравњу овога брежуљка, уз који се пењемо, опазите једну долину сличну овој коју смо малочас оставили, а на обзорју ћете моћи да видите врх Пелерине. Нека би дао Бог да

шуани не захтеле да нам ту врате мило за драго! Видите, дакле, да кад се овако пење и силази не измиче се много. Са Пелерине ћете угледати...

На ове речи емигрант поново задрхта, али тако неприметно да то опази једино госпођица де Вернеј.

— Шта је то Пелерина? запита живо девојка, прекинувши капетана који се сав одао бретањској топографији.

— То је, одговори Мерл, врх једне планине по којој је добила име равница око Мена у коју ћемо сад сићи, а која раздваја ову покрајину од куеснонске долине, на чијем се крају налази Фужер, прва бретањска варош. Ту смо се тукли крајем вандемијера противу Делије и његових разбојника. Ми смо водили регруте који, да не би напустили своју земљу, хтедоше да нас на граници потуку; али је Илот чврсте руке па им је...

— Онда сте ви морали видети Делију? запита она. Какав је то човек?

Њене продирне и подругливе очи гледале су право у лице лажнога виконта де Бован.

— О, Боже мој, госпођице, одговори Мерл непрекидно заустављан у свом причању, он толико личи на грађанина Гиа да кад овај не би носио униформу Политехничке школе, заклео бих се да је то он.

Госпођица де Вернеј погледа право у очи непомичног и хладнокрвног младића, који ју је презирао, али не виде на њему ништа што би могло да

буде слично осећању страха; она га обавести једним горким осмехом да је у овом тренутку открила тајну коју је он тако неповерљиво чувао. Онда ће Марија подругливим гласом, дрхтавих ноздрва од радости и главе накренуте да посматра племића и види Мерла у исти мах, рећи републиканцу:

— Тај вођ, капетане, прилично бриге задаје првome конзулу. Кажу да је смео; само што се, као какав ветрогоња, упушта у извесна предузећа, нарочито воли да јури за женама.

— Па ми и рачунамо да помоћу жена пречистимо рачуне с њим, одговори капетан. Кад би био у нашим рукама само два часа, спустили бисмо му мало олова у главу. Ако би нас дохватио, Кобленц би то исто учинио са нама и певао би нам за душу; тако...

— О, рече емигрант, немамо чега да се бојимо! Ваши војници неће ићи до Пелерине, они су јако уморни, а ако ви пристајете они се могу одморити на два корака одавде. Моја мајка силази у Вивтјеру, а то је на неколико пушкомета даљине овим путем. Госпође ће се ту одморити, јер су сигурно уморне од непрекидног путовања од Алансона до овде. — А пошто је госпођица, рече он са једном усиљеном учтивошћу окренувши се својој љубавници, била толико великодушна да наше путовање и осигура и учини га пријатним, она ће можда примити позив да код моје мајке вечера? — Најзад, капетане, додаде он обративши се Мерлу, времена нису тако страшна да се у Вивтјеру неће на-

ћи једно буренце јабуковаче за ваше људе. Па сигурно да Делија није све однео; бар тако мисли моја мајка...

— Ваша мајка? на то ће госпођица де Вернеј, иронично га прекинувши и не одговарајући на чудан позив упућен њој.

— Зар не верујете вечерас у моје године, госпођице? одговори госпођа Гиа. За моју несрећу удала сам се сасвим млада, добила сам сина у петнаестој години...

— Можда се варате, госпођо? Да није то било у тридесетој?

Госпођа Гиа побледе прогутавши ово заједанье, она би хтела да може да се освети, а била је приморана да се смеши, јер је хтела да дозна по сваку цену, чак и по цену најљућег заједанья, осећања младе девојке; због тога се направи да је није разумела.

— Никад шуани нису имали страшнијег вођу од овога, ако је веровати причама о њему? рече она обративши се Франсини и њеној госпођи у исти мах.

— О, не верујем да је страшан; али он уме да лаже и изгледа ми врло лаковеран: вођ једне странке не сме бити ничија играчка.

— Ви га познајете? хладно запитала млади емигрант.

— Не, одговори она упутивши му један презрив поглед, мислила сам да га познајем...

— О, госпођице, велика је он видра, сигурно! прихвати капетан вртећи главом и поткрепивши једним убедљивим покретом значење које је реч у оно доба имала а које је доцније изгубила. Те старе породице имају каткад снажне изданке. Он долази из земље где се, кажу људи, племићи нису добро осећали; људи су, знате, као мушмуле, зру на слами. Ако је тај младић вешт, примораће нас да дуго трчимо за њим. Он је вешто умео да употреби четничке одреде противу наших покретних јединица, те да учини узалудним напоре владе. Ако се запали једно село краљевих присталица, он спали два републиканска. Он је се развио на огромном простору и тако нас приморао да употребимо знатан број војске у тренутку кад је немамо довољно! О, разуме се тај у послу.

— Он убија своју отаџбину! рече Жерар повишеним гласом, прекинувши капетана.

— Али, упаде племић, ако би његоза смрт ослободила земљу, онда га што пре пушкарајте.

Затим он покуша да прозре душу госпођице де Вернеј једним погледом и између њих се зби једна од оних немих сцена, чију драматичност не може нико верно да прикаже, а ни њихову изванредну тананост. Опасност побуђује пажњу. Кад се ради о смрти и најгрознији злочинац увек изазива мало сажаљења. Премда је, дакле, госпођица де Вернеј била сигурна да је тај опасни вођ баш љубавник који је презире, није хтела његовом смрћу да се у то увери; сасвим другу радозналост је хтела она

да задовољи. Она је више волела да сумња или верује према својој страсти, те се поче играти са опасношћу. Њен поглед, прожет неком подмуклом подругљивошћу, показивао је младоме вођи војнике са победоносним изразом: указујући му на тај начин слику његове опасности, њој се свиђало да му грубо покаже да његов живот зависи од једне једине речи и већ је изгледало да се њене усне покрећу да је изговоре. Слично неком америчком дивљаку, она је испитивала најмањи дрхтај на лицу свога непријатеља везаног за колац, љупко уздижала сикиру, уживајући у једној невини освети, кажњавајући као љубавница која још воли.

— Кад бих ја имала сина као што је ваш, госпођо, рече она странкињи очевидно уплашеној, ја бих понела црнину за њим онога дана кад бих га изложила каквој опасности.

Не доби никакав одговор. Двадесет пута је скретала поглед на офицере и брзо поново загледала госпођу Гиа, не могући да примети никакав тајни знак који би је уверио у блискост на коју је сумњала и у коју је хтела да не верује. Жена силно воли да се колеба у борби на живот и смрт кад је решење у њеним рукама. Млади генерал се мирно смешио и подносио без дрхтаја муке на које га је стављала госпођица де Вернеј; његово држање и израз његовог лица одавали су човека који се не брине о опасности у коју је запао, а изгледало је да јој каткад каже: „Ево прилике да осветите вашу увређену сујету; не пропуштајте је! Ја бих био

очајан кад вас не бих презирао”. Госпођица де Вернеј поче да испитује вођу са свом охолошћу свога положаја, са очевидном дрскошћу и достојанством, јер се у дну своје душе дивила његовој храбрости и мирноћи. Радосна што је открила да је њен љубавник старога племићког порекла, порекла чији изузетни положај воле све жене, она је осећала задовољство што га види у једном положају у коме се он, нада једнога покрета оплемењеног несрећом, бори свим силама једне јаке душе противу једне републике која је толико пута победила, било јој је пријатно да гледа како се ухватио у коштац са опасношћу, показујући ону храброст која се толико дотиче женске душе. Двадесет пута га је стављала на пробу, поводећи се можда за нагоном који жена носи у себи да се игра својим пленом, као мачка ухваћеним мишем.

— На основу кога закона осуђујете ви шуане на смрт? запита она Мерла.

— Па на основу закона од 14 фебруара који ставља ван закона побуњене крајеве и установљава у њима преки суд, одговори републиканац.

— Чему треба да захвалим за част да привлачим ваше погледе? рече она младоме вођи који ју је пажљиво посматрао.

— Једном осећању које отмен човек не би могао рећи ниједној жени, одговори маркиз де Монторан, нагнувши се ка њој. — Треба живети, рече он гласно, у ово време па да човек види како

девојке врше улогу целата, надмећући се са њим у начину како се играју сикиром...

Она погледа право у очи Монторана, па очарана што је увређена од овога човека у тренутку кад је његов живот у њеним рукама, она му рече на уво смејући се, са једном љупком подругљивошћу:

— Имате сувише рђаву главу, целати је не би хтели, ја је задржавам.

Запрепашћени маркиз је посматрао неко време ову чудну девојку чија је љубав све побеђивала, чак и најсвирепије увреде и која се опроштајем светила за једну увреду коју жене никад не опраштају. Очи су му биле блаже и топлије и чак му се неки израз меланхолије видео на лицу. Његова страст је већ била јача него што је он и мислио. Госпођица де Вернеј, задовољна овим slabим доказом траженог измирења, погледа нежно вођу и упути му један осмех који је личио на пољубац. Она се завали у дно кола и не хтеде више да излаже опасности будућност ове драме части, поверовавши да је све поправила овим осмехом. Она је била тако лепа, тако је вешто умела да победи све љубавне незгоде, била је тако навикнута да се свачим игра и да се препушта случају, толико је волела непредвиђено и буре у животу.

Ускоро кола, по заповести маркиза, скретоше с главнога пута и упутише се у Вивтјер једним изложеним путем оивиченим бреговима, засађеним јабукама, које су га пре чиниле јамом но путем. Путници пустише да се плави упуте лагано за њима

према замку чије су се сиве куле појављивале и ишчезавале кроз дрвеће поред овога пута где су неколико војника с муком извлачили из глине своју обућу.

— Ово ђаволски личи на пут у рај! повиче Брзак.

Благодарећи кочијашевом познавању места, госпођица де Вернеј ускоро угледа замак Вивтјер. Ова кућа, саграђена на крају једног гребена, била је окружена двема дубоким барама које су дозвољавале да се у кућу уђе једино узаним насипом. Део полуострва на коме су се налазили станови и вртови био је заштићен једним дубоким јарком, нешто удаљеним од замка са задње његове стране, у који се сливала сувишна вода из бара са којима је био у вези, те је тако образовала једно уистини незаузимљиво острво, неисплативо склониште за једнога вођу који би само са издајства могао да настрада. Чувши шкрипу зарђалих баглама на вратима и прошавши испод лучнога свода једне капије, срушене у последњем рату, госпођица де Вернеј се наже да боље види. Мрачан изглед слике која јој се указа скоро јој одагна мисли о љубави и каћиперству којима је била обузета. Кола уђоше у једно скоро четвороугаоно двориште ограђено стрмим обалама баре. Ове стрме обале, запљускиване усталом водом са великим жабокречинама, биле су украсене једино оголелим врбама чија су чворновата стабла, и огромне оголеле крошње које су се дишале изнад трске и шевара, личиле на чудне кепе-

це. Учини се као да ова жива ограда оживе и поче говорити, кад се из ње разбегоше жабе крекећући, а лиске узнемирене клопотањем кола полетеше по површини баре. Двориште окружено високом светлом травом, штипавицом и кржљавим биљкама, искључивало је сваку помисао на блесак и уредност. Замак је изгледа био давно напуштен. Изгледало је да се кровови сагибају под тежином травуљине израсле на њима. Зидови су били, премда саграђени од шкриљца кога овде има у изобиљу, напукли, а у пукотине је бршљан пустио своје канџе. Два крила зграде спојена на углу једном високом кулом, са предњом страном према бари, сачињавала су сав замак чија накривљена и иструнула врата и прозорски капци, зарђала ограда и упропашћени прозори, изгледало је, да морају пасти од првог даха буре. Северац је дувао кроз ове рушевине којима је месец, својом слабом светлошћу, давао изглед неког огромног привиђења. Требало је видети сиве и плаве боје овог гранитног камења спојеног са црножутим шкриљцима, па знати колико је верна слика која се наметала при погледу на овај празан и мрачан костур. Његово распукло камење, прозори без окана, кула са пушкарницама, откривени кровови, давали су му заиста изглед једнога костура, а птице грабљивице, које се разлетеше крештећи, још више су допуњавале ову сличност. Неколико високих борова, засађених иза куће, њихали су изнад кровова своје тамно лишће а неколико жалосних врба, поткресаних да би га украсиле, окру-

жавале су замак жалосним венцима, сличним венцима на погребу. Најзад облик врата, незграпност украса, несклад у склопу зграда, све је одавало један од оних феудалних замкова којима се поноси Бретања, можда с правом, јер они претстављају на овој галској земљи неку врсту велелепне историје незапамћених времена која претходе установљењу краљевства. Госпођица де Вернеј, у чијој је машти реч замак значила нешто одређено и увек исто, запрепашћена суморношћу овог изгледа скочи лако из кола и посматраше све то ужаснута, мислећи на улогу коју она овде треба да одигра. Франсина чу кад госпођа Гиа радосно одахну што је изван домаћаја плавих, а и против њене воље јој се оте узвик кад се капија затвори и кад се виде у овој, у неку руку природној тврђави. Монторан се беше живо упутио госпођици де Вернеј, погађајући какве су је мисли закупили.

— Овај замак, рече он са нешто мало туге, разрушен је ратом, као што сте ви уништили моје планове о нашој срећи.

— А како то? запита она сва изненађена.

— Јесте ли ви млада, лепа, племенита и духовита жена! рече он мало иронично, поновивши јој речи које му је она била тако љупко рекла на путу приликом њиховог разговора.

— Ко вам каже да то није тако?

— Пријатељи достојни поверења који воде рачуна о мојој сигурности и труде се да спрече издајство.

— Издајство! рече она подругљиво. Зар су већ тако далеко Алансон и Илот. Ви немате добро памћење, опасан недостатак за вођу једног покрета! Али од тренутка кад пријатељи толико места узимају у вашем срцу, додаде она дрско, чувајте своје пријатеље. Ништа се не може поредити са задовољством које долази од пријатељства. Збогом! Ни ја, ни републикански војници, овде нећемо ући.

Она се упути капији са једним покретом увређене гордости и презрења, али је у њеном ходу било отмености и очајања, што измени мишљење маркиза, коме је било тешко да се одрекне својих жеља, па макар и био неопрезан и лаковеран. И он је већ волео. Ово двоје љубавника нису желели да се дуго свађају.

— Реците само једну реч и ја вам верујем, рече он молећивим гласом.

— Једну реч? прихвати она подругљиво, стежући усне, једну реч? Чак ни покрет!

— Бар ме грдите, замоли он покушавши да је ухвати за руку, коју она трже; ако се усуђујете да грдите једног вођу побуњеника, који је сад исто толико пркосан и натмурен као што је био пре неког времена весео и поверљив.

Пошто је Марија без срџбе погледала маркиза, он додаде:

— Ви знате моју тајну а ја вашу не знам.

На ове речи изгледало је да алабастерско чело поста мрко. Марија погледа љутито вођа и одговори:

— Моју тајну?... никад!

У љубави свака реч, сваки поглед имају своју тренутну речитост; али овом приликом госпођица де Вернеј не рече ништа одређено и ма колико да је Монторан био вешт, тајна овог узвика оста неразјашњена ма да је глас ове жене одавао необично узбуђење, што је морало јако да заголица његову радозналост.

— Ви на један занимљив начин, настави он, разгоните сумњу.

— Зар ви још сумњате? запита она, мерећи га очима као да би му хтела рећи: „Располажете ли ви мноме?”

— Госпођице, одговори младић покорно и одлучно, власт коју ви имате над републиканским трупима, ова пратња...

— Ах, ви ме потсећате на то. Моја пратња и ја, запита она са извесним потсмехом, па хоће ли бити ваши заштитници сигурни овде?

— Да, части ми племићке! Ма ко да сте ви и ваши, код мене се немате чега да бојите.

Ова заклетва је била изговорена тако искрено и великодушно да је госпођица де Вернеј морала да буде сигурна за судбину републиканаца. Тек што је хтела да проговори а долазак госпође Гиа натера је да ућути. Ова госпођа је могла да чује или погоди један део разговора двоје љубавника и била је прилично узнемирена кад их је видела у положају који није изгледао нимало непријатељски. Угледавши ову жену маркиз понуди госпођици де

Вернеј руку и живо пође ка кући, као да би хтео да се ослободи немила друштва.

— Сметам им! рече за себе непозната оставши непомична на свом месту.

Она погледа како двоје љубавника, измирени, одлазе ка степеницама, где се зауставише да разговарају чим су се довољно одмакли од ње.

— Да, да, ја им сметам! настави она да разговара сама са собом; али неће дуго проћи па ми ово створење неће сметати више; бара ће, разуме се, бити њен гроб. — Зар нећу одржати твоју племићку реч? Кад је једном под водом, чега има човек да се боји? Зар неће она бити сигурна у води?

Она је посматрала, непомична ока, мирно огледало језера на десној страни кад наједном зачу да шушти купина на обали и опази према светлости месечине Каљогажину прилику како се диже иза чворноватог стабла једне старе врбе. Требало је добро познавати шуана па га разликовати у том сплету трске и грања. Госпођа Гиа погледа испрва неверљиво око себе; она виде кочијаша како води своје коње у једну шталу која се налазила на оном крилу зграде које је било према обали где се Каљогажа налазио сакривен. Франсина је ишла према двоје заљубљених, који су у овом тренутку све око себе заборавили; онда се непозната приближи са прстом на уснама, у знак да треба ћутати, те шуан пре разумеде него што чу ове речи:

— Колико вас је овде?

— Осамдесет седам.

— Њих је шездесет пет, бројала сам их.

— Добро, одговори дивљак са зверским задовољством.

Пазећи на најмањи покрет Франсинин, шуан ишчезе иза врбе, видевши је како се окреће да потражи очима непријатељицу на коју је несвесно пазила.

На клопот кола, седам или осам лица указаше се на врху главних степеница и повикаше:

— То је Делија, он је то, ево га!

На ове узвице дотрча још неколико људи те њихово присуство прекиде разговор између двоје заљубљених. Маркиз де Монторан се хитро упути племићима, једним заповедничким покретом им нареди да ћуте и показа им крај алеје којом су избијали републикански војници. Угледавши ове плаве униформе са црвеним посувраћеним крајевима, тако добро познате, и ове светле бајонете, изненађени завереници повикаше:

— Да нисте ви дошли да нас издате?

— Ја вас не бих обавестио о опасности, одговори маркиз насмешивши се горко. — Ови плави, настави он после извесног времена, образују пратњу ове младе госпође чија нас је великодушност, као чудом каквим, спасла од погибије у коју мало што нисмо упали у крчми у Алансону. Испричаћемо вам тај доживљај. Госпођица и њена пратња су овде под мојом заштитом и треба да буду дочекани као пријатељи.

Госпођа Гиа и Франсина беху стигле до степеница, маркиз љубазно понуди руку госпођици де Вернеј, гомила племића се раздвоји да им начини пролаз и сви се потрудише да виде непознату, јер је госпођа Гиа већ заголицала њихову радозналост, давши им кришом неке знаке. У првој дворани госпођица де Вернеј виде један велики сто савршено спремљен и постављен за двадесетак званница. Ова трпезарија била је у вези са једном пространом одајом где се ускоро сви искупише. Ове две одаје биле су у складу са призором који су пружале рушевине споља. Зидови украшени глечаном ораховином, али грубом и чудна облика, чворноватом и незграпно рађеном, беху напукли и изгледало је да ће се скоро расути. Њена тамна боја још је појачавала суморност ових одаја без огледала и завеса где је стародревни и трошни намештај био у складу са овим рушевинама. Марија опази географске карте и планове распростраћене на једном великом столу, а у углу одаје нагомилано оружје и карабине. Све је указивало на какав важан скуп вандејских вођа и шуана. Маркиз одведе госпођицу де Вернеј до једне огромне, црвоточне наслоњаче која се налазила поред камина, а Франсина се намести иза своје госпође, наслонивши се на наслон овог стародревног намештаја.

— Ви ћете ми дозволити да за тренутак узмем на себе улогу домаћина? запита маркиз оставивши две странкиње да би се умешао у гомилице гостију.

Франсина виде како се вођи, кад им Монторан то рече, журе да сакрију своје оружје, карте и све оно што би могло да побуди сумњу републиканских официра; неколицина остави своје широке кожне појасе са пиштољима и ловачким ножевима. Маркиз препоручи да се добро пази да се што не ода и изиђе извинивши се потребом да се побрине о непријатним гостима које му је случај нанео. Госпођица де Вернеј, која је била приближила ноге ватри, хотећи да их загреје, не окренувши главе пусти да маркиз оде и превари очекивање присутних који су сви желели да је виде. Једино је, дакле, Франсина била сведок промене, која настаде у скупу, после одласка маркиза. Племићи се искупише око непознате госпође и за време тихог разговора са њима није било личности у дворани која не погледа више пута две странкиње.

— Ви познајете Монторана! говорила им је она, он се наједном зацопао у ову девојку, те можете мислити како су му и најбоље опомене из мојих уста изгледале подозриве. Пријатељи које имамо у Паризу, г. г. де Валоа и д'Езгрињон из Алансона, сви су га обавестили о замци која му се спрема помоћу једне жене, а он се залети за првом на коју наиђе; залети се за једном девојком која, према обавештењима које сам добила, присваја једно чувено име да га упрља, која... итд. итд.

Ова госпођа, у којој се лако могла познати жена која је одлучила да се нападну поштанска кола, зваће се отсада именом којим се послужила

да умакне опасности при своме пролазу кроз Алансон. Објављивање правог имена могло би само да увреди једну отмену породицу, већ дубоко ожалашћену испадима ове младе госпође, чија је судбина уосталом била уплетена и у друге догађаје. Ускоро радозналост скупа претвори се у увредљиво и скоро непријатељско држање. Франсина зачу неколико прилично сурових узвика и она, пошто рече нешто својој госпођи, склони се у удубљење једног прозора. Марија се диже, окрете се ка непријатељски расположеној гомили, погледа их са пуно достојанства, чак са презрењем. Њена лепота, отменост њеног понашања и њена гордост наједном изменише намере њених непријатеља те им се оте чак и жагор дивљења. Два или три човека, по чијој се спољашности дало закључити да су отмени као људи који су ту отменост стекли на двору, приближише се Марији љубазно; њена уљудност их натера да је поштују, ниједан од њих се не усуди да јој што рекне и уместо да је оптужују изгледало је да она њима суди. Вођи овога рата, предузетог за Бога и краља, имали су врло мало сличности са приликама које је она стварала у својој машти. Ова борба, заиста огромна, умањи се и доби за њу неке сићушне размере кад виде, изузев неколико одлучних лица, ове племиће из унутрашњости, безизразне и троме. Пошто се бавила поезијом Марија се одједном нађе лице у лице са стварношћу. На овим лицима се пре видела потреба за сплеткарењем него љубав према слави; само

је интерес натерао ове племиће да узму оружје у руке; али ако су у борби били јуначни овде су се видели онакви какви су. Разочарење направи госпођицу де Вернеј неправедном и спречи је да види истинско пожртвовање којим су се одликовали неки од ових људи. Међутим је већина њих била прилично обична. Ако су се неколико нарочитих људи и издвајали међу осталима, и они су спадали међу обичне због прописа и нарочитог, аристократског понашања. Ако је Марија уопште и придавала овим људима отменост и изображеност, нашла је код њих и потпуно отсуство оне простоте и оне величине на коју је навикла код победа и људи Републике. Овај ноћни скуп усред овог старог замка у рушевинама и ови накарадни украси, прилично у складу са личностима, натераше је на смех, у томе је она видела симболично значење монархије. Она ипак са задовољством помисли да маркиз бар води прву реч међу овим људима чија је једина заслуга била, по њеном мишљењу, што се жртвују за изгубљену ствар. Она претстави себи личност свога љубавника пред том масом, чак га она замисли изнад свих тих људи и у овим мршавим личностима она је видела само оруђе његових племенитих намера. У том тренутку одјекнуше кораци маркиза у суседној дворани. Одједном се завереници поделише на више група и шапутање преста. Слично ученицима који су спремали неки несташлук у отсуству свога учитеља, они се пожурише да одрже ред и тишину. Монторан уђе и

Марија је била срећна да му се диви сред ових људи, међу којима је он био први, најмлађи и најлепши. Као какав краљ на своме двору, он пође од гомилице до гомилице, удостоји неке лаким поклоном, некима стеже руку, неке погледа, рече негде реч одобравања или прекора, вршећи свој занат вође са љупкошћу и држањем какво би тешко човек претпоставио код овог младића кога је она спочетка сматрала за ветропира. У присуству маркиза престадоше да се интересују госпођицом де Вернеј; али ускоро сплетке госпође Гиа учинише своје. Барон ди Геник, назван *Адвокат*, који је између свих ових људи искупљених на озбиљном послу изгледао најпозванији по свом имену и друштвеном положају да буде присан са Монтораном, узео овога за руку и одведе га у један кут.

— Слушај, драги маркиже, рече му он, ми са запрепашћењем видимо да си на путу да начиниш неисказану глупост.

— Шта хоћеш да кажеш тиме?

— Јеси ли ти сигуран откуда долази ова девојка, ко је она у ствари и шта она намерава с тобом?

— Драги мој Адвокате, међу нама буди речено, сутра ујутру заборавићу на све то.

— Слажем се; али ако те то створење изда прејутра?

— Одговорићу ти кад ми кажеш зашто то већ није учинила, одврати Монторан који се у шали направи сујетан.

— Али ако јој се свиђаш, можда те неће издати пре него што и њој прођу лутке.

— Погледај, драги мој, ову дивну девојку, посматрај њено држање, па се усуди да кажеш да то није отмена жена! Ако би обратила пажњу на тебе, зар не би осетио, у дну своје душе, да је поштујеш? Извесна госпођа вам је већ говорила противу ове личности, али после свега овога што смо један другоме рекли, ако би то било једно од оних пропалих створења како су говорили наши пријатељи, ја бих је убио...

— Мислите ли ви, рече госпођа Гиа која се умеша у разговор, да је Фуше толико луд да вам пошаље девојку нађену на улици? Према вашој вредности он је и мамац изабрао. Али, ако сте ви слепи, ваши ће пријатељи отворити очи и пазити на вас.

— Госпођо, одговори Делија, мрко је гледајући, не усуђујте се да ма шта предузмете противу ове личности ни противу њене пратње, иначе вас ништа неће спасти од моје освете. Хоћу да се са госпођицом поступа пажљиво као са мојим гостом. Ми смо, ја мислим, у неком сродству са Вернејевима.

Противљење на које је наишао маркиз, учини оно што се обично дешава код младих људи кад наиђу на препреке. Премда је, на изглед, био равнодушан према госпођици де Вернеј и уверавао да је његова страст према њој само ћуд, он је, из осећања гордости, био прилично забраздио. Примајући ову жену, он је сматрао за питање своје части да се

она поштује; он пође дакле од гомиле до гомиле уверавајући, као човек коме је опасно стати на пут, да је ова незнанка заиста госпођица де Вернеј. Одједном се сваки жагор утиша.

Кад је Монторан некако умирио људе у салону и извршио своју дужност вође, он се приближи у журбано својој љубавници и рече јој тихо:

— Ови људи су ми украли један тренутак среће.

— Ја сам веома задовољна што вас видим поред себе, одговори она насмешивши се. Упозоравам вас да сам радознала; нека вас не умарају моја питања. Реците ми која је оно добричина што носи капут од зелене чохе?

— То је чувени мајор Бриго, један човек из Мареа, друг покојног Мерсиеа, званог Вандеја.

— А који је онај дебели свештеник црвена лица са којим он разговара о мени? настави госпођица де Вернеј.

— Ви хоћете да знате шта они говоре?

— Да ли хоћу да знам? Ви питате?

— Не бих могао да вас обавестим а да вас не увредим.

— Кад ви допуштате да ме некажњено вређају код вас, онда збогом, маркиже! Ни тренутка не желим да останем овде. Већ ме гризе савест што сам преварила ове тако поштене и лаковерне републиканце.

Она коракну неколико пута, а маркиз пође за њом.

— Саслушајте ме, драга Марија. Чисти ми, наредио сам им да не оговарају пре него што сам знао је ли то истина или не. Па ипак, у мом положају, кад су ми пријатељи, које имамо у министарству у Паризу, обратили пажњу да се чувам сваке жене коју сретнем, дајући ми на знање да Фуше хоће да употреби противу мене једну уличну Јудиту, допуштено је мојим пријатељима да мисле да сте и сувише лепи да бисте били поштена жена...

Док је говорио, маркиз је гледао право у очи госпођицу де Вернеј, која поцрвене и не могаде да задржи сузе.

— Заслужила сам ове увреде, рече она. Хтела бих да вас видим уверена да сам ја бедно створење и да знам да ме волите; ... онда у вас не бих сумњала. Ја сам вам веровала кад сте ме варали а ви ми не верујете кад говорим истину! Прекинемо, господине, рече она мрштећи се и побледевши као самртник. Збогом!

Сва очајна, она пође из трпезарије.

— Марија, мој живот припада вама! рече јој на уво млади маркиз.

Она се заустави и погледа га.

— Не, не, рече она, бићу великодушна. Збогом. Збогом. Нисам мислила, кад сам пошла за вама, ни на моју прошлост ни на вашу будућност, била сам луда.

— Шта, ви ме остављате у тренутку кад вам ја нудим свој живот?

— Ви га нудите у једном тренутку страсти, жудње...

— Не жалећи и заувек, рече он.

Она поново уђе. Да би сакрио своје узбуђење, маркиз продужи разговор:

— Онај дебели човек за кога ме питате је страшан човек, опат Гиден, један од оних прилично тврдоглавих језуита, чврсто решен да остане у Француској и поред едикта од 1762 који их је прогнао. Он је варница рата у овим крајевима и поборник верског удружења званог Свето Срце. Навикнут да се вером служи као оруђем, он уверава своје присталице да ће ускрснути и уме да одржи њихово слепо одушевљење вештим беседама. Видите да треба умети искористити интересе појединаца, да би се стигло једном великом циљу. У томе је сва тајна политике.

— А онај старац опет у зеленом, сав од мишића, чија је појава тако одвратна? Глете, тамо, онога што је обучен у подерано адвокатско одело?

— Адвокат! Па он хоће чин бригадног ђенерала. Зар нисте чули о Лонгиу?

— Зар је то он! рече запрепашћена госпођица де Вернеј. Ви се таквим људима служите!

— Пст, може вас чути. Видите ли онога другог у разговору са госпођом Гиа?

— Онога у црном, што личи на судију?

— То је један од наших дипломата, Бијардијер, син једнога члана племићке скупштине у Бретањи, чије је име познато; он ужива поверење племића.

— А његов сусед, онај што у овом тренутку стеже своју лулу од порцелана, а наслонио се са свих пет прстију десне руке на дрвену облогу зида, као медвед? рече смејући се госпођица де Вернеј.

— Ви сте, до ђавола, погодили. То је стари чувар лова код покојног мужа ове госпође. Он заповеда једном четом која се бори противу летећих одреда. Он и Каљогажа су можда најсавесније слуге што их краљ овде има.

— Али ко је она?

— Она, одговори маркиз, она је последња Шаретова љубазница. Велики утицај она има на све ове људе.

— Је ли му остала верна?

Уместо одговора, маркиз напући усне хотећи да тиме искаже своју сумњу.

— Цените ли је ви?

— Ви сте заиста врло радознали.

— Она је моја непријатељица, јер она више не може да ми буде супарница, рече госпођица де Вернеј насмејавши се; ја јој опраштам њене прошле погрешке, нека и она мени опрости моје. — А онај официр са брковима?

— Допустите ми да не кажем његово име. Он хоће да се отараси првога конзула и да га он лично нападне. Успео или не, чућете о њему, постаће он славан.

— И ви сте дошли да овакве људе предводите? рече она ужаснута. Ето краљевих бранилаца! Па где су племићи и властела?

— Па они су се растурили по свим европским дворовима, рече дрско маркиз. Ко онда врбује краљеве, њихове владе и њихове војске за Бурбоне, ко их упућује на ову Републику што прети смрћу краљевствима и прети да потпуно уништи друштвени поредак!

— Ах, одговори она дирнута до срца, будите отсад чисти извор из кога ћу се напајати сазнањем које још треба да стечем, ... пристајем на то. Допустите ми само да мислим да сте ви једини племић који врши своју дужност нападајући Француску са Французима, а не помоћу странаца. Ја сам жена и осећам да бих своје детету, кад би ме у љутини ударило, опростила; али кад би оно хладнокрвно гледало како ме туђинац раздире, сматрала бих га за чудовиште.

— Ви ћете увек бити републиканка, рече маркиз обузет неком слатком опојношћу проузрокованом овим племенитим речима које су га одржавале у његовој подозривости.

— Републиканка? Не, ја то више нисам. Ја вас не бих ценила кад бисте се покорили првome конзулу, одговори она; али ја не бих хтела ни да вас видим на челу људи који пљачкају један крај Француске, уместо да нападну целу Републику. За кога се ви борите? Чему се надате од једнога краља коме ви повратите престо? Једна жена је већ предузела то племенито дело, а ослобођени краљ је пустио да је живу спале. Ти људи су миропомазаници Божји, а опасно је дирати у посвећене ствари.

Оставите нека их Бог намешта, скида и премешта на њиховим пурпурним седиштима. Ако сте одмерили награду коју ћете за то добити, ви сте у мојим очима десет пута већи него што сам ја мислила; изгазите ме ногама, ако хоћете, допуштам вам то, ја ћу бити срећна.

— Ви сте чаробни! Не покушавајте да преобратите ову господу, остаћу без војника.

— Ах, да сте хтели допустити да вас обратим, отишли бисмо на хиљаду миља одавде.

— Ови људи, које ви изгледа презирете, умеће да погину у борби, одговори маркиз озбиљним гласом, а њихове мане ће се заборавити. Уосталом, ако моји напори буду крунисани неким успехом, зар неће лаворике победе све да покрију?

— Изгледа ми да једино ви овде нешто стављате на коцку.

— Нисам ја сâм, прихвати он са истинском скромношћу. Ено тамо доле два нова вође Вандеје. Први, кога сте чули да зову Великим Жаком, је гроф де Фонтен; други је Бијардијер, кога сам вам већ показао.

— Заборављате ли ви Киберон, где је Бијардијер играо чудну улогу? одговори она сетивши се нечега.

— Бијардијер је много узео на своја леђа, верујте ми. Није то баш тако пријатно служити краљеве...

— Ах, ви ме плашите! повиче Марија. Маркиже, настави она тоном који је показивао једно прећут-

кивање које је њој било урођено, довољан је један тренутак да се разори једна илузија и открију тајне од којих зависи живот и срећа многих људи...

Она се заустави као кад би се бојала да о томе сувише не каже и додаде:

— Хтела бих да знам да су републикански војници у сигурности.

— Бићу обазрив, рече он смешећи се да би сакрио своје узбуђење; али ми не говорите више о вашим војницима, дао сам вам своју часну племићку реч.

— А најзад, са којим бих правом ја хтела да вас водим? настави она. Међу нама буди речено, будите увек господар. Нисам ли вам рекла да бих била очајна да владам једним робом?

— Господине маркиже, рече са поштовањем мајор Бриго, прекинувши овај разговор, хоће ли плави дуго остати овде?

— Отпутоваће одмах, чим се буду одморили, повиче Марија.

Маркиз испитивачки погледа скуп, опази у њему неко комешање, остави госпођицу де Вернеј и пусти госпођу Гиа да га поред ње замени. Ова је жена носила на себи маску лукавства и била је насмејана; чак је ни горки осмех младога вође не збуну. У том тренутку Франсина пригушено крикну. Госпођица де Вернеј, која са запрепашћењем виде како се њена верна служавка журно упути трпезарији, погледа госпођу Гиа и њено се изненађење повећа кад виде како побледе лице у њене непри-

јатељице. Хотећи да дозна тајну овог изненадног одласка, она се упути прозорском удубљењу, а и њена супарница пође за њом у намери да растера сумњу коју је једна несмотреност могла да побуди; госпођа Гиа се насмеши неисказано злобно кад се обадве, пошто су погледале кроз прозор, вратише камину: Марија не видевши ништа што би оправдало Франсина бекство, госпођа Гиа задовољна што је слушају. Језеро, на чијој се обали у дворишту појавио Каљогажа на позив ове жене, спајало се са јарком који је био око врта, описујући магловите криве линије, час широке као баре, час уске као вештачке реке једнога парка. Стрма и нагнута обала коју су запљускивале ове воде простирала се на неколико корачаји од прозора. Закупљена посматрањем неколико црних сенки које су бацале по површини воде круне старих врба, Франсина је гледала једноликогибање њихових грана под дахом лаког ветра. Наједном јој се учини да је опазила како се једна сенка миче по воденом огледалу оним чудним неправилним и наглим покретима живог бића. Ова сенка, ма колико да је била нејасна, личила је на сенку човечију. Франсина помисли спочетка да је то само сенка грана којој месечева светлост даје тај облик; али се ускоро указа и друга глава, па се затим и друге појавише у даљини. Шибље на стрмој обали се снажно савијало. Франсина тад виде како се та дуга ограда миче лагано као нека индијска змија огромних сразмера. Затим се тамо-амо, у жутиловци и високој купини, поја-

више неке светле таке и почеше се мицати. Удвојивши пажњу, љубавница Каљогажина поверова да је познала прву од тих црних прилика које су се кретале усред ове покретне обале. Ма колико да су били неодређени облици овог човека, куцање срца је увери да је у њему видела Каљогажу. Назревши нешто по једном покрету, а нестрпљива да сазна да ово тајанствено кретање не крије какво лукавство, она потрча у двориште. Кад је стигла усред ове зелене заравни, она погледа обадва крила зграде па стрму обалу, не откривши на обали према насељеном делу зграде никаквог трага овог потајног кретања. Она пажљиво послушну и зачу неки лаки шум сличан шуму дивље животиње усред шумске тишине; она задрхта, али се и не помаче. Ма да још млада и наивна, она се из радозналости брзо досети једном лукавству. Она опази кола, отрча да се тамо сакрије и дизала је главу са предострожношћу зеца у чијим ушима још одзвања хук удаљене хајке. Она виде Хлебokraдицу који је излазио из коњушнице. Шуана су пратила два сељака, а сва тројица су носили свежење сламе; они је распростреше у облику дугачке простирке, пред ненастаним делом зграде, упоредо са стрмом обалом са кржљавим шибљем којом су се тихо кретали шуани, што је одавало припрему неког страховитог лукавства.

— Простиреш им сламу као да заиста треба да спавају ту... Доста, Хлебokraдице, доста! чу се је-

дан храпав и промукао глас, који Франсина познаде.

— Па зар они неће да спавају овде? прихвати Хлебokraдица, зверски се насмејавши. — Па зар се ти не бојиш да се Делија не наљути? додаде он тако тихо да Франсина ништа не чу.

— Па лепо, он ће се љутити, одговори полугласно Каљогажа, али ћемо ми ипак побити плаве. Ево, настави он, једних кола која треба да задржимо за себе.

Хлебokraдица повуче кола за руду а Каљогажа ухвати за точак и гурну таквом брзином да се Франсина скоро нађе у житници, пре но што би имала времена и да размисли о своме положају. Хлебokraдица изиђе да помогне да се унесе буре са јабуковачом, за које је маркиз наредио да се раздели војницима из пратње. Каљогажа се провлачио дуж кола и хтео да затвори врата кад осети да га нека рука дочепа за дуге длаке његове козје коже. Он познаде очи које су својом благошћу имале на њега магнетски утицај и оста за тренутак као зачаран. Франсина живо скочи из кола и рече му оним заповедничким гласом, који тако дивно пристаје љутитој жени:

— Пјере, какве си вести саопштио на путу овој госпођи и њеном сину? Шта се то ради овде? Зашто се ти кријеш? Хоћу све да знам.

На ове речи шуаново лице доби израз који још Франсина није код њега видела. Бретањац доведе своју љубавницу на праг од врата; ту јој он окрете

главу према беличастој месечевој светлости и одговори јој крвнички је посматрајући:

— Да, страшнога ми суда! Рећи ћу ти то, Франсина, али кад ми се закунеш на овим бројаницама...

Он извуче испод своје козје коже једне старе бројанице.

— Закуни се на овој светињи, настави он, да ћеш ми одговорити истину што ћу те питати.

Франсина поцрвене угледавши бројанице, које су без сумње биле нека залога њихове љубави.

— Овде, продужи бунтовник сав узбуђен, на овим бројаницама ти си се заклела...

Он не доврши. Сељанка притисну своју руку на усне свог дивљег љубавника да га ућутка.

— Је ли потребно да се заклињем? рече она.

Он узе полако за руку своју љубазницу, посматраше је неко време па настави:

— Госпођица, коју ти служиш, је ли заиста госпођица де Вернеј?

Франсини клону глава, руке јој се опустише а трепавице склопише, била је бледа, запрепашћена.

— То је нека девојчура! настави страшним гласом Каљогажа.

На ове речи му лепа рука поново притиште усне, али се он сад нагло отрже. Мала Бретонка не виде више заљубљена човека, већ праву дивљу животињу у свем ужасу њене дивље природе. Шуан беше страховито набрао обрве, стиснувши усне, а зубе је био искезио као псето које брани свога господара.

— Била си цвет а сад си ђубре. Ах, зашто сам те пустио да одеш? — Ви сте дошле да нас издате, да издате Делију!

Ове реченице су пре личиле на рикање него на говор. Ма да се Франсина бојала, она се усуди да погледа ово дивље лице, погледа га својим анђеолским очима и одговори мирно:

— Кунем се у спас своје душе да то није истина. То твоја госпођа измишља...

Сад он обори главу те га она узе за руку, љупко се окрете ка њему и рече му:

— Пјере, зашто смо се ми умешали у све то? Слушај, ја не знам како ти можеш ту да разумеш нешто, јер ја се у томе ништа не разумем! Али запамти да је ова лепа и племенита госпођица моја добротворка и ми смо скоро као сестре. Ништа рђаво не треба да јој се деси кад смо ми са њом, бар док смо ми живи. Закуни ми се, дакле! Ја само у тебе имам овде поверења.

— Не заповедам ја овде, одговори бунтовник набусито.

Његово се лице смрачи. Она га дохвати за његове дуге, клемпаве уши и уврте их лагано, као да милује мачку.

— Па лепо, обећај ми, настави она видећи да је постао блажи, да ћеш се свим силама трудити да сачуваш нашу добротворку.

Он зањиха главом, као да сумња у успех, а овај покрет натера Бретонку да задрхти. У овом опасном тренутку пратња је била стигла на насип.

Војнички кораци и звекет њиховог оружја одјекнуше двориштем и изгледа да прекидоше Каљогажино колебање.

— Можда ћу је спасти, рече он својој љубавници, ако успеш да је задржиш у кући.

— И ма шта се десило, остани са њом и немој писнути; иначе ништа не може да буде.

— Обећавам ти, одговори она ужаснута.

— Па лепо, врати се... Одмах уђи унутра и нико не сме да примети да се плашиш, чак ни твоја госпођа.

— Добро.

Она стеже шуану руку, који је посматраше очински, и као птица прхну према степеницама. Шуан се склони у живу ограду као глумац који бежи иза кулиса у тренутку кад се трагична завеса диже.

— Знаш ли, Мерле, да ми ово место личи на праву мишиловку, рече Жерар кад стигоше у замак.

— Видим ја то добро, одговори забринута капетан. Два официра се пожурише да поставе стражаре и осигурају се од насипа и главне капије, па погледаше са неповерењем стрму обалу и околни предео.

— До врага! рече Мерл, или треба да без бојазни уђемо у ову дашчару или да не помишљамо на то.

— Уђимо, одговори Жерар.

Војници, ослобођени једном речју свога заповед-

ника, похиташе да саставе пушке у купе и начинише један мали фронт испред простирке од сламе, усред које је било буре јабуковаче. Они се поделише на гомилице којима два сељака почеше да деле јечмени хлеб са маслом. Маркиз изиђе пред офицере и одведе их у дворану. Кад се Жерар попе на степенице и погледа два крила зграде, где су старе тисе шириле своје црне гране, он позва Брзака и Омиљенога.

— Вас двојица ћете да извршите извиђање у врту и да претресете ограду, разумете ли? Затим ћете поставити једног стражара испред свога фронта.

— Можемо ли да запалимо ватру пре него што пођемо у ивиђање? запита Омиљени.

Жерар одобри главом.

— Ти видиш, Омиљени, рече Брзак, да је ађутант погрешно што се завукао у ово осино гнездо. Да нас је Илот водио, никада се он не би овде сабио; овде смо као у неком лонцу.

— Ал' си глуп! одговори Омиљени; како то да ти, заједало над заједалима, не погодиш да је ова стражара замак љупке госпођице око које звиждуће наш весели Мерл,¹ најотменији капетан, а он ће се оженили њоме, то је јасно као добро очишћен бајонет. Биће то част за полу-бригаду, једна таква жена.

¹ Мала игра речи у француском језику, јер „мерл” значи „кос”.

— Истина је то, прихвати Брзак. Можеш још да додаш како је ту и добра јабуковача, али је ја не пијем са задовољством пред овом проклетом оградом. Изгледа ми да увек видим како се стропоштавају у јарак код Пелерине Лароз и Старокапа. Сећаћу се целог свог живота курјука јадног Лароза, клатио се као звекир на капији.

— Брзаче, пријатељу мој драги, ти имаш и сувише „вантазије“ за једнога војника. Ти би требало да пишеш песме у Народном институту.

— Ако ја имам и сувише фантазије, одврати му Брзак, ни ти је мање немаш, а требаће ти времена да постанеш конзул.

Смех одреда заврши препирку, јер Омиљени не нађе у своме ранцу никакав одговор за свога противника.

— Хоћеш ли да обиђеш стражу? Ја ћу поћи десно, рече му Брзак.

— Па лепо, ја ћу на леву страну, одговори његов друг. Али пре свега тога, хоћу да за тренутак попијем чашу јабуковаче, залепило ми се грло као гумено платно на лепој Илотовој капи.

Лева страна врта, за коју је Омиљени сматрао да је није потребно претрести, била је, за несрећу, опасна обала на којој је Франсина посматрала кретање људи. Све је у рату случајност. Ушавши у дворану и поздравивши друштво, Жерар оштро погледа по људима који су га сачињавали. Сумња му се појача, он пође према госпођици де Вернеј и тихо јој рече:

— Мислим да треба да се брзо повучете, овде нисмо сигурни.

— Да ли бисте се бојали чега код мене? запита она насмешивши се. Сигурнији сте овде него што бисте били у Мајену.

Жена је увек сигурна у свога љубавника. Официри се умирише. У овом тренутку друштво пређе у трпезарију и поред разговора о некој важној звањници која се очекивала. Госпођица де Вернеј је могла, благодарећи тишини која се увек зацари у почетку обеда, да пажљиво посматра овај скуп, занимљив за тадање прилике и коме је она била узрок, уносећи у то једно неразумевање опасности које се опажа код жена које се играју стварима и у најопаснијим тренуцима свога живота. Једно запажање је изненади. Два републиканска официра су падала у очи у овом друштву својом надмоћном личношћу. Њихове дуге косе, зачешљане на слепоочницама и сплетене у дуги курјук, давале су њиховом челу нешто од оног изгледа невиности и отмености младих глава. Њихова плава, похабана одела, са црвеним искрзаним гајтанима; све, до њихових еполета забачених уназад због хода, што је одавало да у целој војсци, чак и код заповедника, недостаје шињела, све је то издвајало ова два војника од средине у којој су се налазили.

— Овде је народ и слобода! рече она за себе.

Па бацивши један поглед на краљеве присталице:

— А тамо је један човек, краљ, повластице!

Она није могла да се не диви појави Мерла, толико је овај војник савршено одговарао типу француског војника који уме да звиждуће усред куршума и не заборавља да се нашали са другом који се спотакне. Жерар је уливао поштовање. Озбиљан и хладнокрван, он је изгледа имао праву републиканску душу, каквих је било пуно у француској војсци; били су то људи који су се ћутке и племенито жртвовали, а то им је давало дотада нечувену снагу.

— Ево једнога од мојих далековидих људи, рече себи госпођица де Вернеј. Ослоњени на садашњост, која је у њиховим рукама, они руше прошлост, али у корист будућности...

Ова ју мисао ожалости, јер се није могла да односи на њенога љубавника према коме се она окрете, да се, једним другим дивљењем, освети Републици, коју је већ мрзела. Гледајући маркиза окружена овим доста смелим људима, довољно занесеним и прилично рачунџијама да би напали једну победничку републику у нади да васпоставе једну мртву монархију, једну забрањену веру, краљеве без огњишта и нестале повластице:

— Овај овде, рече она сама себи, има исто толико замаха као и онај, јер седећи на развалинама он хоће да од прошлости начини будућност.

Њен дух, обузет маштањем, колебао се између нових и старих рушевина. Савест јој је говорила да се један туче за једнога човека а други за

земљу; али је она осећањем дошла донде докле се разумом долази, да увиди да је краљ исто што и земља.

Чувши у суседној дворани кораке неког човека, маркиз се диже да му пође у сусрет. Он познаде очекивану званицу која, изненађена друштвом, хтеде да говори; али му Делија, кришом од републиканаца, даде знак да ћути и седне за сто. Уколико су пажљивије републикански официри испитивали лица својих домаћина, њихове раније сумње поново су се јављале. Свештеничко одело опата Гидена и чудно шуанско одело пробуди њихову обазривост; они тад удвостручише пажњу и открише смешне супротности између понашања званица и њихових разговора. Колико год је републиканство, које су неки од њих наглашавали, било претерано, толико је понашање других било аристократско. Извесни погледи измењени између маркиза и његових званица, извесне двосмислене речи, неопрезно изговорене, али нарочито венац браде око врата код неких званица а који су они прилично невешто скривали у своје кравате, најзад откри официрима истину која их запрепасти. Они саопштише ову заједничку мисао истим погледом, јер их је госпођа Гиа вешто раздвојила па су стога могли само очима да се разговарају. Њихов положај је налагао да се опрезно поступа: они нису знали да ли господаре замком или су намамљени у заседу, да ли је госпођица де Вернеј преварена или је учесница у овим чудним догађајима; али један не-

предвиђен догађај убрза заплет пре него што би они и назрели сву његову озбиљност. Нова званица је био један од оних људи здепастих од главе до пете, црвена лица, један од оних људи који се заносе уназад кад корачају, који изгледа да својим покретима ветар око себе праве и који мисле да свако треба добро да их загледа да би их видео. И поред свога племићког порекла, он је био схватао живот као какву лакрдију из које треба извући што је могуће више: али иако се дивио сам себи, био је добар, углађен и духовит као они племићи који се, пошто су завршили са својим васпитањем на двору, враћају на своје имање и никако не верују да су они могли да се ту, после двадесет година, запусте. Ова врста људи је неучтива са једном непоколебљивом смелошћу, они духовито говоре глупости, не верују у добро и труде се свим силама да не упадну у какву клопку. Пошто је, вешто рукујући виљушком, надокнадио изгубљено време, он погледа друштво. Његово се изненађење удвостручи кад виде два официра и он упита погледом госпођу Гиа, која му, уместо одговора, показа госпођицу де Вернеј. Опазивши сирену чија је лепота ућуткала нерасположење званица изазвано од госпође Гиа, непознати дебељко се насмеја једним дрским и подругљивим осмехом који изгледа као да крије у себи успомену на неки скарадан догађај. Он се наже на уво своме суседу, коме рече неколико речи, а ових неколико речи, које за официре и Марију остадоше тајна, пођоше

од ува до ува и од уста до уста, до срца онога кога је требало смртно да ране. Поглавице Вандејаца и шуана погледаше маркиза де Монторан са страховитом радозналошћу. Госпођа Гиа пође погледом од маркиза ка изненађеној госпођици де Вернеј, сијајући од радости. Узнемирени официри се згледаше очекујући исход овог чудног призора. Затим, у једном тренутку, виљушке осташе немичне у рукама, тишина завлада у дворани а сви се погледи управише на Делију. Од страховита беса лице му плану срџбом и суну крв у њега, па побледе као да је од воска. Млади вођ се окрену према званици од које је ово шапутање потекло и потмулим гласом, који као да је долазио иза неког застора:

— Тако ти Бога, грофе, је ли то истина? запита он.

— На часну реч, одговори гроф озбиљно се поклонивши.

Маркиз за тренутак обори очи па их одмах диже и управи на Марију која тај поглед пун смртне мржње, пошто је пажљиво пратила овај разговор, прими мирно.

— Живот бих дао, рече он тихо, да се одмах осветим.

Госпођа Гиа разумеде ову реченицу само по мицању усана и насмеја се младићу, као што се смеши пријатељу чије ће очајање сад престати. Опште презирање госпођице де Вернеј, које се огледало на свим лицима, згади се двојци републиканаца и они се нагло дигоше.

— Шта желите, грађани? запита госпођа Гиа.

— Своје мачеве, грађанко, одговори потсмешљиво Жерар.

— Не требају вам за столом, рече хладно маркиз.

— Не; али ћемо сад одиграти једну игру коју ви познајете, одговори Жерар. Видећемо се овде мало ближе него на Пелерини.

Скупштина се запрепасти. У овом тренутку, један страховито снажан плотун, ужасан за уши двојице официра, одјекну у дворишту. Двојица официра јурнуше ка степеницама: ту они видеше око сто шуана како нишане као зечеве неколико војника још преосталих после њиховог првог плотуна. Ови Бретањци су излазили из густога, поред обале, где их је Каљогажа уз опасност по њихов живот сместио; јер се после последњих пушчаних пуцњева и кроз вапај умирућих чуло како неколико шуана падоше у воду као камен у провалију. Хлебokraдица је нишанио Жерара а Каљогажа Мерла.

— Капетане, рече хладно маркиз Мерлу, понављајући речи које му је републиканац био рекао, видите, људи су као мушмуле, зру на слами.

Једним покретом руке он показа цео одред плавих полегао по крвавој простирци, на којој су шуани довршавали убијање живих и пљачкали мртве са невероватном брзином.

— Имао сам право кад сам вам рекао да ваши војници неће отићи до Пелерине, додаде маркиз.

Исто тако сам уверен да ће ваша глава бити пуна олова пре моје, шта велите на то?

Монторан је осећао страховиту потребу да истражи свој бес. Његов потсмех побеђеноме, свирепост, кукавиштво овог препада, извршеног без наређења, који је он примао на себе, били су у складу са његовим потајним жељама. Уништио би био Француску у свом бесу. Побити плави, два преживела официра, сви неодговорни за злочин који је он хтео да освети, били су у његовим рукама као карте у рукама очајног коцкара.

— Више волим да овако погинем него да победим као ви, рече Жерар.

Видевши потом своје војнике свучене и кржаве, он повиче:

— Побити их тако мучки!

— Као Луја XVI, господине, одговори живо маркиз.

— Има у суђењу једноме краљу, господине, достојанствено рече Жерар, чудних ствари, које ви никад нећете схватити.

— Оптужити краља! повиче маркиз, сав ван себе.

— Нападати Француску! одговори Жерар презриво.

— Глупости! рече маркиз.

— Оцеубиство! прихвати републиканац.

— Краљеубиство!

— Па нећеш се ваљда на самртном часу свађати! повиче весело Мерл.

— Право кажеш, рече Жерар мирно, окренувши се маркизу. — Ако имате намеру, господине, да нас побијете, учините нам бар ту милост да нас стрељате одмах.

— То ти је паметно! прихвати капетан; увек ужурбан. Али, мој драги пријатељу, кад се иде на далек пут и кад се сутра не може да доручкује, онда се вечера.

Жерар се гордо и без речи упути зиду; Хлебобрадица га узе на око, па видевши да се маркиз не миче, он схвати ћутање свога вође као заповест и ађутант-мајор паде као дрво. Каљогажа потрча да са Хлебобрадицом подели ову нову пљачку. Као два изгладнела гаврана, они се споречкаше и за-режаше над још топлим лешином.

— Ако хоћете да завршите вечеру, капетане, можете да пођете са мном, рече маркиз Мерлу кога је хтео да задржи као таоца за размену.

Капетан несвесно пође за маркизом, говорећи полугласно као да прекорева себе:

— Ова ђаволска девојчура је узрок томе... Шта ће Илот рећи?

— Ова девојчура! повиче маркиз потмулим гласом. То је дакле сигурно девојчура?

Изгледало је као да је капетан смлатио Монторана, који је ишао за њим блед, занесен, суморан и посрћући. У трпезарији се десио други призор који је, због отсуства маркиза, био тако страшан, да је Марија, оставши без свога заштитника, поверовала да је у очима своје супарнице прочитала

смртну пресуду. Све се званице, чувши плотун, бежу дигле изузев госпође Гиа.

— Седите, рече она, није то ништа, наши људи убијају плаве.

Кад виде да је маркиз изишао, она се диже.

— Ова госпођица овде, повиче она са прикривеном јарошћу, дошла је да нам отме Делију! Дошла је да покуша да га изда Републици.

— Од јутрос могла сам га издати двадесет пута, а ја сам му спасла живот, одврати госпођица де Вернеј.

Госпођа Гиа се баци на своју супарницу муњевитом брзином; она искида у свом слепом бесу слабе гајтане на хаљини девојчиној, грубо насрте да се дохвати сакривеног писма, поцепа чоху, вез и кошуљу. Она искористи ово претресање да утоли своју суревњивост и са толико беса и вештине притиште грло своје супарнице, да јој остави крвави траг својих ноката, осетивши неко чудно задовољство што је тако гнусно разголићује. У слабом отимању Маријином од ове бесне жене, паде јој огртач, коса јој се расплете и расу се у коврџе, лице јој се запламте од стида а две сузе јој се ско-трљаше низ образе и очи јој се још јаче засијаше. Марија сва задрхта од стида пред званицама. Окореле судије би поверовале у њену невиност видећи њен бол.

Мржња тако погрешно рачуна да госпођа Гиа и не опази да је нико не слуша, док је победнички викала:

— Погледајте, господо, јесам ли клеветала ово ужасно створење?

— Не тако ужасно, рече тихо дебела званица, творац овога лома. Ја силно волим такве ужасне ствари.

— Ево једне наредбе, продужи страшна Ван-дејка, коју је потписао Лаплас а премапотписао Дибоа.

На ове речи неколико њих диже главу.

— А ево власника тога писма, рече госпођа Гиа:

„Грађани војничке старешине свих чинов, начелници срезова, претседници општина итд. побуњених покрајина, а нарочито оних места где се налази племић, маркиз де Монторан, вођ разбојника, звани Делија, дужни су да изиђу на сусрет грађанки Марији Вернеј и да се покоравају заповестима које им она буде дала, сваки у свом делокругу итд.”

— Једна глумица да узме једно чувено име и да га укаља оваквом гадости! додаде она.

У скупу се примети изненађење.

— Нисмо на равној нози, ако Република употребљава тако лепе жене противу нас! рече весело барон ди Геник.

— А нарочито девојке које не стављају ништа на коцку, прихвати госпођа Гиа.

— Ништа? рече витез ди Висар; међутим госпођица има једно имање, које мора да јој доноси добре приходе!

— Република јако воли да се шали, кад нам шаље за посланике проститутке? повиче опат Гиден.

— Али, за несрећу, госпођица тражи задовољства која убијају, настави госпођа Гиа са тако ужасним изразом радости на лицу, изразом који је значио да је крај шали.

— А како ви још живите, госпођо? рече Марија усправивши се, пошто је довела у ред одело.

Ово заједанье ули неку врсту поштовања према једној тако гордој жртви и ућутка скуп. Госпођа Гиа виде како на уснама вођа лебди потсмех, који је до беса доведе, па не опазивши маркиза и капетана који наиђоше:

— Хлебokraдице, носи је, рече она бунтовнику показавши госпођицу де Вернеј: то је мој део пле-на, ја ти га дајем да чиниш с њим све што хоћеш.

На ову реч све, изговорену од ове жене, сав скуп задрхта, јер се одвратне главе Каљогаже и Хлебokraдице појавише иза маркиза и казна се указа у свој својој гнусоби.

Франсина је стајала кршећи руке, очију пуних суза, као громом погођена. Госпођица де Вернеј, којој се поврати присуство духа, погледа презриво скуп, узне писмо које је држала госпођа Гиа, подиже главу без сузе у очима али муњевита погледа и јурну према вратима где је био остао Мерлов мач. Ту она наиђе на маркиза непомичног и као кип хладног. Ништа на овом лицу, чије су црте биле укочене и хладне, није ишло њој у прилог. Дубоко увређена, Марија се згади на живот. Човек који јој је посведочио толику љубав слушао је ру-гања којима су је обасули и остао је миран посма-

трач простачког вређања које је претрпела, кад су чари које једна жена чува само за љубав биле изложене свим погледима. Можда би она опростила Монторану његово презирање, али се узбуну што ју је он видео у једном понижавајућем положају; она га погледа запрепашћено и са пуно мржње, јер осети у души неизмерну жељу за осветом. Видећи иза себе смрт, она клону од немоћи. У глави јој се створи некакав вихор од лудила; учини јој се, у врењу њене крви, да је сав свет у пламену; тада, уместо да се убије, она дочепа мач, замахну на маркиза и до самога балчака сјури мач. Пошто је мач склизнуо између руке и слабина, Делија дохвати Марију за руку и одвуче је из сале, помоћу Хлебokraдице који је скочио на ово побеснело створење у тренутку кад је покушала да убије маркиза. Франсина закука, видевши овај приказ.

— Пјере! Пјере! Пјере! повиче она кукајући.

Непрестано вичући, Марија пође за својим госпођом.

Маркиз напусти запрепашћену скупштину, затворивши врата од дворане. Кад стиже на степенице, још је држао руку ове жене и грчевито је стезао, док су јој уздрхтали прсти Хлебokraдице скоро ломили кости, али је она осећала само уморену руку вође, кога је хладно гледала.

— Господине, ви ми наносите бол!

Уместо одговора, маркиз је једно време посматрао своју љубавницу.

— Да немате због нечега да се подло осветите, као што је учинила она жена? рече она.

Опазивши лешеве поваљене на слами, она узвикну задрхтавши:

— Племићка реч! ха! ха! ха!

После овог страховитог смеха она додаде:

— Диван дан!

— Да, диван, понови он, и последњи.

Он пусти руку госпођице де Вернеј, пошто је последњим, дугим погледом упио се у ово чаробно створење кога се није могао одрећи. Ниједна од ове две горде душе не хтеде да се приклони. Маркиз је можда очекивао сузе; али су девојчине очи биле сухе и горде. Он се брзо окрете, оставивши Хлебokraдици његову жртву.

— Бог ће ми услишити молбу, маркиже, а ја ћу му се молити да вам да један леп последњи дан.

Хлебokraдица, збуњен једним тако богатим пленом, одвуче га са неком благошћу помешаном са поштовањем и потсмехом. Маркиз уздахну, врати се у дворану са лицем мртваца чије очи нису склопљене.

Присуство капетана Мерла било је необјашњиво за учеснике у овој трагедији: сви су га изненађено посматрали и питали се погледима. Мерл опази чуђење бунтовника и нимало се не изменивши рече им са жалосним осмехом:

— Не верујем, господо, да ћете одбити чашу вина човеку који ће, кроз који тренутак, на свој последњи пут.

Скуп умирише ове речи, изречене са оном француском духовитошћу која је морала да се свиди Вандејцима, у тренутку кад се Монторан појавио, бледа лица, укочена погледа, што је званице следило.

— Видећете, рече капетан, да ће мртвац раскравити живе!

— Аха, рече маркиз са покретом човека који се буди, ту сте, мој драги ратни саветниче.

Он му пружи једну боцу гравског вина, као да би да му сипа да пије.

— О, хвала, грађанине маркиже; могао бих се опити, знате...

На ову досетку госпођа Гиа рече званицама, насмејавши се:

— Поштедећемо га до последњег дела обеда.

— Ви сте страшно осветљиви, госпођо, одговори капетан. Ви заборављате мог убијеног пријатеља који ме чека, а ја сам тачан кад је у питању састанак.

— Капетане, рече тад маркиз бацивши му своју рукавицу, ви сте слободни! Ево пропуснице. Краљеви ловци знају да не треба побити сву дивљач.

— Примам живот! одговори Мерл; али грешите, дајем вам реч да ћу вас притиснути и нећу вам опростити. Можете ви бити врло вешти, али не вредите колико Жерар. Ма да ми ваша глава никад не може да исплати његову, требаће ми она ипак, и ја ћу је имати.

— Њему се много журило, шта ћу! настави маркиз.

— Збогом!... Могао сам да пијем са својим целатима, нећу да останем са убицама свога пријатеља, рече капетан и ишчезе, оставивши запрепашћене званице.

— Па лепо, господо, шта велите о општинарима, хирурзима и адвокатима, који управљају Републиком? запита мирно Делија.

— Имена ми Божјег! маркиже, одговори гроф де Бован, они су, у сваком случају, врло рђаво васпитани. Овај је, како ја мислим, био безобразан према нама.

Нагло капетаново повлачење имало је свој тајанствени разлог. Створење које је толико презирано и понижавано, а које је можда умирало у овом часу, пружио му је у овом призору незаборавне лепоте, те је он излазећи говорио сам себи:

— Ако је то девојчур, није то обична девојчур, и ја ћу се сигурно оженили њоме. Он је био тако сигуран да ће је спасти из руку ових дивљака да је његова прва мисао била, пошто се спасао смрти, да је отсада он штити. За несрећу, кад стиже на степенице капетан виде празно двориште. Он погледа око себе, послуша и не чу ништа друго сем хучног и удаљеног смеха бунтовника који су пили у врту делећи своју пљачку. Он се усуди да заобиђе кобно крило зграде пред којим су били пушкарани његови војници и са тог угла, при слабој светлости неколико свећа, он назре

различите гомиле краљевих ловаца. Хлебokraдице, Каљогаже и девојке није ту било; али у том тренутку он осети да га неко лагано вуче за скут његовог одела, окрете се и виде Франсину где клечи.

— Где је она? запита он.

— Не знам... Пјер ме је отерао заповедивши ми да се не мичем.

— Којим су путем отишли?

— Онуда, одговори она показујући насип.

У том тренутку опазише капетан и Франсина како се, на месечевој светлости, неке сенке оцртавају на површини језера и опазише облике једне жене, чија им гипкост, ма да нејасна, натера срце да живље закуца.

— Па то је она, рече Бретонка.

Изгледало је да госпођица де Вернеј стоји равнодушно, усред неколико личности, по чијим би се покретима рекло да се туку.

— Повише их је! повиче капетан. Свеједно, напред!

— Узалуд се излажете да погинете, рече Франсина.

— Ја сам већ умро једанпут данас, одговори он весело.

Обадвоје се приближише мрачној капији, иза које се догађао тај приказ. Насред пута Франсина се заустави.

— Ја даље не идем! узвикне она пригушено. Пјер ми је рекао да се у то не мешам; познајем га ја, сад ћемо све покварити. Чините што год хоће-

те, господине офицере, али се склоните од мене. Кад би вас Пјер видео поред мене, убио би вас.

У овом тренутку се Хлебokraдица указа иза капије, зовну кочијаша који је остао у коњушници, опази капетана и повика, дигнувши на њ пушку:

— Света Ано Орејска! антрениски попа је имао право кад је говорио да плави имају уговор са ђаволом. Чекај, чекај, сад ћу те ја ускрснути!

— Ехеј, опроштен ми је живот, повиче Мерл, кад се виде у опасности. Ево рукавице твога господара.

— Ето заиста духова, настави шуан. Ја ти не поклањам живот... Ave Maria!

Он опали. Зрно погоди капетана у главу и он паде.

Кад се Франсина приближи капетану, чу га где промрмља:

— Више волим да останем са њима него да се вратим без њих.

Шуан се устреми на плавога да га свуче, говорећи:

— Добро је то код вукодлака што се повампире са оделом.

Видевши у капетановој руци, којом је овај замахнуо да покаже Делијину рукавицу, ову пропуницу, он се скамени.

— Не бих волео да сам у кожи сина своје мајке! повиче он.

Он затим ишчезе брзо као птица.

Да би се разумео овај кобни сусрет капетанов, треба поћи за госпођицом де Вернеј кад је маркиз, обузет очајањем и бесом, оставио Хлебокрадици. Франсина је тада грчевито дочепала Каљогажину руку и тражила је, сузних очију, да јој испуни обећање. На неколико корака од њих, Хлебокрадица је вукао своју жртву као какав обичан терет. Марија је, расплетене косе и клонуле главе, гледала према језеру, али задржавана гвозденом руком она би приморана да лагано иде за шуаном, који се више пута окрете да је погледа или натера да брже иде а сваки пут је нека весела мисао изазивала ужасан осмех на његовом лицу.

— Добра птичица!... узвикну он одвратно одушевљен.

Чувши ове речи Франсина се усуди да проговори.

— Пјере!

— Шта је?

— Па он ће убити госпођицу?

— Не баш одмах, одговори Каљогажа.

— Она му се неће подати, а ако она умре, умрећу и ја!

— Аха, дакле ти је много волиш; нека умре! рече Каљогажа.

— Срећу и богатство ми њој дугујемо; уосталом зар ниси обећао да ћеш је спасти од сваког зла?

— Покушаћу ја, остани ту и не мичи се.

Одмах Франсина пусти Каљогажину руку и страховито узнемирена оста у дворишту. Каљогажа

стиже свога друга у тренутку кад је овај, ушавши у житницу, приморао своју жртву да се попне у кола. Хлебокрадица позва свога друга да му помогне да извуку кола.

— Шта ћеш са свим тим? запита га Каљогажа.

— Па госпођа ми је дала жену, а све што је њено припада мени.

— Добро, што се тиче кола, добићеш новаца за њих; али ће ти жена изгребати лице као мачка.

Хлебокрадица прште у смех и одговори:

— Па шта, одвешћу и њу себи па ћу је везати.

— Лепо, запрегнимо коње, рече Каљогажа.

Мало доцније, Каљогажа, који је оставио свога друга да чува плен, извуче кола кроз капију, на насип, а Хлебокрадица се попе до госпођице де Вернеј, не опажајући да се она спрема да скочи у бару.

— Ехеј, Хлебокрадице! повиче Каљогажа.

— Шта?

— Купујем сав твој плен.

— Шалиш ли се ти? запита шуан вукући за сукњу своју заробљеницу, као касапин теле кад хоће да му умакне.

— Пустите да је видим, рећи ћу ти цену.

Несрећница би приморана да сиђе и стане између два шуана, који су је држали за руке и посматрали је као оно два старца што су морали посматрати Сузану на купању.

— Хоћеш ли, рече Каљогажа уздахнувши, хоћеш ли тридесет ливара?

— Озбиљно говориш?

— Ево руке, рече Каљогажа пружајући му руку.

— Па, дајем руку...; са тим човек може да има Бретањке, и то какве женске! Али коме ће припасти кола? настави Хлебokraдица предомишљајући се.

— Мени! повиче Каљогажа страшним гласом, гласом који је казивао неку врсту надмоћности коју је он својим дивљачким понашањем наметао свим својим друговима.

— Али ако је било злата у колима?

— Зар ниси дао руку?

— Да, пристао сам.

— Е, добро, иди потражи кочијаша, он је везан у коњушници.

— Али ако је било злата у...

— Има ли тамо злата? запитала одједном Каљогажа Марију, продрмавши јој руку.

— Ја имам једно стотину талира, одговори госпођица де Вернеј.

На ове речи два се шуана погледаше.

— Та не свађајмо се, пријатељу, због једне плаве, рече Хлебokraдица на уво Каљогажи; бућнимо је у бару са каменом о врату и поделимо сто талира?

— Дајем ти сто талира од мог дела Оржемоновог откупа! повиче Каљогажа уздржавши се да не загунђа због ове жртве.

Хлебokraдица се некако промукло продера, оде да потражи кочијаша, те његова радост би несрећна за капетана на кога он набаса. Кад чу пуцањ, Каљогажа брзо одјури до места где је Франсина, још заплашена, молила клечећи, склопљених руку,

поред јадног капетана, толико је призор убиства утицао на њу.

— Трчи твојој госпођи, рече јој одједном шуан, спасена је!

Он и сам потрча да потражи кочијаша, врати се муњевитом брзином и, прошавши поново поред Мерловог тела, опази Делијину рукавицу коју је још грчевито држала укочена рука мртваца.

— Охо, охо, повиче он, Хлебokraдица је прекршио наредбу Делијину, није сигуран да ће живети од прихода свог новца...

Он истрже рукавицу и рече госпођици де Вернеј, која се беше већ наместила у кола са Франсином.

— Узмите ову рукавицу. Ако би вас неко напао, вичите: „Охо, Делија!” Покажите овај пасош, нико вас неће ни дирнути. — Франсина, рече он окренувши се према њој и стегнувши је снажно за руку, одужили смо се овој жени; хајде са мном, а њу нека ђаво носи.

— Ти хоћеш да је ја у овом тренутку оставим! одврати Франсина жалосно.

Каљогажа се почеша иза увета и по челу, затим диже главу и у очима му се указа неки дивљачки израз.

— Право кажеш, рече он. Остављам те њој за осам дана; ако после тог времена не пођеш са мном...

Он не доврши, али силовито лупи шаком по грлићу свог карабина. Пошто је направио покрет као да узима на нишан своју љубавницу, он умаче не сачекавши одговор.

Чим шуан оде, један глас, који је изгледа из баре долазио, повика промукло:

— Госпођо! госпођо!

Кочијаш и обадве жене задрхташе од ужаса, јер су ту пловили неки лешеви. Један од плавих, скривен иза једног дрвета, појави се.

— Пустите ме да се попнем у шараге ваших кола, иначе сам свршио своје! Проклета чаша јабуковаче што је Омиљени хтеде да попије, кошта-ла је повише крви! Да је, као и ја, извршио своје извиђање, не би сироти другови пловили овде као шајке...

Док се напољу ово све догађало, вандејске вође и заповедници шуана већали су са чашом у руци, под претседништвом маркиза де Монторан. Прилична количина попивеног бордоског вина оживе овај разговор, важан и озбиљан при крају обеда. На крају обеда, у тренутку кад је заједнички план операција био утврђен, краљеве присталице направише Бурбонима. У овом тренутку одјекну пуцањ Хлебокрадине пушке као одјек ужаснога рата који су ови весели и отмени завереници објављивали Републици. Госпођа Гиа задрхта, а кад се званице, на покрет задовољства госпође Гиа што се ослободила своје супарнице, згледаше ћутке, маркиз се диже од стола и изиђе.

— Ипак је он њу волео! потсмешљиво примети госпођа Гиа. Идите да му правите друштво, господине де Фонтен; биће неподношљив ако га оставимо тако нерасположена.

Она оде прозору који је гледао у двориште, да покуша да види Маријин леш. Одатле је могла да види, при светлости месеца на заласку, како поштанска кола невероватном брзином грабе дрворедом јабука. Кад ово виде, госпођа Гиа сва бесна напусти скуп. Маркиз је, наслоњен на ограду од степеница и дубоко замишљен, посматрао око сто педесет шуана који су свршивши са деобом пљачке у врту дошли да докусуре буре јабуковаче и хлеб одређен за плаве Ова нова врста војника, у коју је краљевство полагало наду, пила је у гомилама док су се неколико њих, на обали супротној степеницама, забављали бацањем лешева плавих у воду, везујући им камен око врата. Овај приказ, са сликом коју су пружали чудно одело и дивљачки израз ове безбрижне и варварске момчади, био је тако необичан и нов за господина де Фонтена, који је код вандејских трупа видео нешто племенитије и уређеније, да он улучи ту прилику да рече маркизу де Монторан:

— Шта се ви надате да учините са оваквим животињама?

— Не богзна шта, зар не, драги грофе? одговори Делија.

— Да ли ће они умети да ратују са републиканцима?

— Никад.

— Да ли ће бар моћи да разумеју и изврше ваше заповести?

— Никад.

— Па, да ли ће вам чему они послужити?

— Да заријем мој мач у трбух Републике! одговори маркиз громким гласом; да ми предаду за три дана Фужер, а за десет дана целу Бретању! Идите, господине, додаде он блажим гласом, идите у Вандеју; нека Отишам, Сизане, опат Берније, напредују тако брзо као ја; нека не преговарају са првим конзулом, као што ми прете (ту он стеже Вандејчеву руку), бићемо за двадесет дана на тридесет миља од Париза.

— Али Република шаље против вас шездесет хиљада људи и генерала Бриана!

— Шездесет хиљада људи! заиста? прихвати маркиз, подругљиво се насмејавши. А са чиме ће Бонапарта да ратује у Италији? Што се тиче генерала Бриана, он неће доћи, Бонапарта га је послао противу Енглеза у Холандију, а генерал Едувил, пријатељ нашег пријатеља Бара, замењује га овде... Разумете ли ме?

Чувши га да овако говори, господин де Фонтен погледа маркиза де Монторан са таквим изразом лица, као да хоће да га прекори што ни он сам није разумео смисао тајанствених речи упућених њему. Савршено се тад разумедоше два племића; али млади вођ одговори једним неодређеним осмехом на мисао коју обадвојица изразише очима.

— Господине де Фонтен, знате ли ви мој грб? Моје гесло је: Истрајати до смрти.

Гроф де Фонтен узе руку Монторанову и стеже му је говорећи:

— Оставили су ме као мртвога код Раскрснице,

не сумњајте у моју истрајност; али верујте моме искуству, времена су се изменила...

— О, да, рече Бијардијер, који наиђе. Млади сте, маркиже. Слушајте ме: Ваша имања нису била сва продата...

— Па зар можете да замислите оданост без жртви? рече Монторан.

— Познајете ли ви добро краља? запита Бијардијер.

— Ја вам се дивим.

— Краљ је жрец, одговори млади вођ, а ја се борим за веру!

Они се растадоше: Вандејац убеђен да је потребно прилагодити се догађајима, чувајући у души своју веру, Бијардијер да се врати у Енглеску, Монторан да се упорно бори и примора Вандејце, победама што их је прижељкивао, да сарађују на његовом потхвату.

Ови су догађаји толико узбудили душу госпођице де Вернеј да се у дну кола пресамитила сва утучена и као мртва, наредивши да се иде у Фужер. Франсина је, по угледу на своју госпођу, ћутала. Кочијаш, бојећи се какве нове невоље, журио је да се дочепа главнога пута и стиже ускоро на врх Пелерине.

Марија де Вернеј назре кроз густу, беличасту јутарњу маглу, широку и лепу куеснонску долину, где су почели ови догађаји и с муком откри, са врха Пелерине, стену од шкриљца на којој је сазидан Фужер. Три путника су била од Фужера удаљена око две миље. Осетивши да је прожима хладноћа, госпођица де

Вернеј се сети јадног пешака у шарагама и захтевала је, ма да је он то одбијао, да седне поред Франсине. Поглед на Фужер је трже за тренутак из њене замишљености. Уосталом, пошто је стража на вратима Сен-Леонар одбила да непознате пропусти у град, она би приморана да покаже своје министарско писмо; она се осети сигурном ушавши у ову тврђаву, коју су тренутно бранили једино становници. Кочијаш јој нађе преноћиште једино код хотел „Поште”.

— Госпођо, рече плави, кога је она била спасла, ако вам икад затреба да некога боцнете сабљом, стојим вам на расположењу. За те сам ствари добар. Зовем се Жан Фалкон, звани Брзак, наредник прве чете Илотових Ђида, седамдесет друга полу-бригада, звана Мајенска. Опростите ми слободу и уображеност, али вам ја могу да понудим само душу једног наредника, да, у овом тренутку могу само то да вам понудим.

Он се окрете на петама и оде звиждућући.

— Што се ниже силази у друштво, рече горко Марија, све се више налази племенитих осећања без разметљивости. Један маркиз ми враћа смрћу живот, а један наредник... Та, оставимо то.

Кад је лепа Парижанка легла у топлу постељу, њена верна Франсина је узалуд чекала коју срдачну реч на шта је била навикла; но видећи да она стоји забринута, њена госпођа учини један покрет пун туге.

— То зову, Франсина, једним даном, рече она. Ја сам десет година старија.

Сутра ујутру, чим је устао, Корантен дође да види Марију и ова му допусти да уђе.

— Франсина, рече јој Марија, моја несрећа је велика, неће ми бити сувише непријатно да видим Корантена?

Па ипак, видевши поново овог човека, она по хиљадити пут осети нагонску мржњу коју ни две године познанства нису могле да ублаже.

— Па лепо, рече он насмејавши се, веровао сам да сте успели. Није, дакле, то он био у вашим рукама?

— Корантене, одговори она тихо и са болом, не говорите ми о томе кад ја не говорим.

Тај се човек прошета по соби, гледајући искоса госпођицу де Вернеј, покушавајући да погоди скривене мисли ове чудне девојке, чији је поглед имао моћи да, за трен ока, збуну и највештије људе.

— Предвидео сам ја тај неуспех, настави он после кратког ћутања. Ако вам се свиђа да свој главни штаб створите у овој вароши, ја сам се већ обавестио. Ми смо усред шуана. Хоћете ли да останете овде?

Она климну главом у знак потврде, што даде прилике Корантену да потврди своја нагађања, донекле оправдана, о догађајима јучерањег дана.

— Узео сам за вас једну непродату државну зграду. Прилично су заостали у овој земљи. Нико се није усудио да купи ту дашчару, јер припада једном емигранту који се сматрао за силеџију. Кућа се налази близу цркве Св. Леонарда; на часну реч, диван је изглед оданде. Може се искористити та штенара, може се становати у њој; хоћете ли отићи тамо?

— Одмах, повиче она.

— Па ипак је потребно још неколико часова да се уреди и очисти да бисте се осећали угодно.

— Не мари! рече она, становаћу у манастиру или у тамници без устручавања. Но ипак, удесите да вечерас могу да се одморим у потпуној тишини. Идите, оставите ме. Не подносим ваше присуство. Хоћу да останем сама са Франсином, можда ћу се са њом боље посаветовати но са самом собом. Збогом. Идите! Та идите!

Ове речи, изречене са слаткоречивошћу и чак прожете каћиперством, деспотизмом или страшћу, одавале су савршену мирноћу. Без сумње је сан лагано одагнао утиске јучерашњице, а размишљање јој је саветовало освету. Ако се и огледало нерасположење на њеном лицу, изгледало је да она располаже моћи да задржи и најјача осећања за себе и претварањем које допушта да се љупко смеје, спремајући пропаст своје жртве. Она остаде сама, сва обузета мишљу како да маркиза жива ухвати. Први пут је ова жена живела како је хтела; али јој је из тог живота остало једино осећање освете, страшне, потпуне освете. Била је то једина њена мисао, једина њена страст. На Франсинино скретање пажње на себе и њене речи Марија је остајала нема, изгледало је да спава отворених очију. Цео тај дуги дан протече без покрета који би одавао оно испољавање наших мисли. Она оста лежећи на једноме отоману што га је начинила од столица и узглавља. Само пред вече она нехатно изусту, посматрајући Франсину, ове речи:

— Дете моје, јуче сам веровала да се живи да би се волело, данас сам уверена да човек може умрети да би се осветио. Да, да му одем у сусрет, ма где он био, да га поново сретнем, опчиним и задржим за себе, дала бих свој живот. Али ако га, за неколико дана, не видим пред мојим ногама пониженог и покорног, тога човека који ме је презирао, ако од њега не начиним свога слугу, та ја ћу се уздићи изнад свега, ја нећу више бити жена, ја ћу бити сасвим друга.

Кућа коју Корантен предложи госпођици де Вернеј имала је доста намештаја да задовољи урођени смисао за раскош и отменост код ове девојке; он скупи све што је знао да јој се мора допасти, са журбом једног љубавника или, још пре, са понизношћу моћнога човека који хоће да се додвори потчињеноме који му треба. Сутрадан он дође да предложи госпођици де Вернеј да оде у тај, на брзу руку спремљени хотел.

Ма да је са овешталог отомана прешла на једну старинску софу коју јој Корантен пронађе, чудна Парижанка се настани у кући као у својој рођеној. Она је за све у кући показивала краљевску равнодушност и неку изненадну љубав према најбезначајнијем намештају: обичне појединости, али врло важне за познавање оваквих изузетних природа. Изгледало је као да ју је неки сан унапред зближио са овим боравиштем, где је живела од своје мржње као што би ту и од љубави живела.

— Бар нисам изазвала код њега оно увредљиво са-

жаљење које убија, не дугујем му живот. О, моја прва, једина и последња љубави, какав расплет!

Она скочи око врата уплашеној Франсини.

— Волиш ли ти? О, да, ти волиш, сећам се. Ах, ја сам јако срећна што имам поред себе једну жену која ме разуме. Па лепо, јадна моја Франсина, не изгледа ли ти човек ужасно створење? Хм, говорио је да ме воли, а није се одупро најмањем искушењу... Али, кад би га и цео свет одгурнуо, моја душа би му пре била склониште; кад би га васиона оптуживала, ја бих га била бранила. Некада ми је свет био испуњен бићима која су се кретала тамо амо и била су ми само равнодушна; свет је био тужан а не ужасан; али шта је сад свет без њега? Он ће живети а да ја нисам покрај њега, да га не видим, не говорим му, не држим, не стискам... Ах, пре ћу га угушити на спавању!

Уплашена Франсина је посматрала ћутке једно време.

— Убити онога кога човек воли?... рече она благим гласом.

— Па да, кад он не воли више.

Али она покри лице рукама, после ових страшних речи, поново седе и заћута.

Сутрадан се један човек без пријаве појави пред њом. Имао је строго лице. Био је то Илот. Корантен га је пратио. Она подиже очи и задрхта.

— Ви долазите, рече она, да ме питате шта је са вашим пријатељима? Мртви су.

— Знам, одговори Илот. Али нису изгинули у служби Републике!

— За мене и због мене, прихвати она. Сад ћете ми говорити о отаџбини! Оживљује ли отаџбина оне који погину за њу? Да ли их бар освети отаџбина? Ја ћу их осветити! повиче она.

Кад јој се у сећању јавише ужасне слике пораза, чија је она жртва била, ово љупко створење, које сматраше стид за први украс жене, као да полуде и нагло пође према запањеном команданту.

— За неколико изгинулих војника довешћу под сечиво ваше гиљотине главу која вреди хиљаду глава! рече она. Жене ретко ратују, али ви можете, ма колико били стари, лепих лукавстава да научите код мене. Довешћу пред ваше бајонете целу једну породицу: његове претке и њега, његову будућност и прошлост. Колико сам била искрена и добра према њему, толико више ћу бити лукава и неискрена. Да, команданте, хоћу да тог малог племића доведем у своју постељу, а из ње ће он отићи право у смрт. Тако је, никада ја нећу имати супарнице... Несрећник је сам себи изрекао пресуду: последњи дан! Ја и ваша Република бићемо освећени... Република! наста-ви она гласом чији чудан нагласак уплаши Илота, бунтовник ће умрети што се дигао противу своје земље? Француска ће ми, дакле, отети моју освету? Ах, како је један живот ситница, смрћу се искупљује само један злочин! Али ако тај господин има само једну главу, ја ћу имати целу једну ноћ да га уверим да губи више од једног живота. Па ипак, команданте,

ви који ћете га погубити (она уздахну), погубите га а да не сазна за моје издајство и да умре уверен у моју верност. Само то тражим од вас. Нек види само мене, мене и моје миловање!

Ту она заћута; али по руменилу њеног лица Илот и Корантен видеше да је стид ипак освајао кроз по-
маму и очајање. Марија јако задрхта, изговоривши последње речи; она их ослушну у себи као да сумња да их је изговорила и задрхта невољно као жена којој се смиче вео.

— Па ви сте га имали у рукама! рече Корантен.

— Вероватно, одговори она горко.

— Зашто сте ми стали на пут кад сам га имао у рукама? запита Илот.

— Е, команданте, ми нисмо знали да је то он.

Одједном се ова разјарена жена, која се бесним корацима шетала, прождирући погледом гледаоце ове буре, умири.

— Ја не познајем себе, рече она дубоким гласом. Шта вреди говорити? Треба га потражити!

— Потражите га? рече Илот, али, драго моје дете, пазите се, ми нисмо господари села; и ако бисте се усудили да изиђете из вароши, заробили би вас или убили после сто корачаји.

— Нема опасности за оне који хоће да се освете! одговори она, махнувши презриво руком, да би се ослободила ова два човека, пред којима се стидела.

— Чудна жена! повиче Илот излазећи са Корантенем. Шта је пало на ум оним полицајцима из Па-

риза! Неће нам га она никад предати у руке, додаде он вртећи главом.

— О, хоће! прихвати Корантен.

— Зар не видите да га воли? настави Илот.

— Баш због тога. Уосталом, рече Корантен посматрајући запањеног команданта, ја сам ту да је спречим да прави глупости; јер, како ја мислим, друже, нема љубави која вреди три стотине хиљада франака.

Кад овај дипломата из полиције остави војника, овај погледа за њим, па кад се изгуби топот његових корака, он уздахну проговоривши за себе:

— Каткад је добро бити глуп као ово ја! Сто му громава, ако ја наиђем на Делију, тући ћемо се прса у прса или се ја нећу звати Илот; јер ако ми га овај лисац доведе на суђење, сад кад су створили преке судове, чиниће ми се да ми је савест прљава као кошуља регрута који први пут окуси ватру.

Покољ у Вивтјеру и жеља да освети своја два пријатеља допринели су исто толико да Илот остане на положају команданта, колико и одговор новог министра, Бертјеа, који му је јављао да, у садашњим приликама, не може да уважи његову оставку. Уз министарску депешу било је додато и поверљиво писмо где му је јављено, без речи о задатку госпођице де Вернеј, да овај пораз, сасвим независан од рата, не треба да заустави ратне операције. Учешће војних старешина, јављао је министар, треба да се ограничи на помоћ овој поштованој грађанки, ако буде требало. Дознавши да кретање шуана наговештава њихово

окупљање око Фужера, Илот је кришом и усиљеним ходом довео два батаљона своје полу-бригаде у ово важно место. Опасност за отаџбину, мржња према племству, чије су присталице угрожавале један приличан део земље, пријатељство, све је то допринело да се старом војнику поврати снага младости.

— Ето, овакав живот сам ја желела! повиче госпођица де Вернеј кад оста сама са Франсином; ма колико брзо пролазили часови, они су за мене као векови размишљања...

Одједном она ухвати Франсину за руку, а њен глас, као глас црвендаћа који први запева после буре, изустила лагано:

— Могу ја, дете моје, да чиним што год хоћу, увек ја видим оне две љупке усне, онај мали, повијени подбрадак, оне ватрене очи и још увек чујем кочијашево „Би”. Ја сањам... и зашто толика мржња после сна!

Она дубоко уздахну, устаде; затим, први пут, поче да посматра земљу гурнуту у грађански рат од тога свирепога племића, кога је хтела да нападне, сама. Очарана изгледом предела, она изиђе напоље да би се надисала ваздуха; и, ходајући тамо-амо насумце, она се упути градском *Шеталишту*, вођена оним чинима наше душе захваљујући којима тражимо своје наде у немогућноме. Мисли зачете под утицајем тих чини често пута се остваре; али — онда ми своја предвиђања придајемо оној моћи коју називају предосећањем, — сили необјашњеној, али стварној, која је увек наклоњена страстима, као какав ласкавац који, кроз лажи, каже понекад истину.

— Крај прве књиге —

